

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
LIETUVIŲ KALBOTYROS IR KOMUNIKACIJOS KATEDRA

ALMA DUNAUSKAITĖ

**DEMINUTYVAI UTENIŠKIŲ, VILNIŠKIŲ IR ŠIRVINTIŠKIŲ
PATARMĖSE**

MAGISTRO DARBAS

Mokslinė vadovė
doc. dr. **Jurgita MACIENĖ**

Šiauliai, 2007

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. LIETUVIŲ IR UŽSIENIO KALBŲ DEMINUTYVŲ TYRINĖJIMAI.....	7
2. UTENIŠKIŲ, VILNIŠKIŲ IR ŠIRVINTIŠKIŲ PATARMIŲ DEMINUTYVŲ DARYBOS APŽVALGA.....	19
3. DEMINUTYVŲ VARTOSENĄ PATARMIŲ TEKSTUOSE	25
3.1. DEMINUTYVŲ VARTOJIMAS KALBĖJIMO SITUACIJOSE.....	25
3.2. DEMINUTYVŲ FUNKCIJOS IR SEKA TEKSTE	42
3.3. DEMINUTYVŲ VARTOJIMAS STILIAUS FIGŪROSE.....	48
IŠVADOS.....	57
ŠALTINIAI, SUTRUMPINIMAI IR LITERATŪRA.....	59
SUMMARY.....	63
PRIEDAS.....	64

ĮVADAS

DARBO OBJEKTAS, TIKSLAS, UŽDAVINIAI.

K. Gaivenio, S. Keinio „Kalbotyros terminų žodyne“ teigiama, kad *deminutyvai* (lot. *deminutivum* < *deminuo* – *sumažinu*) – mažiųjų, maloninių ir apskritai emocinių reikšmės žodžiai, padaryti su specialiomis priesagomis (KTŽ 1990: 46). *Daiktavardžių deminutyvais* „Lietuvių kalbos gramatikos“ pirmame tome (1965), „Lietuvių kalbos enciklopedijoje“ (1999) ir „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“ (2005) laikomi „priesagų vediniai, padaryti iš daiktavardžių ir žymintys tą patį ar bent tos pačios rūšies dalyką kaip ir pamatinis žodis, tačiau paprastai skirtingo dydžio (dažniausiai – mažesnį, rečiau – didesnį) ar bent taip nusakytą, kad būtų matyti to dalyko vertinimas bei su juo susijusios emocijos, kurios gali būti kuo įvairiausios (nuo pasigėrėjimo iki pasibjaurėjimo)“ (LKG I 1965: 253; LKE 1999: 130; DLKG 2005: 87).

Dėmesys atkreipiamas į tai, kad didelė dalis lietuvių kalbos deminutyvų išreiškia daiktų dydį (dažniausiai jų mažumą) ir bent kiek ryškesnio ekspresyvumo bei emocionalumo atspalvio neturi (LKG I 1965: 254).

„Greta termino *deminutyvas* <...> nurodomas ir antras variantas *diminutyvas*. Lietuvių kalbininkų ir literatūrologų darbuose paprastai yra vartojamas pirmasis variantas, latviai tokį vedinį vadina *deminutivs*, o forma *diminutyvas* artimesnė kitų kalbų terminams: rusų *дими́ну́м*, anglų *diminutive*, prancūzų *diminutif*, vokiečių *Diminutiv* [paryškinta J. M.]“ (Macienė 2005a: 7).

Šio darbo **objektas** yra rytų aukštaičių uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmėse rasti daiktavardžių deminutyvai¹.

Darbo **tikslas** – apžvelgti mažiųjų maloninių daiktavardžių darybą ir išnagrinėti jų vartoseną minėtose patarmėse, iširti deminutyvų stilistinę vertę tarminiuose tekstuose.

Darbo **uždaviniai**:

1. Aptarti mokslinę literatūrą apie deminutyvus².
2. Apžvelgti ir palyginti mažiųjų maloninių daiktavardžių, rastų rytų aukštaičių uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmėse, darybos polinkius.
3. Išanalizuoti ir palyginti analizuojamų patarmių deminutyvinių daiktavardžių vartojimą kalbėjimo situacijose.

¹ Magistro darbe aptariami ir tie patarmėse rasti deminutyvai, kurių deminutyvinė reikšmė gerokai nublukusi (pvz.: *bandelė, karalaitė, skarelė, suknelė* ir t. t.).

² Šiame darbe aprašomi nagrinėjamuose tekstuose pavartoti daiktavardžių deminutyvai, todėl analizuojama tik jiems skirta mokslinė literatūra.

4. Išnagrinėti ir palyginti patarmėse vartojamų mažybinių daiktavardžių bei jų pamatinių žodžių seką tekste ir aptarti deminutyvų atliekamas funkcijas.

5. Ištirti uteniškių, vilniškių ir širvintiškių deminutyvų vertę semantinėse ir sintaksinėse stiliaus figūrose (ką mažybiniai maloniniai žodžiai suteikia, kokias funkcijas atlieka, kaip jais kuriama stiliaus figūra) bei palyginti nagrinėjamų patarmių daiktavardžių deminutyvų vartojimą stiliaus figūrose.

DARBO NAUJUMAS IR AKTUALUMAS. Deminutyvai daugiausia yra tyrinėti darybos ir iš jos kylančių reikšmių požiūriu. Mažybiniai žodžiai, vartojami tarmėse, tirti nedaug – rasta tik keletas straipsnių: G. Akelaitienės „Uteniškių ir vilniškių deminutyvai: darybos tipai ir leksemų vartojimo aktyvumas“ (2005), J. Macienės „Deminutyvų vartojimas Zietelos lietuvių šnektoje“ (2005b), Ž. Markevičienės, A. Markevičiaus „Vidiškių šnektos deminutyvai“ (2005), I. Gališanskytės, J. Macienės „Zanavykų šnektos deminutyvų seka tekste“ (2006).

Tai, kad magistro darbe aptariamas rytų aukštaičių uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmių daiktavardžių deminutyvų vartojimas kalbėjimo situacijose, stiliaus figūrose, analizuojama, kokius žodžių junginius tekste sudaro, kokias funkcijas atlieka deminutyvai, yra *nauja*.

Darbo *aktualumą* lėmė tai, kad deminutyvai, viena iš lietuvių kalbinės raiškos dominančių, atspindi mūsų tautos dvasią – „emocinį lietuvių santykį su pasauliu“ (Gudavičius 2000: 142). Aktualu tyrinėti tarmių leksiką, nes tautos dvasia atsispindi ir tarminėje kalboje. Darbo medžiaga apie tarminiam tekste rastų deminutyvų vartojimą kalbėjimo situacijose, stiliaus figūrose, seką tekste gali būti naudinga studijuojant kalbos vienetų, funkcinę ir pragmatinę stilistiką, dialektologiją, sintaksę.

DARBO MEDŽIAGA. Darbo pagrindas – iš viso rasti 1554 deminutyvinių daiktavardžių vartojimo pavyzdžiai (593 uteniškių, 840 vilniškių ir 121 širvintiškių), surinkti iš „Lietuvių kalbos tarmių“ (1970) (LKT), Ž. Urbonavičiūtės-Markevičienės, V. Grinaveckio „Lietuvių tarmių“ antros dalies (1992) (LT), D. Mikulėnienės, K. Morkūno „Dieveniškių šnektos tekstų“ (1997) (Diev), Ž. Markevičienės „Aukštaičių tarmių tekstų“ pirmos dalies (1999) (ATT), „Lietuvių kalbos tarmių chrestomatijos“ (2004) (Ch).

Darbe cituojami ne visi, o 412 pačių tiksliausių, ryškiausių, geriausiai teiginius iliustruojančių pavyzdžių (žr. 1 lentelę „Uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmių deminutyvai“ PRIEDE).

Tarminių žodžių rašyba yra transponuota į bendrinę kalbą. Skyryba nekeista, palikti intonacijų ženklai. Šalia barbarizmų laužtiniuose skliaustuose pateikiami bendrinėje

lietuvių kalboje vartojami atitikmenys (deminutyvų atitikmenys pateikiami aiškinant, o nemažybinių žodžių – rašant didelę kalbos klaidą žymintį ženklą – du brūkšnius). Pvz.: *smertelė* [t. y. mirtelė], *smertis* [= mirtis].

Rytų aukštaičių *uteniškių patarmė* „paplitusi Rokiškio, Obelių, Zarasų, Dusetų, Daugailių, Salako, Utenos, Debeikių, Alantos, Molėtų apylinkėse. Pačiame rytiniame ir ypač pietrytiniame pakraštyje kai kurių žmonių kalba yra paveikta kitų kalbų – lenkų, rečiau gudų“ (Ch 2004: 123). *Vilniškių patarmė* „žmonės kalbėjo didelėje Lietuvos teritorijoje rytuose: nuo Turmanto (šiaurėje) iki Dieveniškių (pietuose), Ignalinos, Tverčiaus, Adutiškio, Švenčionių, Vilniaus apylinkėse. Arealas tęsėsi ir už Lietuvos valstybės sienos su Baltarusija. <...> XX amžiuje pietinė dalis, kurios centras yra Vilnius, iki pat Pabradės apylinkių šiaurinės dalies suslavėjo. Čia, išskyrus salelę Dieveniškių pietuose, įsivyravo lenkų ir gudų kalbos. Dabartiniai lietuviškai kalbantys žmonės ten yra atsikėlę iš kitų Lietuvos vietų. Daugelis vilniškių patarmės šiaurinės dalies gyventojų kalba dviem kalbomis, aiškiai juntama slavų įtaka“ (Ch 2004: 100). *Širvintiškių patarmė* šnekama „maždaug tarp Ukmergės, Šešuolėlių, Giedraičių, Kernavės, Čiobiškio, Upninkų ir Šventosios upės. Jai priskiriami Gelvonai, Musninkai, Pabaiskas, Širvintos. Taigi širvintiškių patarmė, palyginti su kitomis rytų aukštaičių patarmėmis, paplitusi gana nedidelėje teritorijoje“ (Ch 2004: 160).

TYRIMO METODAI. Pavyzdžiai analizuojami *aprašomuoju analitiniu* metodu. Deminutyvų vartojimo savitumas atsiskleidžia tik tekste, todėl nagrinėjami ir mažybiniai žodžiai bei jų vartojimo sakinyje paskirtis, ir kontekstas (sakiniai ir pasakymai). Kartais magistro darbe taikomas *pakeitimo* metodas. Siekiama nustatyti, ar sakinyje vietoj deminutyvo įrašius nedeminutyvą, pasikeis teksto prasmė, stilistiniai atspalviai, vertinimas.

Uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmėse rastiems deminutyvams aptarti, palyginti pasirinktas *lyginamasis* metodas. Darbe kartais skaičiuojami rasti pavyzdžiai, todėl naudojama ir *skaičiavimo* metodu.

Norint parodyti tiriamojo dalyko kontekstą, magistro darbe gana išsamiai aptarta mokslinė literatūra apie deminutyvus.

DARBO APROBACIJA. Darbo tema yra parašytas vienas mokslinis straipsnis „Širvintiškių patarmės daiktavardžių deminutyvų vartojimas kalbėjimo situacijose“ (žr. Dunauskaitė, Macienė 2006), skaitytas pranešimas „Deminutyvai stiliaus figūrose (uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmės)“ ir išspausdintos tezės konferencijoje „Studentų darbai – 2007: Bakalaurantų ir magistrantų mokslinių darbų konferencija“ (Šiauliai, 2007 m. balandžio 12 d.).

DARBO STRUKTŪRA.

Magistro darbą sudaro įvadas, trys skyriai, bendrosios išvados, santrauka anglų kalba (p. 63), šaltiniai (5 pozicijos), literatūros sąrašas (59 pozicijos) (p. 59–62), priedai (p. 64–72) (pateiktas uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmėse rastų deminutyvų sąrašas).

Įvade (p. 3–6) apibrėžiamas darbo objektas, tikslas, uždaviniai, naujumas ir aktualumas, darbo medžiaga ir tyrimo metodai, darbo aprobacija, struktūra. Pirmame skyriuje (p. 7–18) siekiama parodyti tiriamojo dalyko – daiktavardžio deminutyvo – kontekstą, todėl analizuojama mokslinė literatūra. Antrame skyriuje (p. 19–24) apžvelgiama uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmių tekstuose rastų mažybinių žodžių daryba. Trečiame skyriuje (p. 25–56) nagrinėjamas deminutyvų vartojimas kalbėjimo situacijose, analizuojama mažybinių daiktavardžių seka tekste, tiriamas deminutyvų vartojimas stiliaus figūrose. Išvadose (p. 57–58) apibendrinamas visas darbas, atsakoma į darbo pradžioje iškeltus tyrimo tikslus, uždavinius.

Tyrimo rezultatai pateikti 3 lentelėse ir 7 paveiksluose.

1. LIETUVIŲ IR UŽSIENIO KALBŲ DEMINUTYVŲ TYRINĖJIMAI

Lietuvių kalbos deminutyvai analizuoti ir diachroniniu, ir sinchroniniu požiūriu. Ištirta mažybinių žodžių kilmė, susidarymo aplinkybės. S. Ambrazas, aptardamas daiktavardžių darybos raidą (2000 II: 87–90; 1993: 82, 135–143), pateikė vertingų pastabų apie mažybinius daiktavardžius. Autorius nustatė, kad lietuvių kalbos deminutyvinių daiktavardžių darybos afiksai yra kilę iš priesagos ***-ko-** (*-ikas, -ika, -ikė, -ykas, -uikas, -iokas* ir t. t.), determinatyvų ***-l-** (*-elis, -ė, -elys, -ėlis, -ė, -elius, -ėlius, -alis, -ė, -uila*), ***-g'-** (*-užis, -ė, -užas, -ūžė, -ėzas, -(i)ozas* ir t. t.), ***-s-** (*-esas, -esa, -esė, -ėsis, -osas* ir t. t.), ***-t-** (*-utis, -ė, -utas, -a*), būdvardinės priesagos ***-no-** (*-ynas, -inas (-a), -inis (-ė)*). S. Ambrazas išnagrinėjo vedinius su ypatybės turėtojų pavadinimų darybos afiksais (*-s, -ytis (-ė), -eitė, -iotė, -iočė* ir t. t.), slaviškomis priesagomis (*-ka, -elka, -ilka, -kė, -(i)uška, -uškas, -ušė* ir t. t.), veikslių pavadinimus su deminutyvinėmis priesagomis *-utis, -utė, -ūtė*. Tyrinėtojas, analizuodamas vedinius, rėmėsi pavyzdžiais iš lietuvių, prūsų, latvių kalbų ir tarmių, lygino ir su slavų kalbomis. Mokslininko manymu, nevienodas deminutyvų paplitimas baltų kalbose ir tarmėse yra paveldėtas iš tolimos praeities.

S. Ambrazas (1994: 130–157) straipsnyje apie lietuvių kalbos deminutyvų darybos raidą chronologiniu požiūriu išskyrė ir aptarė keturis deminutyvų sluoksnius: 1) indoeuropietiška (vediniai su ***-k-**), 2) atskiruose indoeuropiečių kalbų dialektuose atsirandančius mažybinius žodžius (vediniai su ***-l-**, ***-g-/g'-**, ***-s-** bei su būdvardžių priesaga ***-īno-**), 3) probaltišką (vediniai su ***-t-**, būdvardžių priesaga ***-ino-** ir ypatybės turėtojų priesaga ***-ītīo-**; šiam sluoksniui priskiriamas ir bendras lietuvių ir latvių deminutyvų sluoksnis – vediniai su priesagomis ***-eno, *-injo, *-ātīo** – bei slaviškos priesagos *-ka, -uška*), 4) lietuvišką (vediniai su priesagomis *-aitis, -ė, -eitė, -uolis, -yklė, -uklis*).

L. Bilkis (1999: 51–95) ištyrė lietuvių kalbos priesaginius deminutyvinius helonimus. Jo teigimu, mažybiniai pelkėtų vietų vardai yra viena iš gausiausių priesaginių helonimų darybos kategorijų (sudaro 31% visų priesaginių vedinių). Deminutyviniai priesaginiai helonimai sudaromi iš viso su 33 lietuviškomis (baltiškomis) (pvz.: *Balaitė, Gamyklėlė, Plynikė*) ir slaviškomis (pvz.: *Lermanka, Kemsavatka, Žyduvka*) priesagomis. Deminutyvinių helonimų, taip pat kaip ir deminutyvinių upių ir ežerų vardų daryboje, produktyviausios priesagos yra *-elis, -ė, -ėlis, -ė, -(i)ukas, -ė, -aitis, -ė*. Rečiausiai pelkėtų vietų pavadinimai sudaromi su *-aičiai, -atka, -avatka, -(i)onka, -eika*.

L. Bilkis išsiaiškino, kad daugiausia lietuvių kalboje yra vedinių, kurie padaryti iš pamatinių žodžių, pavadinančių fiziografinius terminus, objektų kuopą reiškiančius vietas, augalų, gyvūnų pavadinimus.

Mažybinių pelkėtų vietų vardų vartojimo arealai yra trejopo pobūdžio: „1) būdingi kuriam nors vienam Lietuvos regionui – <...> helonimai su tam tikra priesaga laikytini ekskliuzyvine to regiono ypatybe; 2) būdingi keliems Lietuvos regionams, iš kurių viename išsidėsčiusi absoliuti dauguma tų priesagų vedinių; 3) būdingi keliems Lietuvos regionams ir daugmaž vienodai juose paplitę“ (Bilkis 1999: 91).

Tyrėjai vis dėlto daugiausia dėmesio skyrė dabartinės lietuvių kalbos mažybiniams žodžiams analizuoti. Plačiausiai aprašyta deminutyvų daryba, iš jos kylančios reikšmės. V. Urbutis „Lietuvių kalbos gramatikos“ pirmame tome (LKG I 1965: 253–288) ir „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“ (DLKG 2005: 87–94) gana išsamiai išnagrinėjo mažybinių maloninių daiktavardžių darybą. Abiejose gramatikose deminutyvų terminas suprantamas „pačia plačiaja prasme ir apima ne tik mažumą ar malonumą žyminčius žodžius bei formas, bet ir tai, kas kartais atskirai yra vadinama amplifikatyvais (augmentatyvais) ir pejoratyvais (deterioratyvais). Amplifikatyvų (didinamųjų darinių) ir pejoratyvų (menkinamųjų darinių) lietuvių kalboje yra palyginti nedaug, be to, jų daryba yra labai glaudžiai susijusi su tikrųjų deminutyvų daryba <...>“ (LKG I 1965: 253). DLKG (2005) išanalizuotos tik bendrinės kalbos deminutyvinės daiktavardžių priesagos. LKG I (1965) išsamiai aprašytos ir bendrinės kalbos (BK), ir tarmių mažybinės daiktavardžių priesagos. Aiškumo dėlei duomenys pateikti 1 lentelėje „Daiktavardžių deminutyvų priesagos LKG I“³:

---

³ Priesagos 1 lentelėje pateikiamos tokia tvarka, kaip buvo išdėstytos LKG I (1965).

Daiktavardžių deminutyvų priesagos LKG I

Paplitimas	DAIKTAVARDŽIŲ DEMINUTYVAI
BK priesagos	- <i>elis</i> , - <i>ė</i> ; - <i>ėlis</i> , - <i>ė</i> ; -(i) <i>ukas</i> , - <i>ė</i> ; -(i) <i>utis</i> , - <i>ė</i> ; - <i>aitis</i> , - <i>ė</i> ; - <i>ytis</i> , - <i>ė</i> ; - <i>ulis</i> , - <i>ė</i> ; - <i>ūžis</i> , - <i>ė</i> ; -(i) <i>ūkštis</i> , - <i>ė</i> ; - <i>okšnis</i> ; - <i>šė</i> ; - <i>inas</i> , - <i>a</i> ; - <i>ušis</i> , - <i>ė</i> ; - <i>išius</i> (- <i>is</i>), - <i>ė</i> ; - <i>ilis</i> (- <i>ius</i>), - <i>ė</i> ; - <i>ėzas</i> . Būdingesni priesagų junginiai: - <i>utėlis</i> , - <i>ė</i> ; - <i>eliukas</i> , - <i>ė</i> ; - <i>elytis</i> , - <i>ė</i> .
Tarminės priesagos	- <i>alis</i> , - <i>ė</i> ; -(i) <i>ūtis</i> , - <i>ė</i> ; - <i>uitis</i> ; - <i>ykštis</i> , - <i>ė</i> ; - <i>iščias</i> , - <i>ia</i> (- <i>yščia</i>); - <i>ištis</i> , - <i>ė</i> (- <i>yštis</i> , - <i>ė</i>); - <i>ynas</i> , - <i>a</i> ; - <i>ėkas</i> , - <i>a</i> ; - <i>ėnas</i> ; -(i) <i>okšlis</i> ; -(i) <i>okštis</i> ; - <i>utas</i> , - <i>a</i> ; - <i>einia</i> (- <i>ė</i>); - <i>ėlis</i> , - <i>ė</i> ; -(el) <i>ka</i> ; - <i>aička</i> ; - <i>ikas</i> ; - <i>uika</i> , - <i>yka</i> ; - <i>ekšis</i> ; -(i) <i>ūzas</i> , - <i>a</i> ; - <i>uolis</i> , - <i>ė</i> ; - <i>izna</i> (- <i>yzna</i>), - <i>zna</i> ; - <i>aikštis</i> ; - <i>elšė</i> ; -(i) <i>uška</i> ; - <i>uila</i> ; - <i>ička</i> , - <i>ičkė</i> ; - <i>esas</i> , - <i>a</i> ; (iš retų, su kuriomis sudaroma vos po vieną tarminį daiktavardį – - <i>aičė</i> ; - <i>akė</i> ; - <i>ašas</i> ; -(i) <i>azas</i> ; - <i>ėkė</i> ; - <i>ėkšlis</i> ; - <i>elys</i> ; - <i>ėsė</i> ; - <i>ėtis</i> ; - <i>ezas</i> ; - <i>ica</i> ; - <i>yklė</i> ; - <i>inzė</i> ; - <i>išas</i> ; - <i>kšė</i> ; - <i>kšlė</i> ; -(i) <i>očė</i> ; -(i) <i>očius</i> ; - <i>osnas</i> ; -(i) <i>ozas</i> ; - <i>sčiūtė</i> ; - <i>škė</i> ; - <i>štė</i> ; - <i>učis</i> ; - <i>uklis</i> ; - <i>ukšis</i> ; - <i>ukšlė</i> ; -(i) <i>ušas</i> ; -(i) <i>ūta</i> ; - <i>žna</i>). Būdingesni priesagų junginiai: - <i>eliokas</i> , - <i>eliotė</i> , - <i>eliūtė</i> .
Ir BK, ir tarmėms būdingos priesagos	- <i>ikė</i> ; -(i) <i>okas</i> , - <i>ė</i> ; - <i>iotė</i> .

DLKG (2005) ir LKG I (1965) aptartos deminutyvinių daiktavardžių priesagų darybos reikšmės: mažumo, malonumo, mažumo ir malonumo, menkumo, didumo, specialioji.

„Lietuvių kalbos atlaso“ trečioje dalyje (LKA III 1991: 130–135) yra aprašytas mažybinių priesagų paplitimas. Teigiama, kad priesagos -(i)*ukas*, -*ė*, -*elis*, -*ė* vienodai dažnos ir literatūrinėje kalboje, ir tarmėse, -(i)*ūkštis* nėra dari tarmėse. Priesagų -*ynas*, -*a*, -(i)*ukas*, -*ė*, -*utis*, -*ė* vediniai būdingesni aukštaičiams, -*ūtis*, -*ė*, -*inas* – žemaičiams.

V. Urbutis „Žodžių darybos teorijoje“ (1978: 168–169) užsiminė, kad mažybiniai žodžiai (ir augmentatyvai) turi labai ryškiają modifikacinę⁴ darybos reikšmę: „dariniu reiškiamą sąvoką <...> visada lieka pradinės sąvokos rėmuose, tik skiriasi pridėtinu kvantitatyviniu (mažybės ar didybės), kvaliatyviniu (paprastai malonybės ar menkybės) ar iš sykio kvantitatyviniu ir kvaliatyviniu požymiu, plg. *kalvelė* „nedidelė kalva“, *saulėlė* „(mal.) saulė“, *vėjelis* „švelnus vėjas“, *galviščia* „labai didelė galva“, *karviščia* „menka karvė“ <...>“ (Urbutis 1978: 168–169).

Apie deminutyvinių daiktavardžių darybą, darybos reikšmes, dariausias priesagas užsiminė S. Keinys „Bendrinės lietuvių kalbos žodžių daryboje“ (1999: 51–53; 77),

⁴ Dariniu, „priklausančiu tai pačiai kalbos daliai, kaip ir pamatinis žodis, pavadinta sąlyga palyginti su pamatinio žodžio reiškiamą sąvoką yra kiek modifikuota, jos turinys praturtintas papildomu požymiu“. Tokia darybos reikšmė vadinama *modifikacine* (Urbutis 1978: 168)

E. Jakaitienė, A. Laigonaitė ir A. Paulauskienė „Lietuvių kalbos morfologijoje“ (1976: 262, 265), A. Paulauskienė „Lietuvių kalbos morfologijos apybraižoje“ (1983: 51–52), „Lietuvių kalbos morfologijoje“ (1994: 65–66). Dariausios bendrinės kalbos deminutyvų priesagos yra *-elis, -ė, -ėlis, -ė, -(i)ukas, -ė, -utis, -ė, -ytis, -ė*. S. Keinys pabrėžė mažybinių žodžių skirtumą nuo kitų darinių: deminutyvai pavadina ne kitą, o tą patį dalyką kaip ir jų pamatinis žodis. Daiktavardžio vediniu įvardytas dalykas dažniausiai yra arba mažesnis, arba kalbėtojui kuo nors patrauklus, mielas (Keinys 1999: 51–52).

S. Keinys (1975: 7–56; 2005), nagrinėdamas priesaginę lietuviškų terminų darybą, atkreipė dėmesį į deminutyvinius terminus. Pasak tyrėjo, dalis jų arba visai neturi mažybinės reikšmės, arba ji neiškyla kaip svarbiausia su daryba susijusi reikšmė. „Tokie vediniai paprastai pavadina skirtingus dalykus, negu jų pamatiniai žodžiai, ir sudaro vadinamuosius specialiosios reikšmės deminutyvus. Literatūrinėje kalboje daliai deminutyvų būdingas ir pamatiniu žodžiu žymimo žodžio vertinimas bei su juo susijusių jausmų išskėlimas. Terminologijoje emocionalumo ir ekspresyvumo yra vengiama, tad deminutyvai čia žymiai mažiau paplitę, negu apskritai literatūrinėje kalboje. Tai yra vidutinio didumo (vedinių skaičiumi) terminų darybos būrys“ (Keinys 2005: 65). Dariausia lietuviškų terminų priesaga – *-elis, -ė* (55%), rečiau vartojamos – *-ėlis, -ė* (27%), *-(i)ukas* ir *-utė* (apie 15% visų vedinių), kitos priesagos (*-aitis, -ė, -ytė, -okšnis, -uška*) vartojamos labai retai (Keinys 1975: 47–50; 2005: 66–69).

R. Kvašytė „Mokomajame terminologijos žodynėlyje“ (2005) pateikė deminutyvo-termino apibrėžimą: vedinys, „padarytas iš pamatinio žodžio su mažybinėmis vyriškosios ar moteriškosios giminės priesagomis *-ėlis, -ė, -elis, -ė, -ukas, -ė, -utis, -ė, -ytis, -ė* [paryškinta A. D.]“, įgaunantis specialią reikšmę, netekęs mažybinio, maloninio atspalvio (Kvašytė 2005: 26).

Apie deminutyvus kaip darybinius sinonimus⁵ yra kalbėję J. Pikčilingis (1975: 217), K. Župerka (1983: 41–42; 1997: 38–39), J. Vaskelienė (2000: 22–23, 26). Iš kai kurių daiktavardžių galima pasidaryti deminutyvų su keliolika ar keliasdešimt priesagų: *sesuo – sesutė, seselė, sesytė, sesulė, sesužė, sesikė, seserėlė* ir t. t. „Deminutyvus, kurių vienoda reikšmė ir bendras emocinis atspalvis (dažniausiai maloninis), laikome darybiniais sinonimais“ (Župerka 1997: 39).

Sinonimiškus lietuvių ir latvių kalbų deminutyvus aptarė J. Vaskelienė ir R. Kvašytė straipsnyje „Lietuvių ir latvių kalbų darybinių sinonimų stilistinės ypatybės“ (Vaskelienė, Kvašytė 2006: 295–308). Autorės pastebėjo, kad abiejų kalbų

---

⁵ Plačiau apie darybinius sinonimus žr. Vaskelienė 2000.

deminutyviniams vediniams bendra tai, kad jie dažnai turi mažybinių, maloninių arba mažybinių ir maloninių atspalvį.

A. Klimas sudarė „Lietuvių kalbos mažybinių (maloninių) daiktavardžių žodynėlį“ (1999), remdamasis 1993 metais išleistame „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ rastais daiktavardžiais. Autorius neatsižvelgė į grožinės kūrybos darybos išgales (iš beveik kiekvieno žodžio stilistiniais sumetimais galima pasidaryti deminutyvą), beje, remėsi subjektyviu požiūriu: „Nors teoriškai beveik kiekvienas lietuvių kalbos daiktavardis turėtų mažybines / malonines formas, bet praktiškai tik, pasirodo, nedidelis daiktavardžių skaičius (apie 1400) vartojami su maloninėmis / mažybinėmis priesagomis. Juokais galime pasakyti *dangelis, dangiukas*, bet normaliai joks lietuvis to nepasakys [paryškinta A. K.]“ (Klimas 1999: 3). Žodynėlyje prie vienu daiktavardžių pateiktas tik vienas, prie kitų – keletas deminutyvinių vedinių: *kekė – kekutė; dukra – dukrelė, dukružė, dukružėlė, dukrytė* – nepaaiškinta, kuo remiantis sudarytos tokios deminutyvų, kaip darybinių sinonimų, eilės. Magistro darbo autorė sutinka su J. Maciene, kad galima kalbėti labiau apie pažintinę nei apie mokslinę A. Klimo žodynėlio vertę (žr. Macienė 2005a: 15).

Tirta ir dabartinės lietuvių kalbos mažybinių žodžių vartoseną, funkcijas. J. Macienė (2005a: 41–46, 55–61) aptarė daiktavardžių deminutyvų tekste atliekamas tikslinamąją, vertinamąją, estetinę ir teksto siejamąją funkcijas, išanalizavo mažybinių daiktavardžių darybos reikšmių ir funkcijų tekste ryšį. Apie darybos reikšmes „galima kalbėti tik nustatius deminutyvo funkciją ir žinant platesnį kontekstą, nes dažniausiai deminutyviniai skirtingų darybos reikšmių vediniai yra sudaromi su tomis pačiomis priesagomis“ (Macienė 2005a: 60).

Mažybinių žodžių tekste atliekamą maloninio kreipinio (melioratyvo) funkciją aptarė B. Jasiūnaitė (1998: 43–59), Z. Šimėnaitė (1990: 65–67), apžvelgė I. Savickienė (2005: 91–100). „<...> maloninis kreipinys skirtas apeliacijai reikšti, bet kartu pabrėžia ir labai aiškų pragmatinį aspektą. Melioratyvais norima įsiteikti, patikti, pelnyti palankumą, maldyti nereikalingas aistras“ (Jasiūnaitė 1998: 47), todėl pasirenkamos kreipinių švelninančios deminutyvų formos arba teigiamos emocinės reikšmės žodžiai (*mamyčiuk, branguolėli*) (Šimėnaitė 1990: 65). I. Savickienės manymu, deminutyviniai kreipiniai dažniausiai reiškia meilę, simpatiją, bet kartais jie „gali turėti meilės su ironiją susijusią reikšmę“, kai atsargiai pasišaipoma iš tam tikrų žmogaus fizinių savybių, dažniausiai storumo (*storuliuk, meškute, bondziuk*) (Savickienė 2005: 93).

J. Barauskaitė ir S. Karenauskienė (1996: 4–9), išanalizavo giminystės pavadinimų *motina, tėvas* ir jų vedinių vartoseną lietuvių apsakymuose ir pastebėjo, kad mažybinius

žodžius dažniausiai vartojo anksčiau gyvenę rašytojai. Deminutyvą *motinėle* dažniausiai rinkosi Šatrijos Ragana, Žemaitė, A. Vaičiulaitis, V. Krėvė, *tėvelis* – M. Valančius, Šatrijos Ragana, Žemaitė, Vienuolis, J. Šaltenis, V. Krėvė, *motulė, tėvulis* – V. Krėvė, *matutė* – M. Valančius, A. Vienuolis, *motušėlė, tetušis, tetušėlis* – Žemaitė, Šatrijos Ragana, *mamaitė, motulikė, tatuliukas, tetulėlis* – Žemaitė, *mamytė* – Šatrijos Ragana ir t. t. Mažiausiai deminutyvų motinai ir tėvui pavadinti rasta jaunesnių rašytojų (J. Ivanauskaitės, R. Gavelio, S. T. Kondroto) apsakymuose.

K. Aleksynas (1971) išsamiai aprašė deminutyvų vartojimą lietuvių liaudies dainose. Jis teigė, kad dažnas deminutyvų vartojimas liaudies dainose turi įtakos dainų nuotaikai, lyriškumui, o deminutyvinės priesagos yra viena svarbiausių liaudies dainų meninės išraiškos priemonių. „Žodis, gavęs šią priesagą, nustoja buvęs vien daikto ar reiškinių pavadinimas, jis įgyja ir papildomą reikšmę, atitinka meninės ekspresijos krūvį. <...> Mažybinės-maloninės priesagos padeda fonetiškai instrumentuoti dainuojamosios tautosakos kūrinį: jomis labai dažnai kuriama eufonija, sudaromi ritmai“ (Aleksynas 1971: 97). Liaudies dainose žodžių darybos išgalės neribotos: deminutyvų galima pasidaryti iš daiktavardžių (*brolužėlis, plunksnelių*), būdvardžių (*rogenėlės duonelės, švytrunėlė nendružėlė*), skaitvardžių (*keturiasdešimtėlė, tūkstantėlis*),rieveiksmių (*gaililelei, nekasdienytėla*), veiksmažodžių ir jų formų (*atiduosele, lektele lėkčiau, muštel mušė*), iš refrenų (*rylia-ryluži, aida-aiduži*), suderinti šalia einančių žodžių skambėjimą (*liniuku mėlyniuku, tymelio balnelio*), sukurti neįprasčiausių epitetų (*mano vyras artojėlis / Duonpelnytojėlis; svirno dūrelės obelinėlės; drėbtinėliai nameliai*). Tyrėjas pastebėjo, kad dažnas deminutyvinių priesagų vartojimas liaudies dainose turi ir trūkumą – dainininkai kartais jomis naudojasi kaip šablonu, o ne kaip menine paskirtį turinčia stilistine kalbos priemone (Aleksynas 1971: 82–101).

Išanalizuotas deminutyvinių daiktavardžių vartojimas kalbėjimo situacijose ir tekste (Macienė 2005a: 46–55; 61–75). Mažybiniai daiktavardžiai vartojami, kai nėra vertinimo; kai dalykas vertinamas teigiamai ar neigiamai; kai deminutyvas vartojamas didinamąja reikšme. Tekste deminutyviniai daiktavardžiai pamatinių žodžių atžvilgiu užima postpoziciją (*lopu lopeliais*), prepoziciją (*namučiai namai*) arba vartojamas dviejų deminutyvų darinys (*akmenėli pilkūnėli*).

Palygintas lietuvių ir latvių kalbų daiktavardžių deminutyvų vartojimas kalbėjimo situacijose. J. Macienė ir R. Kvašytė (2006: 244–259) pastebėjo, kad yra keletas abiejų kalbų deminutyvų vartojimo skirtumų: latvių kalboje deminutyvai nevartojami, norint atskirti vieną žmogų nuo kito (kai nėra vertinimo), norint subarti, sudrausminti (kai

deminutyvinis vedinys sušvelnina barimą), pravardžiuojantis, įžeidžiant (kai neigiamas vertinimas).

Deminutyvų vartojimą perkeltine reikšme aprašė J. Pikčilingis „Lietuvių kalbos stilistikos“ antroje dalyje (1975: 303–304). Autorius pastebėjo, kad perkeltine reikšme vartojamos mažybinės priesagos *-ėlis, -ė, -(i)ukas, -ė* ir kt. yra gera ironijos reiškimo priemonė. J. Pikčilingiui pritarė J. Macienė (2006: 91), teigdama, kad mažybinė priesaga, paprastai turinti maloninę reikšmę, siekiant pajuokti, pasmerkti, pasišaipyti, prilipdoma ten, kur jos neturėtų būti, todėl įgauna ryškų menkumo, pasišaipymo pobūdį. Ironizuojant sunki ranka pavadinama *lengva rankele*, kvailys – *Saliamono galvele*, niekam tikęs patarimas – *puikia mintele*.

J. Pikčilingis (1975: 304) ir J. Macienė (2005a: 73–74) teigė, kad, deminutyvai, vartojami perkeltine reikšme, įgyja didinamųjų darinių (augmentatyvų) prasmę. Mažybiniais daiktavardžiais pavadinami intensyvūs reiškiniai, nusakomas didelis dalykų kiekis. Pvz.: *Lietukas sušveitė, ir pradalgės plaukia. Na ir orelis, – nosies į lauką negali iškišti*.

J. Macienė, pastebėjusi, kad nė vienas stilistikos tyrinėtojas nėra užsiminęs, kokios kalbos dalių gramatinės formos yra pasirenkamos, kuriant įvairias stiliaus figūras, išanalizavo mažybinių žodžių vartoseną semantinėse, sintaksinėse ir darybinėse stiliaus figūrose (2006: 88–98): kodėl deminutyvai yra pavartojami figūrose, kokia jų vertė bei atliekamos funkcijos; ištyrė deminutyvų vaidmenį meniniame palyginime (Macienė 2004: 127–132).

Išanalizuotas daiktavardžių deminutyvų vartojimas metakalbiniuose vienetuose (Macienė 2003: 113–120; 2005a: 107–117). Mažybiniai žodžiai dažniausiai yra komentuojamoji teksto dalis (*Iš tos didelės meilės anūkai poną Vilimą vadina švelniai – tiesiog seneliu*), labai retai jie vartojami metakalbiniame komentare (*Isimylėję žmonės vienas kitą vadina mažybiniais vardais vardeliais – katinėli, mėnuliuk, meilute, gėlyte ar pan*). Komentuojamoji dalis metakalbiniu komentaru gali būti tik paaiškinama, vertinama teigiamai arba neigiamai. Metakalbiniame komentare vartojamas deminutyvas patikslina arba vertina prieš tai kitu žodžiu pavadintą ar tiksliai neįvardintą dalyką.

Deminutyvai laikomi kalbine lietuvių kalbos raiškos dominante (Gražiūnas 1991: 30–31; Župerka 1995: 3). Lietuvių kalboje yra įvairių mažybinių priesagų, be to, vieną žodį galima sudaryt iškart su keliomis, galimi įvairūs deriniai. K. Župerkos straipsnyje pateikiamas A. Miškinio eilėraštis „Dukterytužėlė ir motinėlytė“, kuriame parodytos neribotos lietuvių kalbos deminutyvų darybos išgalės: *motulę, širdelę, langelį, upelį,*

laivelį, vėjelį, motinėlytę, paukštukytėlę, namulytėliai, namužytužiai. Akcentuojamas lietuvių kalbos (kartu ir lietuvių charakterio) meilumas ir švelnumas (Župerka 1995: 3).

Apie deminutyvus, kaip tautos nacionalinio charakterio atspindį ir ypatybę, taip pat yra užsiminęs A. Gudavičius „Etnolingvistikoje“ (2000). Pasak jo, kiekvienos tautos kalba, tuo tarpu ir deminutyvų vartojimas, priklauso nuo tos tautos mentaliteto ir žodžių darybos išgalių. Remdamasis kalbos faktų analize, tyrėjas savo teiginį pagrindė pavyzdžiu: anglosaksai suvokiami kaip šalti ir racionalūs, „maštantys“, o slavai – emociingi, „jaučiantys“ žmonės. „Tik iš kai kurių anglų tikrinių vardų galima pasidaryti deminutyvines formas (*Susan – Sue, Susie; Pamela – Pam, Pammy*, bet *Anna – Annie; Mary – Marie*), tuo tarpu rusų ir lenkų kalbų galimybės čia labai didelės [paryškinta A. G.]“ (Gudavičius 2000: 152).

A. Gudavičiaus mintį puikiai iliustruoja E. Vainorienės ir J. Vaskelienės straipsnis „Deminutyvų reikšmės perteikimas verčiant iš lietuvių į anglų kalbą“ (2005: 223–231), kuriame apžvelgti lietuvių ir anglų kalbų deminutyvai, jų vertimo būdai, funkcijos tekste, ekvivalentiškumas. Pastebėta, kad dėl skurdžios žodžių darybos ir tautos mentaliteto anglų kalboje deminutyvų nėra daug, todėl, verčiant iš šios kalbos į lietuvių kalbą, vartojama daug daugiau mažybinių žodžių nei yra originale. Verčiant lietuvišką tekstą į anglų kalbą, atvirkščiai, deminutyvų reikšmės semantinis atspalvis išblunka, didelė dalis vedinių praleidžiama, todėl vertėjai negali visiškai atskleisti lietuvių kalbos savitumo.

J. Pikčilingio (1975) nuomone, emocionalios darybos žodžius sunku versti į kitą kalbą todėl, kad jie turi aiškų emocinį-ekspresinį užribį. Pateikiamas vertimo iš lietuvių į vokiečių kalbą pavyzdys. „Ten, kur lietuvių kalboje vartojami deminutyvai (*jūrelės, marelės, bernužėlis, alutis, midutis*), vertime randame paprastus daiktavardžius (*See, Meer, Bursche, Bier, Met*). Vokiečių kalboje deminutyvo atitikmenų arba visai nėra, arba jie čia skambėtų nebe taip natūraliai, kaip lietuviškame sakinyje. Stilistinis minėtųjų daiktavardžių atspalvis niekuo nekompensuojamas ir dažniausiai lieka neperteiktas. <...> vokiečių kalboje, kur deminutyvai paprastai išreiškia mažybę, menkumą ir, kas taip pat labai svarbu, neturi tos vartojimo tradicijos, to lyrinio atspalvio, kaip lietuvių kalboje [paryškinta J. P.]“ (Pikčilingis 1975: 52–53).

A. Gudavičius (2000: 136–142), kalbėdamas apie darybos reikšmių aksiologinį aspektą, pabrėžė, kad dėl gausių ir įvairių darybos priemonių labai emociingos yra lietuvių ir slavų kalbos. S. Krinickaitė (1984: 56–57), nagrinėdama loginę ir ekspresyviają kalbų raišką, užsiminė, kad mažybinių žodžių gausumas rusų ir lietuvių kalbose ypač ryškus jas palyginus su prancūzų kalba (pvz.: lietuvių k. *namas – namelis, nameliokas, nameliukas, namiukas, namučiuokas, namulis, namužytužis* ir t. t.; rusų k. *дом – домик, домок*,

домочек,домишечко,домишко ir t. t.; prancūzų k. *maison* „namas“ – *maisonette* „namelis“). „Labai ryškiai emocinis santykis su pasauliu išreikštas latvių kalboje. Nors ten tėra tik dvi deminutyvinės priesagos *-iņ-* ir *-īt-*, tačiau jos nepaprastai reguliarios, praktiškai jas galima pridėti prie bet kurio daiktavardžio. Todėl net į abstrakčius dalykus latvių kalba leidžia žiūrėti kaip į sumažintus, vadinasi, ir silpnesnius, artimesnius, mielesnius, plg.: *baltumiņš* „baltumėlis“, *bargumiņš* „griežtumėlis“, *lepnumiņš* „išdidumėlis“, *nāvīte* „mirtelė“, *laimīte* „laimutė“ (Gudavičius 2000: 142).

Dauguma lietuvių kalbos ir literatūros tyrinėtojų pabrėžia deminutyvų emocinį atspalvį. Mažybiniai žodžiai tautosakai, dainoms, lyriniams ir epiniams kūriniais teikia švelnumo, jaukumo, gerumo (žr. Kazlauskaitė 1998: 26; Pikčilingis 1975: 53; Ramonaitė 2000: 38), sukuria tautosakinę intonaciją (žr. Kandravičius 2006).

Rasti keli straipsniai, kuriuose aprašomi mažybiniai daiktavardžiai, vartojami tarmėse. G. Akelaitienė (2005: 58–62) ištyrė bei palygino rytų aukštaičių uteniškių ir vilniškių deminutyvų darybos tipus, leksemų vartojimo aktyvumą. Pastebėta, kad uteniškių patarmės atstovų kalboje deminutyvų vartojama 1,9 karto daugiau nei vilniškių. Uteniškiams būdinga mažybiniais žodžiais vadinti giminystės ryšiais susijusius žmones, vilniškiai čia paprastai vartoja ne deminutyvus, o jų pamatinius žodžius. Daroma išvada, kad uteniškių tekstai dėl deminutyvų gausos yra aukštesnio emocinio tono.

J. Macienės straipsnyje „Deminutyvų vartojimas Zietelos lietuvių šnekoje“ (2005b: 124–131) aptartas Zietelos lietuvių šnekoje rastų deminutyvinių daiktavardžių vartojimas kalbėjimo situacijose. Mažybiniai žodžiai Zietelos šnekoje vartojami kalbėjimo situacijose panašiai kaip ir bendrinėje kalboje, kai nėra vertinimo, jaučiamas teigiamas ar neigiamas vertinimas. Tik neužfiksuotas deminutyvų vartojimas didinamąja reikšme.

Ž. Markevičienė ir A. Markevičius (2005: 83–89) atkreipė dėmesį į rytų aukštaičių širvintiškių patarmės Vidiškių šnektos deminutyvų darybą, darybos reikšmes. Dariausios šios šnektos priesagos: *-elis, -ė, -ėlis, -ė, -(i)ukas, -ytė, -(i)utė, -(i)okas, -ė, -iotė*, o darybos reikšmės „iš esmės tokios pačios kaip bendrinėje kalboje: mažumo, malonumo (jos abi labai dažnai būna susipynusios), menkumo, prastumo (dažnai su smerkimo ir ironijos atspalviu), didumo, intensyvumo“ (Markevičienė, Markevičius 2005: 85). Autoriai išskyrė deminutyvus-familiarizmus, kurie sudaryti su priesagomis *-iokas, -ė, -iotė*.

I. Gališanskytė ir J. Macienė (2006: 19–25) aprašė „Zanavykų šnektos žodyno“ pirmame tome pateiktų deminutyvų seką tekste. Zanavykų šnekoje (vakarų aukštaičių kauniškių plotas) mažybiniai daiktavardžiai vartojami panašiai kaip ir bendrinėje kalboje.

Tirti ir kitose kalbose vartojami daiktavardžių deminutyvai. V. Vinogradovas (В. В. Виноградов) (1986) mažybinį žodį vadino *subjektyvaus vertinimo forma*.

Pasak tyrėjo, jau pirmoje XIX a. pusėje rusų kalbos gramatikose subjektyvų vertinimą reiškiančios mažumo, malonumo formos buvo laikomos ne savarankiškais žodžiais, o pamatinio daiktavardžio formomis. Manoma, kad mažumo, malonumo, menkumo ar didumo reikšmės nėra skirtingi žodžiai, o to žodžio formos, išreiškiančios užuojautą, ironiją, panieką, pyktį ir kt. jausmus. Subjektyvaus vertinimo formų vartojimas priklausė nuo paties žodžio leksinės reikšmės. „Mažam būdinga būti mielam <...>. Pats meilumas, švelnumas numato dalyko sumažinimą, todėl, norint pavadinti mielą, malonų dalyką, vartojamos mažiškos priesagos“⁶ (Vinogradovas 1986: 100). Šią mintį plėtojo ir M. Kalasniemi (1992), nagrinėjusi rusų kalbos vertinamąją priesagą *-k-*. Ji teigė, kad mažas dalykas pelno žmogaus simpatijas (*мышка, птичка*), o didelis – sukelia neigiamus jausmus, atrodo kenksmingas, grėsmingas (*волчище, медведище*) (Kalasniemi 1992: 26).

V. Vinogradovas (1986) išsamiai aptarė rusų kalbos mažiškos daiktavardžių darybą, išskyrė 7 rusų kalbos deminutyvinių daiktavardžių darybos reikšmes. Kaip ir lietuvių kalboje, mažiškos priesagos turi mažumo, malonumo, mažumo ir malonumo, niekinimo reikšmes, tik rusų kalbos deminutyvams būdingos reikšmės – familiari malonumo, malonumo-menkumo, menkinimo-niekinimo.

Rusų, kaip ir lietuvių, kalboje mažiškieji daiktavardžiai sudaromi ne tik su viena, bet ir su dviem, trim ar daugiau priesagų (pvz.: *сеточка, дочурочка, мамашенька, девчоночка*).

Mažiškieji žodžiai analizuoti ir rusų kalbos stilistikų. M. N. Kožina (M. H. Кожина) (1983), nagrinėdama stilistiškai motyvuotus žodžius, teigė, kad daiktavardžių deminutyvų emociingumas ir ekspresyvumas slypi jų priesagose (pvz.: *мамочка, бабуля, солнышко, цветочек*) (Kožina 1983: 121–122). Knygoje „Стилистика русского языка“ (1989) irgi pateikta labai panaši mintis: „Subjektyvų vertinimą rodančios priesagos – ryškiausia priemonė perteikti emocijas ir kalbėti išraiškiau“⁷ (Vartapetova 1989: 89).

S. S. Vartapetovos ir M. N. Kožinos manymu, deminutyvai yra pagrindinis stilistinis žodžių darybos išteklius. Autorės stilistikos knygose apžvelgia rusų kalbos daiktavardžių deminutyvų priesagas, iš jų kylančias darybos reikšmes. Skirtingos priesagos suteikia žodžiams skirtingus stilistinius ir semantinius atspalvius. Vienos priesagos (*-чик, -еньк*) turi mažumo-malonumo, kitos (*-иц, -енн*) – didumo-nepalankumo ar ironijos reikšmes (*-ишк, -онк, -шк, -ц*) (Vartapetova 1989: 89; Kožina 1983: 135–137).

⁶ <<Малому свойственно быть милым <...>. Сама ласка предполагает уменьшительность предмета, и вот почему для выражения милого, для ласки употребляется уменьшительное...>> В. В. Виноградов (Vinogradovas 1986: 100).

⁷ <<Суффиксы субъективной оценки – наиболее яркое средство речевой экспрессии и передачи эмоций>> С. С. Вартпетова (Vartapetova 1989: 89)

S. S. Vartapetovos teigimu, deminutyvinių priesagų stilistiniai atspalviai priklauso nuo konkretaus konteksto, tuo jos savitos. Tas pats žodis, priklausomai nuo konteksto ir intonacijos, gali išreikšti skirtingus ar net priešingus dalykus. Pavyzdžiui, sakinyje *Bom это и есть наш садик* deminutyvas *садик* gali turėti mažumo-malonumo atspalvį, jei kalbama apie mažą, gražų sodą, pašaipos-ironijos atspalvį (jei tai ne mažas, o didelis sodas) ir neigiamą atspalvį (jei sodas negražus, apleistas: *Hy u садик*) (Vartapetova 1989: 89–90).

Analizuoti ir kitų užsienio kalbų mažybiniai daiktavardžiai. J. Nicholsas (J. Nichols) (1971: 826–848), ištyręs Šiaurės Vakarų Amerikos tautų vartojamus garsus, jų simboliką, teigė, kad deminutyvai nagrinėjamų tautų kalbose siejami su šviesa, skaistumu, šaltumu. Mažybiniai žodžiai arba tik pabrėžia *didelio – mažo* kontrastą, arba pratęsia semantinę sritį *šviesus – tamsus*, *lengvas – sunkus*, *artimas – tolimas*, arba sukelia malonius ar menkinamus jausmus.

V. U. Dresleris (W. U. Dressler) ir L. Merlini Barbaresi studijoje „Morphopragmatics“ (1994: 84–414) ištyrė italų, vokiečių, anglų ir kitų kalbų deminutyvų darybos ypatumus, jų semantiką ir pragmatiką. Pastebėta, kad dariausios italų kalbos daiktavardžių mažybinės priesagos – *-ino*, *-etto*, *-ello*, *-(u)olo*, *-uccioluzzo*, *-otto* (pvz.: *leon* „liūtas“ – *leoncino*, sigaro „cigaras“ – *sigaretta*). Šioje kalboje augmentatyvai sudaromi su priesaga *-one*, peyoratyvai – su *-accio*, *-ucolo*, *-astro*. Vokiečių kalboje deminutyvai sudaromi su dviem priesagomis: *-chen* (šiaurinėje Vokietijos dalyje) ir *-lein* (variantai – *-l*, *-erl*, *-tsherl*) (pietinėje šalies dalyje). Mažybinės priesagas šioje kalboje lengvai pakeičia priešdėlis *mini-*. Augmentatyvai sudaromi taip pat su priešdėliais *maxi-*, *super-*, *riesen-*, *bomben-*. Anglų kalboje daiktavardžių deminutyvai sudaromi su priesagomis – *-y/-ie*, *-let*, *-ette* (pvz.: *Johnny*, *Katie*, *starlet*, *smilette*), iš kurių produktyviausia *-y/-ie*. Mažybiniai maloniniai žodžiai anglų kalboje yra lengvai pakeičiami būdvardžiais *little* ir *small* (Dresleris, Barbaresi 1994: 91–116).

Vokiečių, italų ir kitose kalbose deminutyvais reiškiamą simpatiją, empatiją, familiarumą, ironiją, sarkazmą, pageidaujama, prašoma, vertinama, giriama, tikslinama, sveikinamasi, žadama, norima sušvelninti situaciją (eufemizuojama) ir t. t. Mažybiniai žodžiai dažniausiai vartojami bendraujant su vaikais, mažais naminiais gyvuliais bei jų jaunikliais ar išimylėjėlių kalboje. Deminutyvai vartojami nerimtose situacijose, kai žmonės nori būti draugiški ir paslaugūs (Dresleris, Barbaresi 1994: 156–280).

D. Jurafskis (D. Jurafsky) (1996: 533–578), remdamasis daugiau nei 60 kalbų (anglų, vokiečių, prancūzų, rusų, latvių, lotynų, ispanų, hebrajų, japonų, kinų, mongolų, vengrų, turkų, graikų, sanskrito ir t. t.) ir ankstesniais mažybinių žodžių tyrinėjimais, aptarė

universalias deminutyvų semantikos tendencijas. Autorius manė, kad deminutyvų kilmę atskleidžia sąvokos „mažas“ ir „vaikas“ ir, kad visos kalbos turi aplinkinių (išreikštų perifraze) arba analitinių deminutyvų⁸. Pirmą atvejį pagrindžia argumentas, kad anglų, prancūzų ir japonų kalbose žodžiai, reiškiantys mažą dalyką: *little* (anglų k.), *petit* (prancūzų k.), *chotto* (japonų k.), funkcionuoja labai panašiai kaip deminutyvai, todėl atlieka jų vaidmenį. Antrąjį atvejį iliustruoja daugelio kalbų mažybinių priesagų vediniai (pvz.: *blanquita* – ispanų k., *oorgrootjies* – afrikiečių k.).

Apibendrinant galima teigti, kad deminutyvai būdingi ne tik lietuvių, bet ir kitoms kalboms (latvių, rusų, anglų, vokiečių, prancūzų, italų ir t. t.), tačiau jų gausumas ir įvairovė kalbose yra labai skirtinga. Kuo kalbose yra daugiau ir įvairesnių deminutyvinių priesagų, tuo jos nuodugniau, įvairiau analizuojamos. Gana išsamiai aprašyta lietuvių kalbos daiktavardžių deminutyvų kilmė, raida, daryba, nustatytos pagrindinės iš jos kylančios reikšmės, įvairiais aspektais ištirta mažybinių žodžių vartoseną bei funkcijas. Atkreiptas dėmesys ir į deminutyvų stilistinius atspalvius, jų skleidžiamą emocingumą, švelnumą. Pastebėta, kad mažybiniai žodžiai atspindi lietuvių kalbos tautiškumą, lyriškumą, parodo, kaip žmonės jaučia pasaulį.

---

⁸ „A number of languages, however, have what might be called periphrastic or analytic diminutives“ D. Jurafsky (Jurafskis 1996: 569).

2. UTENIŠKIŲ, VILNIŠKIŲ IR ŠIRVINTIŠKIŲ PATARMIŲ DEMINUTYVŲ DARYBOS APŽVALGA

Lietuvių kalba pasižymi didele deminutyvų gausa ir darybos įvairove. Deminutyvinių daiktavardžių vedinių galima pasidaryti beveik iš kiekvieno daiktavardžio ne tik su viena, keliomis, bet ir keliolika ar keliasdešimt vienos ar kelių pakopų darybos priesagų. Pvz.: *merga* – *mergelė*, *mergytė*, *mergaitė*, *mergina*, *mergiukė*, *mergikė*, *mergiščia*, *mergyštė*, *mergiūkštė*, *mergiotė*, *mergaitėlė*, *mergaičiukė*, *mergelytė*, *mergeliukė*, *mergytėlė*, *mergužėlė*, *merguželytė* ir t. t.

A. Paulauskienės nuomone, dariausias mažybinių daiktavardžių priesagos yra: *-elis*, *-ė*, *-ėlis*, *-ė⁹*, *-(i)ukas*, *-ė*, *-utis*, *-ė*, *-ytis*, *-ė*, *-ulis*, *-ė*, *-užis*, *-(i)ūkštis*, *-ė*, *-okšnis* (Paulauskienė 1983: 52; 1994: 66).

Nagrinėtuose uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmių tekstuose iš viso pavartoti 1554 daiktavardžių deminutyvai (635 skirtingi žodžiai)¹⁰.

Uteniškių patarmėje rasti 569 daiktavardžių deminutyvai (250 skirtingų žodžių) su 12 vienos pakopos darybos priesagų: *-aitė* (pvz.: *karalaitė*, *pirkaitė*), *-elis*, *-ė* (pvz.: *kirvelis*, *giesmelė*), *-ėkas* (pvz.: *bernėkas*, *grybėkas*), *-ėlis*, *-ė* (pvz.: *gyvulėlis*, *kišenėlė*), *-(i)okas* (pvz.: *Adomiokas*, *tėvokas*), *-(i)otė* (pvz.: *karviotė*, *kojotė*), *-(i)ukas* (pvz.: *ančiukas*, *ratukas*), *-yčia* (pvz.: *karalyčia*), *-ytė* (pvz.: *eglytė*, *moterytė*), *-ulis* (pvz.: *Dievulis*), *-(i)utis*, *-ė* (pvz.: *Mikutis*, *Adeliutė*), *-(i)ūčia* (pvz.: *karaliūčia*).

Vilniškių patarmėje iš viso pavartoti 823 daiktavardžių deminutyvai (268 skirtingi žodžiai) su 13 vienos pakopos darybos priesagų: *-aitis*, *-ė* (pvz.: *karalaitis*, *pušaitė*), *-elis*, *-ė* (pvz.: *amželis*, *karvelė*), *-ėkas* (pvz.: *bernėkas*), *-ėlis*, *-ė* (pvz.: *jaunimėlis*, *vėtyklėlė*), *-inas* (pvz.: *vištinas*), *-ynas* (pvz.: *bernynas*), *-yštė* (pvz.: *mergyštė*), *-ytis*, *-ytė* (pvz.: *dalgytis*, *rankytė*), *-(i)okas*, *-(i)okė* (pvz.: *kiauliokas*, *mergiokė*), *-(i)otė* (pvz.: *mergiotė*), *-(i)ukas* (pvz.: *akmeniukas*, *vyrukas*), *-ulis*, *-ulė* (pvz.: *diedulis*, *mamulė*), *-utis*, *-utė* (pvz.: *burokutis*, *Virgutė*).

Širvintiškių patarmėje rasta 119 daiktavardžių deminutyvų (86 skirtingi žodžiai) su 9 vienos pakopos darybos priesagomis: *-elis*, *-ė* (pvz.: *grūdelis*, *žolelė*), *-ėlis*, *-ė* (pvz.: *gyvulėlis*, *prieblandėlė*), *-ytė* (pvz.: *anūkytė*, *žvakytė*), *-(i)okas* (pvz.: *berniokas*, *телиokas*), *-(i)otė* (pvz.: *mergiotė*), *-(i)ukas* (pvz.: *diedukas*, *ešeriukas*), *-(i)ūkštė* (pvz.: *Janiūkštė*,

⁹ E. Jakaitienės, A. Laigonaitės, A. Paulauskienės „Lietuvių kalbos morfologijoje“ priesagos *-elis*, *-ė* ir *-ėlis*, *-ė* priesaginių daiktavardžių daryboje yra laikomos vienos morfemos variantais (Jakaitienė ir kt 1976: 11). Šiame magistro darbe minimos priesagos analizuojamos kaip skirtingos. Visų patarmių tekstuose su priesaga *-elis* rasta daugiau deminutyvinių vedinių nei su *-ėlis*.

¹⁰ Su viena priesaga nagrinėjamuose tekstuose iš viso rasta 1511 daiktavardžių deminutyvų (604 skirtingi žodžiai), su dviem priesagomis – 43 deminutyviniai vediniai (31 skirtingas žodis).

vočiūkštė), **-ulis** (pvz.: *Dievulis, tėvulis*), **-(i)utė** (pvz.: *bobutė, Katriutė*) (žr. 2 lentelę „Deminutyvinių daiktavardžių su viena priesaga daryba“):

2 lentelė

Deminutyvinių daiktavardžių su viena priesaga daryba

PATARMĖ	PRIESAGA	RASTA SKIRTINGŲ DEMINUTYVŲ	RASTA IŠ VISO DEMINUTYVŲ
Uteniškių patarmė	<i>-aitis, -aitė</i>	4	24
	<i>-elis, -elė</i>	99	200
	<i>-ėkas</i>	10	27
	<i>-ėlis, -ėlė</i>	16	19
	<i>-yčia</i>	1	2
	<i>-ytis, -ytė</i>	11	31
	<i>-(i)okas</i>	44	122
	<i>-(i)otė</i>	9	22
	<i>-(i)ukas</i>	35	82
	<i>-ulis</i>	1	4
	<i>-(i)utė</i>	18	33
	<i>-(i)ūčia</i>	1	3
	IŠ VISO:	250	569
	Vilniškių patarmė	<i>-aitis, -aitė</i>	12
<i>-elis, -elė</i>		113	314
<i>-ėkas</i>		1	11
<i>-ėlis, -ėlė</i>		40	85
<i>-inas</i>		1	1
<i>-ynas</i>		1	1
<i>-yštė</i>		1	15
<i>-ytis, -ytė</i>		17	51
<i>-(i)okas, -(i)okė</i>		3	7
<i>-(i)otė</i>		1	4
<i>-(i)ukas</i>		43	133
<i>-ulis, -ulė</i>		6	43
<i>-utis, -utė</i>		29	115
IŠ VISO:		268	823
Širvintiškių patarmė	<i>-elis, -elė</i>	30	40
	<i>-ėlis, -ėlė</i>	6	10
	<i>-ytė</i>	16	22
	<i>-(i)okas</i>	2	7
	<i>-(i)otė</i>	1	12
	<i>-(i)ukas</i>	12	16
	<i>-ulis</i>	2	2
	<i>-(i)utė</i>	6	9
	<i>-(i)ūkštė</i>	1	1
	IŠ VISO:	86	119
	IŠ VISO:	604	1511

Iš 2 lentelės matyti, kad visose trijose patarmėse deminutyviniai daiktavardžiai dažniausiai sudaromi su bendrinėje kalboje vartojamomis mažybinėmis priesagomis.

Uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmėse deminutyvai sudaryti su 8 sutampančiomis priesagomis: 6 bendrinės kalbos *-elis, -ė, -ėlis, -ė, -ytis, -ė, -(i)ukas, -ė, -ulis, -(i)utė* ir 2 tarmėje bei bendrinėje kalboje vartojamomis priesagomis – *-(i)okas, -ė, -(i)otė*¹¹. Vilniškių patarmėje, skirtingai nuo uteniškių ir širvintiškių patarmių bei bendrinės kalbos, priesaga *-(i)okas* turi moteriškosios giminės atitikmenį *-(i)okė (mergiokė)*. Teigiama, kad deminutyvai su priesaga *-(i)okas* „yra daromi iš vyriškosios giminės daiktavardžių, išskyrus *ančiðkas* tipo jauniklių pavadinimus, kurie gali būti padaryti ir iš moteriškosios giminės daiktavardžių“ (LKG I 1965: 280), o retokas tarmių vedinys *mergiokė* yra išimtis.

Uteniškių ir vilniškių patarmėse daiktavardžių deminutyvai sudaryti su dviem sutampančiomis priesagomis: bendrinės kalbos *-aitis, -ė* ir tarminė *-ėkas*. Tik uteniškių patarmėje rasti daiktavardžiai su mažiškosios giminės priesagomis – tarminėmis *-yčia, -(i)ūčia*, tik vilniškių patarmėje – su bendrinėje kalboje vartojama priesaga *-inas* ir tarminėmis *-ynas, -yštė*, tik širvintiškių patarmėje – bendrinės kalbos *-(i)ūkštė*.

Uteniškių patarmėje rastos priesagos *-yčia* ir *-(i)ūčia* LKG I (1965) nepaminėtos. „Lietuvių kalbos atlaso“ trečiojo dalyje (toliau – LKA III) (1991) apie jas kalbama skyrelyje „Netekėjusių moterų (mergaičių) pavardžių priesagos“. Teigiama, kad priesagos *-yčia* ir *-(i)ūčia* yra vartojamos šiaurinėse ir šiaurės rytų aukštaičių tarmėse. Galima daryti prielaidą, kad priesagos, su kuriomis sudaromos merginų pavardės, vilniškių patarmės kalbėtojo analogiškai buvo pavartotos sudarant asmens pavadinimą apskritai (*karalyčia, karaliūčia*).

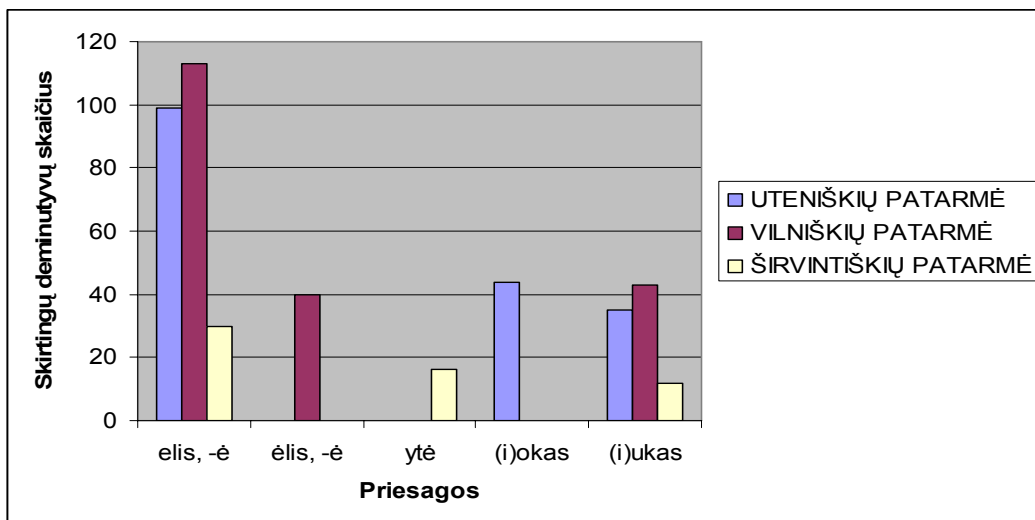
Apie vilniškių patarmėje rastą deminutyvinę priesagą *-ynas* LKA III teigiama, kad ji yra vartojama rytų dzūkų bei gretimose šnektose ir teikia deminutyviniams vediniams menkinamąją, dažniausiai susijusią su didumu, reikšmę. Deminutyvas *bernynas* reiškia „ištįsęs didelis niekam tikęs vaikiną“ (LKA III 1991: 134). Teigiama, kad vilniškių patarmėje rastos priesagos *-inas* vediniai vartojami pietvakarinėse žemaičių šnektose ir vartoti Rytų Prūsijos Lietuvių šnektose. Vilniškių tekste rastas mažiškinis daiktavardis *vištinas* turi reikšmę „pusaugė, dar nededanti jauniklė višta“ (LKA III 1991: 135). Vediniai su *-inas* „paprastai žymi nebe visai mažus, o jau paūgėjusius jaunikius“ (LKG I 1965: 277). Tik vilniškių patarmėje rasta deminutyvinė priesaga *-yštė* gramatikose ir atlase neminima. Ji yra užfiksuota tik „Dieveniškių šnektos tekstų“ pabaigoje pateiktame aiškinamajame žodynyje: *mergyštė* „dem. (2) mergaitė, mergytė“ (Diev 1997: 170).

---

¹¹ Ir tarmėje, ir bendrinėje kalboje vartojama priesaga *-(i)okas, -ė* būdinga rytų aukštaičiams ir dzūkams, *-(i)otė* – rytų aukštaičiams.

Širvintiškių patarmės tekste rasta mažybinė priesaga *-(i)ūkštė*, gramatikų ir LKA III duomenimis, nėra dari ir abejojama, ar jos vediniai turi bent kiek ryškesnį tarminį pobūdį (DLKG 2005: 92; LKA III 1991: 133; LKG I 1965: 275). Rasti deminutyvai *Janiūkštė*, *vočiūkštė* turi akivaizdžią menkumo, niekinimo reikšmę.

2 lentelė rodo, kad nagrinėtuose tekstuose rastos priesagos yra nevienodo darumo. Visose trijose patarmėse daugiausia skirtingų daiktavardžių deminutyvų sudaroma su priesagomis *-elis, -ė* (99 uteniškių, 113 vilniškių, 30 širvintiškių), *-(i)ukas* (35 uteniškių, 43 vilniškių, 12 širvintiškių). Uteniškių patarmėje nemažai pavartota skirtingų vedinių su *-(i)okas* (44), vilniškių – su *-ėlis, -ė* (40), širvintiškių – su *-ytė* (16). Mažai skirtingų deminutyvinių daiktavardžių sudaroma su priesagomis: *-aitis, -ė* (4), *-yčia* (1), *-ulis* (1), *-(i)ūčia* (1) (uteniškiei), *-ulis, -ė* (6), *-(i)okas, -ė* (3), *-ėkas* (1), *-inas* (1), *-ynas* (1), *-yštė* (1), *-(i)otė* (1) (vilniškiai), *-ėlis* (6), *-(i)utė*(6), *-ulis* (2), *-(i)okas* (2), *-(i)otė* (1), *-(i)ūkštė* (1) (širvintiškiai) (žr. 1 paveikslą „Dariausių mažybinių priesagų palyginimas“):

1 pav. Dariausių mažybinių priesagų palyginimas

Dažniausiai deminutyvai, vartojami nagrinėjamuose tekstuose, išvedami su viena priesaga, tačiau jų daryba gali būti ir dviejų pakopų.

Uteniškių patarmės tekstuose iš viso rasti 24 daiktavardžių deminutyvai (19 skirtingų žodžių) su 7 dviejų pakopų darybos priesagomis: *-aičiokas* (pvz.: *lydekaičiokas*), *-elytė* (pvz.: *kilpelytė, pušelytė*), *-eliokas* (pvz.: *lapeliokas, nameliokas*), *-eliotė* (pvz.: *skryneliotė, sukneliotė*), *-eliukas* (pvz.: *langeliukas, maišeliukas*), *-(i)okėlis* (pvz.: *berniokėlis*), *-utėlė* (pvz.: *rogutėlės*).

Vilniškių patarmės tekstuose rasta 17 daiktavardžių deminutyvų (10 skirtingų žodžių) su 9 dviejų pakopų darybos priesagomis: *-aičiokė* (pvz.: *mergaičiokė*), *-aitėlė* (pvz.: *mergaitėlė*), *-elaitė* (pvz.: *pušelaitė*), *-elėlis* (pvz.: *darželėlis*), *-elytis, -ė*

(pvz.: *lempelytė, vaikelytis*), **-eliukas** (pvz.: *keleliukas*), **-ytaitė** (pvz.: *avytaitė*), **-ytėlė** (pvz.: *rūtytėlė*), **-utėlė** (pvz.: *sesutėlė*).

Širvintiškių patarmėje iš viso rasti 2 daiktavardžių deminutyvai (2 skirtingi žodžiai) su 2 dviejų pakopų darybos priesagomis: **-eliukas** (pvz.: *keleliukas*), **-eliūkštė** (pvz.: *Janeliūkštė*) (žr. 3 lentelę „Deminutyvinių daiktavardžių su dviem priesagomis daryba“):

3 lentelė

Deminutyvinių daiktavardžių su dviem priesagomis daryba

PATARMĖ	PRIESAGA	RASTA SKIRTINGŲ DEMINUTYVŲ	RASTA IŠ VISO DEMINUTYVŲ
Uteniškių patarmė	<i>-aičiokas</i>	1	1
	<i>-elytis, -elytė</i>	5	8
	<i>-eliokas</i>	2	2
	<i>-eliotė</i>	2	2
	<i>-eliukas</i>	7	7
	<i>-(i)okėlis</i>	1	1
	<i>-utėlė</i>	1	3
	IŠ VISO:	19	24
Vilniškių patarmė	<i>-aičiokė</i>	1	1
	<i>-aitėlė</i>	1	2
	<i>-elaitė</i>	1	1
	<i>-elėlis</i>	1	1
	<i>-elytis, -elytė</i>	2	3
	<i>-eliukas</i>	1	1
	<i>-ytaitė</i>	1	6
	<i>-ytėlė</i>	1	1
	<i>-utėlė</i>	1	1
	IŠ VISO:	10	17
Širvintiškių patarmė	<i>-eliukas</i>	1	1
	<i>-eliūkštė</i>	1	1
	IŠ VISO:	2	2
	IŠ VISO:	31	43

3 lentelė rodo, kad visose trijose patarmėse sudaromi priesagos *-eliukas* vediniai. Uteniškių ir vilniškių patarmių sutampančios priesagos *-aičiokas, -ė, -elytis, -ė, -utėlė*. Tik uteniškių patarmės tekstuose rastos mažybinės priesagos – *-eliokas, -eliotė, -(i)okėlis*, tik vilniškių – *-aitėlė, -elaitė, -elėlis, -ytaitė, -ytėlė*, tik širvintiškių – *-eliūkštė*.

Dariausios priesagos uteniškių tekste – *-eliukas* (7), *-elytis, -ė* (5), vilniškių – *-elytis, -ė* (2). Širvintiškių patarmės tekste rastos dviejų pakopų darybos priesagos *-eliukas, -eliūkštė* pavartotos tik po vieną kartą. Nedarios priesagos uteniškių patarmėje – *-aičiokas*

(1), *-(i)okėlis* (1), *-utėlė* (1), vilniškių – *-aičiokė* (1), *-aitėlė* (1), *-elaitė* (1), *-elėlis* (1), *-eliukas* (1), *-ytėlė* (1), *-utėlė* (1).

Apibendrinant skyriaus apie darybą duomenis, galima daryti išvadas, kad nagrinėtose patarmėse mažybiniai daiktavardžiai dažniausiai sudaromi su bendrinėje kalboje vartojamomis deminutyvinėmis priesagomis. Visoms patarmėms būdingos ir bedrinėje, ir rytų aukštaičių patarmėje vartojamos priesagos *-(i)okas, ė, -(i)otė*. Uteniškių patarmės deminutyvai sudaryti su tarminėmis priesagomis *-yčia, -(i)ūčia*, vilniškių – *-ynas, -yštė*.

Uteniškiai, vilniškiai ir širvintiškiai deminutyvus sudaro su 8 sutampančiomis vienos pakopos darybos (*-elis, -ė, -ėlis, -ė, -ytis, -ė, -(i)ukas, -ė, -ulis, -(i)utė, -iokas, -iotė*) ir 1 dviejų pakopų darybos priesaga (*-eliukas*). Uteniškiamis ir vilniškiamis bendros priesagos *-aitis, -ė, -ėkas, -aičiokas, -ė, -elytis, -ė, -utėlė*. Tik uteniškių patarmėje rasti deminutyvai su priesagomis – *-yčia, -(i)ūčia, -eliokas, -eliotė, -(i)okėlis*, tik vilniškių patarmėje – *-inas, -ynas, -yštė, -aitėlė, -elaitė, -elėlis, -ytaitė, -ytėlė*, tik širvintiškių patarmėje – *-(i)ūkštė, -eliūkštė*.

Visų trijų patarmių tekstuose dažniausiai sudaromi priesagų *-elis, -ė, -(i)ukas* deminutyviniai vediniai. Darumu išsiskiria mažybiniai daiktavardžiai su *-(i)okas, -elytis, -ė, -eliukas* (uteniškiai), *-ėlis, -ė, -elytis, -ė* (vilniškiai), *-ytė* (širvintiškiai). Nedarios priesagos uteniškių patarmėje – *-aitis, -ė, -(i)otė, -yčia, -ulis, -(i)ūčia, -aičiokas, -(i)okėlis, -utėlė*, vilniškių – *-ėkas, -inas, -ynas, -yštė, -(i)otė, -(i)okas, -ė, -ulis, -ė, -aičiokas, -aitėlė, -elaitė, -elėlis, -eliukas* ir t. t., širvintiškių – *-(i)okas, -(i)otė, -(i)ūkštė, -ulis, -ėlis, -(i)utė, -eliukas, -eliūkštė*.

3. DEMINUTYVŲ VARTOSENĄ PATARMIŲ TEKSTUOSE

Šiame skyriuje nagrinėjamas mažybinių daiktavardžių, rastų uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmių tekstuose, vartojimas. Domimasi, kokiais atvejais tarmėje vartojami deminutyvai, kaip jie konkuruoja su savo pamatiniais žodžiais ar su kitais deminutyvais, kokias funkcijas atlieka, kokias stiliaus figūras sudaro. Pateikiama išsami nagrinėjamų patarmių deminutyvų analizė: ne tik aprašoma atskirų patarmių mažybinių žodžių vartoseną, bet ir lyginamos visos trys patarmės, išryškinami deminutyvinių vedinių vartojimo panašumai ir skirtumai.

3.1. DEMINUTYVŲ VARTOJIMAS KALBĖJIMO SITUACIJOSE

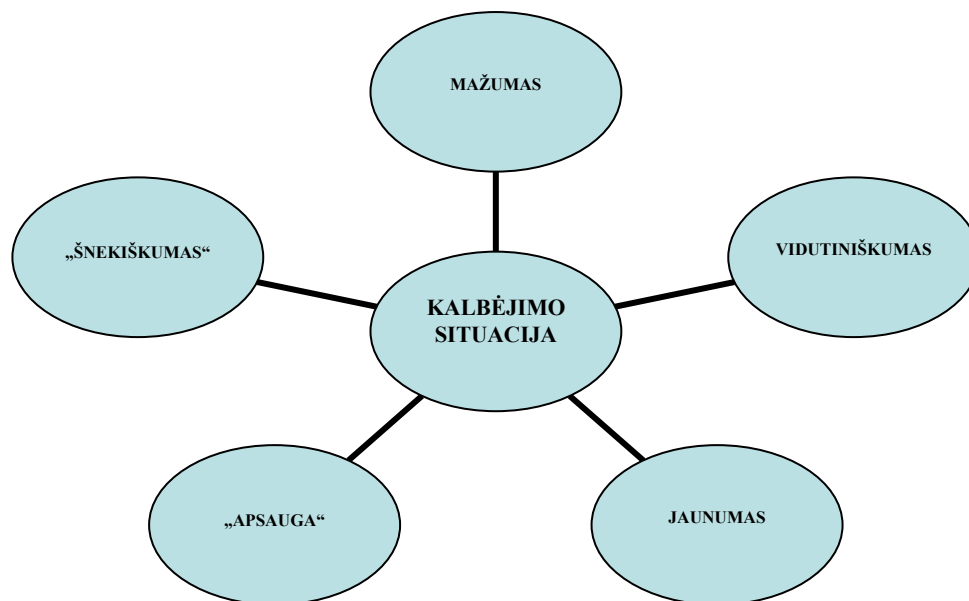
Mažybiniai maloniniai daiktavardžiai gali būti vartojami įvairiose kalbėjimo situacijose (pvz.: norint pabrėžti asmenų, gyvūnų, abstrakčių sąvokų mažumą, malonumą, patrauklumą arba menkumą, bjaurumą, išreikšti nuomonę apie minimus dalykus bei juos įvertinti). *Kalbėjimo situacija (kalbos situacija)* – „aplinkybės, kuriomis vyksta kalbinis bendravimas“ (KTŽ 1990: 97). Kalbėjimo situacija yra vienas iš kalbėjimo akto veiksnų. K. Župerkos teigimu, kiekvienas „kalbėjimo aktas priklauso nuo kalbėjimo aplinkybių, s i t u a c i j o s (kalbos vartojimo s f e r o s ir kt.) ir nuo f u n k c i j ų (kalbos paskirties, tikslų) [išretinta K. Ž.]“ (Župerka 1997: 14).

Išanalizavus uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmių tekstuose rastus pavyzdžius, galima išskirti keturis mažybinių maloninių daiktavardžių vartojimo įvairiose kalbėjimo situacijose atvejus:

1. Mažybiniu maloniniu daiktavardžiu nereiškiamas vertinimas.
2. Deminutyvu nusakomas teigiamas vertinimas.
3. Deminutyvu nusakomas neigiamas vertinimas.
4. Mažybiniu maloniniu daiktavardžiu pabrėžiamas pavadinamojo dalyko didumas.

Visos kalbėjimo situacijos aptariamos išsamiau.

1. Tuo atveju, **kai nepasakomas** tikslus mažybiniu maloniniu daiktavardžiu pavadinamo žmogaus, dalyko, sąvokos **vertinimas**, deminutyvai gali būti vartojami penkiose kalbėjimo situacijose (žr. 2 paveikslą „Deminutyvų vartojimas, kai nėra vertinimo“):

2 pav. Deminutyvų vartojimas, kai nėra vertinimo

1.1. Visose trijose nagrinėjamosiose patarmėse daiktavardžių deminutyvai išreiškia mažumą¹² (fizinė ypatybė):

1.1.1. Tik širvintiškių patarmės tekste mažybiniu daiktavardžiu pavadinamas mažas paukštis. Pvz.:

Mažytė vištytė / kad lekia su kuodeliuku / guri guri guri // (ATT: 105).

Minimo paukščio mažumą pabrėžia tikslinamasis epitetas (būdvardžio deminutyvas) *mažytė*.

1.1.2. Visose trijose – uteniškių, vilniškių ir širvintiškių – patarmėse deminutyvai vartojami kalbėjimo situacijose, norint įvardinti mažus, smulkius daiktus, dalykus, abstrakčias sąvokas. Pvz.:

UTENIŠKIAI: 1. Suveri siūlus / kīlpelytes padarai // (ATT: 89); 2. Nelabai toli gyveno // gryčelytė mažutė (ATT: 77); 3. Pasisiūdavam pačios lėlytes tokias mažas <...> // (ATT: 95); 4. Tada jis paėmė skiedrele / išvertė blakstieną viršun // (ATT: 48); 5. Buvau girdėjus / kad ežėkai žalią mėsq ryja // paėmiau / supjaustėm mažais gabaliokais // (ATT: 40); 6. Buvo nedidelis duonkubiliokas // (ATT: 77).

VILNIŠKIAI: 1. <...> turėjo peiliuką mažą / tai mīslījo [= galvojo] gintis // (LT: 295); 2. <...> meška jau prabudo / žiūri / <...> kumpio nēr // apsidairė <...> ir išvydo toli mažą ugnele // (LT: 304); 3. Tai reikia eit per tokį pušynėlį / tokį ataugų

¹² Kad deminutyvu yra pavadinamas mažas daiktas ar dalykas, galima spręsti iš darybinės reikšmės (dažniausiai deminutyvinė priesaga suteikia vediniui mažumo reikšmę), leksinės reikšmės (net ir pamatinis nedeminutyvinis žodis pavadina mažą daiktą) bei kontekste vartojamų kitų kalbos vienetų (vardinės tarinio dalies, epiteto) (žr. Macienė 2005b: 126).

nedidelį // (ATT: 160); 4. *Aš dar vaikus auginau / tai būdavo <...> vilną verpiu <...> parduodu / tai va vaikams sandalėlius nuperku / kokias kojinytes* // (ATT: 122); 5. *Uždegė lempelytę šitą // be <...> stiklo lempelytę* // (ATT: 139); 6. *Pasivaikščiojom po tą miestelį* // (ATT: 162).

ŠIRVINTIŠKIAI: 1. *Paėmė kraujo / paskui norėjo išpjaut mėsos gabaliuką tyrimui* // (ATT: 103); 2. *Toks Trumpickas buvo / paversmėn važiuodavo su rogelėm vandens* // (ATT: 106); 3. *Ir sako / man prilipdė tokius ženkliukus ant <...> veido <...>* // (ATT: 103); 4. *Nei man baisu buvo / nei nieko / o dabar tai aš per miestelį bijau eit naktį sena būdama* // (ATT: 103); 5. *Tik va prieblandėlė / girdim bluzgu bluzgu priemenėj kožna kas [= kažin kas]* // (ATT: 107).

Uteniškių patarmės 1–2-ame ir vilniškių 5-ame sakiniuose dalyko smulkumą pabrėžia dvipakopiai daiktavardžių deminutyvai su priesaga *-elytė* (*kilpelytes, gryčelytė, lempelytė*). Taip pavadinti objektai atrodo mažesni už tuos, kurie įvardyti vediniais su viena deminutyvine priesaga [plg. *kilpeles, gryčelė, lempelė*].

Pateiktuose sakiniuose mažumo įspūdį sustiprina greta deminutyvinių daiktavardžių pavartoti minimų dalykų dydį nusakantys epitetai *mažas, mažais, nedidelis, nedidelį*, (deminutyvinis būdvardis) *mažutė*. Daiktavardžių deminutyvus (*lėlytes, skiedrelę, gabaliokais, peiliuką, ugnelę, pušynėlį* ir t. t.) pakeitus nedeminutyvais (*lėles, skiedrą, gabalais, peilį, ugnį, pušyną*), minimi dalykai suvokiami kaip dideli, pasikeičia sakinio reikšmė bei intonacija.

1.2. Deminutyvu uteniškių patarmėje nusakomas dalyko vidutiniškumas (pagal dydį). Pvz.:

Berniokas kartą sako / ant meškerės velnią pagavau / ir viskas // o ten lydekaičiokas toks nemažas // (ATT: 74).

Kaip matyti iš pateikto pavyzdžio, vidutinio dydžio žuvį rodo deminutyvo antroji (todėl „stipresnė“) priesaga *-okas*, turinti vidutiniškumo reikšmę (žr. LKG I 1965: 279). Tai, kad žymimas didesnis dalykas pabrėžia ir tikslinamasis epitetas *nemažas*.

1.3. Mažybiniais maloniniais daiktavardžiais uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmėse žymimas jaunumas¹³ (amžiaus ypatybė):

1.3.1. Uteniškių ir vilniškių patarmių tekstuose deminutyvais pavadinami vaikai, t. y. maži, nesuaugę asmenys. Pvz.:

¹³ Kad daiktavardžio deminutyvu įvardijamas jaunas asmuo, paukštis ar gyvūnas, galima spręsti iš darybinės ir leksinės deminutyvo reikšmės bei platesnio konteksto.

UTENIŠKIAI: 1. <...> **mergiotė** buvo tik užgimus / gal dviejų trijų mėnesių // (ATT: 70); 2. *Ta mažoji mergytė ką gi ten // nieko gi iš jos nėra // o man gi ir pridabok [= saugok] ją / ir žiūrėk //* (ATT: 75).

VILNIŠKIAI: 1. *Dar gi <...> nedidelės buvom mergiokės //* (ATT: 157); 2. **Mergyštė** mirė penktų metų // (Diev: 78); 3. <...> atėjo <...> **maža mergytė** baltais marškinėliais <...> // (LT: 294); 3. <...> **berniukas** gi vienuolika mėnesių // (ATT: 154).

Kad pateiktuose sakiniuose kalbama apie vaikus, rodo deminutyvų leksinė reikšmė (*mergiotė* „3. moteriškos lyties vaikas, mergytė“ (DŽ_E), *mergytė* „1. maža mergaitė“ (DŽ_E), *mergiokė* „1. neužaugusi, maža mergaitė“ (LKŽ_E), *mergyštė* „2. maža mergaitė“ (LKŽ_E), *berniukas* „1. vyriškos lyties vaikas“) ir kontekstas: arba pavartojami tikslinamieji epitetai (*mažoji*, *nedidelės*, *maža*), arba pasakomas vaikų amžius (*dviejų trijų mėnesių*, *penktų metų*, *vienuolika mėnesių*).

1.3.2. Visų trijų patarmių – uteniškių, vilniškių ir širvintiškių – tekstuose deminutyvais įvardijami paukščių ar gyvulių jaunikliai. Pvz.:

UTENIŠKIAI: 1. *Darius išprausė viščiokus mažučius //* (ATT: 89); 2. *Jeigu višta viščiukus atves / <...> tai bus darbo / trepsėsiu / ir trepsėsiu / ir trepsėsiu* (ATT: 86); 3. *Būta kumelės kumelingos / ir kumeliukas atsivesta //* (ATT: 80).

VILNIŠKIAI: *Nu tai va / paršiukas <...> pirko //* (Diev: 53).

ŠIRVINTIŠKIAI: 1. *Jeigu ievų yra gryčioje / viščiukai neskils //* (ATT: 109); 2. *Vieną kartą naktį jai reikėjo budėti / <...> karvė teliavos [= veršiavosi] // ir atsivedė toji karvė du teliokus [t. y. veršiokus] //* (ATT: 100).

Vaikišką minimų paukščių ir gyvulių amžių pabrėžia deminutyvų leksinė reikšmė (*viščiokas*¹⁴ „2. mažas viščiukas“ (LKŽ_E), *viščiukas* „1. mažas vištų jauniklis“, *kumeliukas* „1. arklių jauniklis“ (DŽ_E), *paršiukas* „žr. paršelis“, *paršelis* „1. mažas (ppr. žindomas, girdomas) paršas“ (DŽ_E), *teliokas* „2. karvės jauniklis, veršiukas“ (LKŽ_E), tikslinamasis epitetas *mažučius* bei pati kalbėjimo situacija – kalbama apie viščiukų išsiritimą (*viščiukus atves*, *viščiukai neskils*), veršiukų ir kumeliuko atsivedimą (*kumeliukas atsivesta*, *atsivedė du teliokus*), vadinasi, minimi visai mažyčiai paukščių ir gyvūnų jaunikliai.

1.3.3. Deminutyviniais daiktavardžiais visose trijose patarmėse įvardijami nesubrendę asmenys, jaunuoliai. Pvz.:

¹⁴ LKG I teigiama, kad priesaga *-iokas* dažniausiai turi vidutiniškumo darybos reikšmę. Ja pavadinami jau paaugę vaikai, gyvūnų paukščių jaunikliai (LKG I 1965: 279–280). Elektroniniame „Lietuvių kalbos žodyne“ pateikta pagrindinė pirmoji deminutyvo *viščiokas* reikšmė – „1. paaugęs vištų jauniklis“ (LKŽ_E), o antroji – „2. mažas viščiukas“ (LKŽ_E). Deminutyvo vartojimo situaciją patikslina kontekstas. Šiuo atveju priesaga *-iokas* įgyja mažumo darybos reikšmę.

UTENIŠKIAI: 1. *Mes visos buvom labai jaunos // dvidešimt keturios mergiotės buvom / ir visos maždaug vienu metų buvom // Maždaug // septyniolika / aštuoniolika / šešiolika <...> // (ATT: 86)*; 2. *Viena <...> nedrįsta eit mergaitė į šokius // turi su draugėm / arba jeigu yra brolis / su broliu // (ATT: 46)*; 3. *<...> ir berniokai paskui paaugo / tai visus išmokė ir šienaut / ir dalgę išplakt / ir art // (Ch: 134)*; 4. *O jau mano seserys / <...> kai paaugo / tai jau Broniutė / kai eini šokiuos / tai jau kad gražią bliuskele [t. y. palaidinukę] apsivelka <...> // (ATT: 75).*

VILNIŠKIAI: 1. *Aštuoniolikos metų bernėkas <...> // (ATT: 139)*; 2. *Labai gražiai praeidavo veselės [= vestuvės] // visas jaunimas susirenka vakare <...> / ir pina vainiką jaunajai // mergaitės atsineša rūtų / berniukai ten pasiruošę viską / ir visi gieda <...> // (ATT: 136)*; 3. *Ėmė berniukas jauną pačią <...> // (Diev: 83).*

ŠIRVINTIŠKIAI: 1. *Būdavo / uždainuojam mes mergiotės / prieina berniokai / tai užtraukiam <...> / lubos kilnojasi / ir dainos tos visokios (Ch: 171)*; 2. *Atėjo ožka bažnyčion // <...> skipt skipt per bažnyčią // Priėjo ant [= prie] mergiotės // Mergiotė rankose kvietką [= gėlę] turi // (ATT: 105).*

Pateiktuose sakiniuose žmonių jaunumą pabrėžia deminutyvų leksinė reikšmė (pvz.: *mergiotė* – „ryt. 1. mergina“ (DŽ_E), „1. suaugusi mergaitė, mergina“ (LKŽ_E), *mergaitė* – „2. bręstanti mergina“, „3. šnek. mergina“ (DŽ_E), *berniokas* – „ryt. 1. paaugęs vaikas, jaunikaitis“ (DŽ_E), *bernėkas* – „2. vaikėzas, pusbernis“ (LKŽ_E), *berniukas* – „malon. vaikas“ (DŽ_E), „2. paaugęs vaikas, jaunikaitis“ (LKŽ_E)) bei kontekstas: tikslinamasis epitetas (*jaunos*), daiktavardis *jaunimas*, veiksmazodis *paaugo*, pasakytas jaunų merginų ir vaikino amžius (*septyniolika / aštuoniolika / šešiolika* [metų – A. D.], *aštuoniolikos metų*).

Mažybinius daiktavardžius pakeitus paprastais (pvz.: *mergos, merga, bernai, Bronė, bernas* ir t. t.), pakinta sakinio prasmė: veikėjai atpažįstami kaip vyresnio amžiaus žmonės. Deminutyvas šiuo atveju suteikia tikslesnės informacijos, todėl jo pakeitimas nedeminutyvu mažina pasakymo tikslumą (Macienė 2005a: 63).

1.4. Tik širvintiškių patarmės daiktavardžių deminutyvai vartojami kalbėjimo situacijose, kai norima nuo ko nors apsisaugoti (mažybinių žodžių vartojimas yra susijęs su „apsauga“), tačiau nepasakomas vertinimas. Pvz.:

1. *Dairykitės kad ant paukštytės [gyvatės] neužliptumėt // Gyvate negalima miške vadinti / nes įkirs // Reikia gražiai / paukštyte / tada neįkirs // (ATT: 105)*; 2. *Nuo smertelės [t. y. mirtelės] nėra žolelės // (ATT: 108).*

Pirmame pasakyme tikrasis gyvūno vardas *gyvatė* yra draudžiamas žodis – tabu, todėl vietoj jo pavartotas eufemizmas¹⁵ – deminutyvas *paukštytė*. B. Jasiūnaitės teigimu, tarp tautosakos ir tarmių eufemizmų antrą vietą pagal gausumą užima žmogui pavojingų ar nemalonių gyvūnų (daugiausia gyvatės ir rupūžės) eufemizmai. Žmonės iš baimės vengia žodžių, kurie gali įžeisti ar supykdyti pavojingą būtybę, todėl, kad jai įtikytų bei palenktų į savo pusę, vartoja eufemizmus (Jasiūnaitė 2005: 102, 105–109). Deminutyvas *paukštytė* sušvelnina situaciją, tarsi gali padėti išvengti nemalonaus susidūrimo su gyvate. Beje, šiame pavyzdyje yra vertinamas pats žodis (pats deminutyvas) – pavartotas metakalbinis komentaras¹⁶ – *reikia gražiai [pasakyti ar pavadinti]*.

Antrame pavyzdyje, kalbant apie mirtį, kaip eufemizavimo priemonė pavartojamas deminutyvas *smertelė*. Taip sušvelninama situacija, nemalonus dalykas suvokiamas kaip neišvengiamas, todėl nebe toks baisus, gąsdinantis.

1.5. Uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmėse rastų mažybinių daiktavardžių vartojimas kalbėjimo situacijose gali būti susijęs su „šnekiškumu“, t. y. deminutyvas vartojamas kaip šnekamosios kalbos požymis. Pvz.:

UTENIŠKIAI: 1. *Turiu kokį hektarėlį va žemės / tai tuoj / reikia sėjalkos* [= sėjimo mašinos] <...> // (ATT: 69); 2. *Kratė kratė seniokas kišenėles alei* [= iki] *vienai / kiek turėjo* // (ATT: 39).

VILNIŠKIAI: 1. *Ir man / man ir javo atveža / avižų / porą maišelių rugiukų pasėja* (Diev: 64); 2. *Be šakelių veždavom ir šieną / dėdavom glėbiais // basi / niekas nesimaudavo niekuomet* // (ATT: 123); 3. <...> *lipdė lipdė / ir žinai sulipdė nemažą lizdelį* // (ATT: 131); 4. *Buvo kregždžių didelis lizdelis* // (ATT: 131); 5. <...> *ėgliukai labai dideli / valdiškam miške* // (ATT: 117).

ŠIRVINTIŠKIAI: 1. *O mašinėlė stovi ir stovi / niekur nevažiuoja* // (ATT: 100); 2. *Jau maišelį miltų baigiu penėti* // (ATT: 107); 3. *Pirtį nusipirkom ir pasistatėm tvartelį* // (ATT: 102).

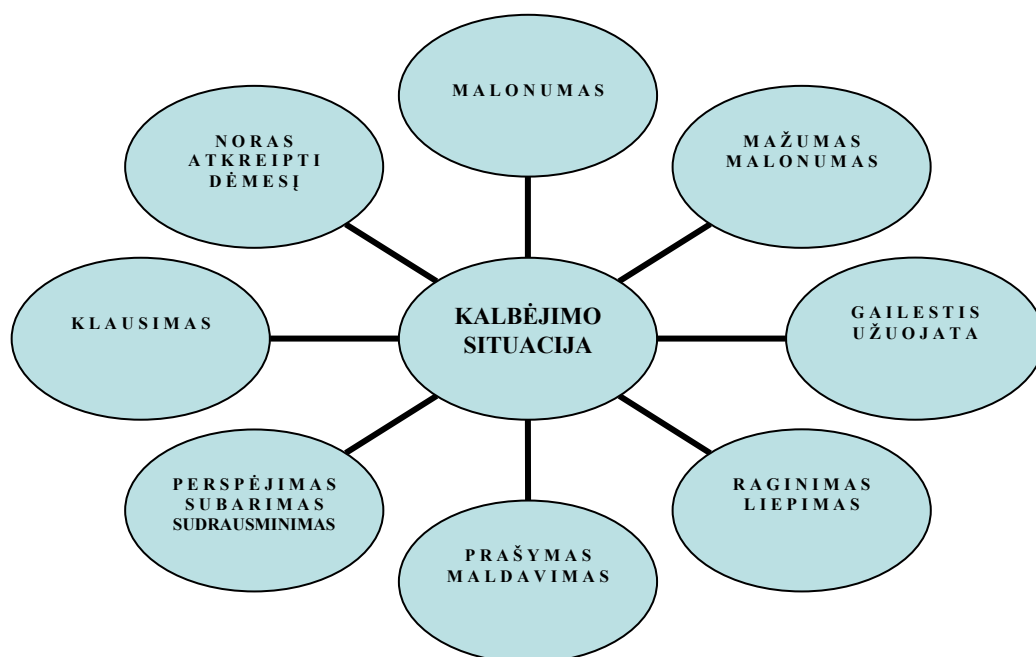
Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, minimi dalykai nėra nei maži, nei malonūs, nei atstumiantys. Kalbėtojas deminutyvais juos vadina tiesiog iš įpročio. Tai būdinga šnekamajai kalbai. Mažybiniais daiktavardžiais tarsi pabrėžiama pasakymo esmė.

2. Teigiamas vertinimas. Išnagrinėjus uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmių tekstuose rastus daiktavardžių deminutyvus, galima teigti, kad jie teigiamų emocijų sukelia

¹⁵ *Eufemizmas* „(gr. eu „gerai“, phēmi „kalbu“) – žodis ar posakis, švelninantis kalbą, pakeičiantis tiesioginius, šiurkščius ar nepadorius, nešvankius pavadinimus“ (Župerka 1997: 21).

¹⁶ *Metakalbinis komentaras* „vadinamas kalbos, jos vienetų, kalbėjimo, teksto kalbinės raiškos aptarimas: vertinimas, vartojimo motyvavimas ir t. t.“ (Župerka 2001: 5).

aštuoniose kalbėjimo situacijose (žr. 3 paveikslą „Teigiamą vertinamą rodančių deminutyvų vartojimas“):

3 pav. Teigiamą vertinamą rodančių deminutyvų vartojimas

2.1. Visose trijose rytų aukštaičių uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmėse rasta deminutyvų vartojimo atveju, kai pabrėžiamas minimo dalyko drauge mažumas ir malonumas. Toks vartojimas skiriamas tuomet, kai sunku nustatyti, ar mažiųjų daiktavardžių pavadinamas dalykas yra mažas, ar tik malonus.

2.1.1. Uteniškių ir vilniškių patarmėse deminutyvais įvardijamas mažas ir malonus asmuo. Pvz.:

*UTENIŠKIAI: 1. Kai buvau maža / tai jau kokion penkton klasėn gal ėjau / tai turėjau labai geras dvi drauges // tai buvo **Katriutė** ir **Anciutė** // (ATT: 47); 2. Nuėjo miškan / iškratė / o jis paskui nuosavą arklį / kur jam tėvelis jau jau mažiausiam davė **sūneliui** (ATT: 63).*

*VILNIŠKIAI: 1. Mane mama liūliavo / čiūčia liūli **dukrelę** mažutę // (ATT: 155); 2. Mūsų bijodavo tėvai leist // tai vieną žmogų paprašydavo / ar mergaitę didesnę jau kad pavedžiotų // leist bijodavo vaikų / kad <...> neužblūdytų [= nesukvailiotų, nepaklystų] // <...> maži gi **kerėplėlės** buvo dar visi // (ATT: 117).*

Deminutyviniais daiktavardžių vediniais įvardytus mažus asmenis pabrėžia ir tikslina epitetai (*mažiausiam, maži*, būdvardžio deminutyvas *mažutę*), žodžių junginys *penkta klasė*, vaikams dainuojamos lopšinės žodžiai *čiūčia liūli* (jų reikšmė – „sakoma čiūčiuojant, supant vaiką“ (LKŽ_E)), veiksmazodis *liūliavo*. Kalbėjimo situacijoje jaučiamas ne tik mažumas, bet ir malonumas, gėrėjimasis minimais asmenimis, dalykais, nes yra

pavartoti deminutyvai, įvardijantys giminystės ryšius (*sūneliui, dukrele*), artimus, brangius žmones – mažos mergytės vadinamos labai geromis draugėmis, maži, dar sunkiai vaikščiojantys vaikučiai – *kerėplėlėmis*. Žodis *kerėpla*, „nevikrus, nerangus žmogus“ (LKŽ_E), šiame kontekste įgyja teigiamą reikšmę.

2.1.2. Visose trijose – uteniškių, vilniškių ir širvintiškių – patarmėse deminutyvai vartojami, norint įvardinti mažus ir malonius augalus, gyvulius, dalykus, reiškinius. Pvz.:

UTENIŠKIAI: 1. Tai aš paėmiau / daigeliukus du ir nuraškiau <...> // gražūs buvo // (ATT: 77); 2. <...> šunėkas // mažutis toks / ale [= bet] darbininkas // svetimo į gryčią [= pirkia] neįleis // <...> tokį turint gyvulioką / gospadoriui ramu // (ATT: 39).

VILNIŠKIAI: 1. <...> sena sena bobutė <...> turėjo baltą baltą ožiuką // o jau ragelių riestumas / o jau barzdelės gražumas / niekaip negali atsidadot [= iki valios atsižiūrėti] // per dienų dienas šokinėja <...> šitas mažas ožiukas <...> (LT: 300); 2. <...> karvę / išvedėm miestelin / Dieveniškėn / miestelin mes sakom / oi / buvo miestelis gražus // (Diev: 70); 3. Jeigu lietukas lijo / neik // (ATT: 149).

ŠIRVINTIŠKIAI: <...> vis tiek jau ir žvakytę taip jau papuošė // (Ch: 167).

Pateiktuose sakiniuose minimų dalykų mažumą rodo tikslinamieji epitetai *mažutis, mažas*, o malonumą – epitetai *gražūs, baltą baltą, gražus*, posakiai *ragelių riestumas, barzdelės gražumas*, veiksmazodis *papuošė*, šuniukas pavadinamas darbininku.

Pakeitus deminutyvus *daigeliukas, šunėkas, ožiukas, miestelis, lietukas, žvakytę* nedeminutyvais *daigus, šuo, ožys, miestas, lietus, žvakę*, dingtų mažumo ir malonumo įspūdis.

2.2. Kai pabrėžiamas žmogaus, dalyko malonumas.

2.2.1. Uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmėse mažybiniais daiktavardžiais pavadinti suaugę asmenys kelia malonumo jausmą. Pvz.:

UTENIŠKIAI: 1. O tėveliukas mirė šešiasdešimtais // (ATT: 44); 2. Mamytė sena // sena buvo <...> // (ATT: 44); 3. Motinėle pakepė blynų / paspirgino lašiniokų // (ATT: 41); 4. <...> tai jau koks tėvelis buvo geras <...> // (ATT: 75).

VILNIŠKIAI: 1. Mano tėvukas buvo Martynas <...> // (Diev: 70); 2. Mano tėvelis buvo gospadorius geras // (ATT: 150); 3. Oi jau va septyniolika metų kai vyrukas numirė // (Diev: 73); 4. Dar va kunigėlį mes turime / <...> geras kunigėlis / labai geras / razumnas [= protingas] // (Diev: 104).

ŠIRVINTIŠKIAI: 1. Mes gyvenom kaime / ir prie mūsų gyvena mano tėvelio kitas brolis // (Ch: 170); 2. <...> pirmom dienom dar / mane bobutė vedžiodavo dar // (Ch: 165).

Visuose uteniškių, širvintiškių ir 1–3-ame vilniškių patarmės pavyzdžiuose deminutyvais nusakyti giminystės ryšiai (*tėveliukas, mamytė, motinėlė, tėvelis, tėvukas, bobutė*), pavadinti artimiausi žmonės (*vyrukas*). Uteniškių patarmės pirmame sakinyje malonumo išpūdį sustiprina, pagarbą tėvui rodo pavartotas dvipakopės darybos deminutyvinis daiktavardis *tėveliukas*. Vilniškių patarmės 4-ame sakinyje gėrimasi geru ir protingu kunigu.

Jei vietoj mažiųjų daiktavardžių būtų pavartoti nemažiiečiai, kalbėjimo situacija netektų švelnumo, intymumo [plg. *tėvas, mama, motina, vyras, kunigas, boba*]

Tik uteniškių patarmėje rasta pavyzdžių, kai malonumą kelia suaugusiųjų asmenų įvardijimas tikriniais mažiųjų daiktavardžiais. Pvz.:

1. *O mano matai Vacloviukas jau gal truputį ir suseno* // (ATT: 73);

2. *Buvo toks Bartkus <...>/ Bartkus Antukas / atėjęs užkuriu pas Grasilių* // (ATT: 56);

3. *Tai žmona atėjo ir sako / Kazimieriuk / per maža / reikia didesnės daržinės* // (ATT: 74).

Pateiktuose pavyzdžiuose pasigėrėjimą minimais žmonėmis sustiprina ir kontekstas: tikslinamasis epitetas *geras*. Pakeitus deminutyvus nedeminutyvais, pasikeičia sakinio prasmė, intonacija [plg. *O mano matai Vaclovas jau gal truputį ir suseno*], nebelieka palankaus požiūrio į asmenį.

2.2.2. Vilniškių patarmės tekste rastas pavyzdys, kai mažiųjų daiktavardžiu pavadintas asmuo, nesusijęs su kitu giminystės ryšiu, bet kalbėjimo situacijoje vadinamas giminystės terminu. Pvz.:

Sakau / tėveli / kunigėli / negaliu jau eit // (Diev: 44).

B. Jasiūnaitės teigimu, į kunigą „visuotinai kreipiamasi *tėveliu* ar *dvasiškuoju tėveliu*. Taigi socialinio kreipinio funkciją kaimo bendruomenėje atlieka vyresniojo giminičio pavadinimai“ (Jasiūnaitė 1998: 57). Deminutyvinio daiktavardžio vartojimas tokioje kalbėjimo situacijoje parodo šiltus žmonių tarpusavio santykius, artumą, nuolankumą, pagarbą kunigui. Malonumą dar labiau sustiprina du šalia pavartoti daiktavardžių deminutyvai (*tėveli* ir *kunigėli*).

2.2.3. Malonius jausmus sukelia asmenys, vadinami mažiųjų augalų, gyvūnų vardais. Tokio deminutyvų vartojimo pavyzdžių rasta uteniškių ir vilniškių patarmėse. Pvz.:

UTENIŠKIAI: 1. Tai matai kaip buvo / pupeliukas // (ATT: 81); 2. <...> *po žemėm tiek pinigų / žinai pupelyt?* // (ATT: 79).

VILNIŠKIAI: 1. Tai pupyte mano // <...> tai pupele mano <...> // (LT: 301); 2. Žmona pasakoja apie vyrą: Kai atėjo sovietai / <...> mano Viktorėlį apidavė [= įskundė] Grigonis šitas // <...> bėga kralikėlis [t. y. triušelis] mano // (ATT: 151).

Abiejuose uteniškių ir pirmame vilniškių patarmės pavyzdžiuose į žmogų maloniai kreipiamasi deminutyviniu augalo pavadinimu (*pupeliuk, pupelyt, pupyte, pupele*). Toks kreipimasis, pasak Z. Šimėnaitės, rodo intymų, labai artimą kalbėtojo santykį su kitu asmeniu – „mielas žmogus metaforiškai pavadinamas tuo, kas <...> brangu, gražu, vertinga, kas paprastai sukelia malonias asociacijas“ (Šimėnaitė 1990: 65). Autorės nuomone, kreipimasis į suaugusį žmogų daiktavardžio *pupa* mažybinėmis formomis, turi ir familiarumo atspalvį (Šimėnaitė 1990: 66). Tai būdinga šnekamajai kalbai.

Vilniškių patarmės 2-ame pavyzdyje žmona vyrą vadina mažybiniu gyvūno vardu (*kralikėlis*). Deminutyvas su platesniu kontekstu pabrėžia užuojautą, gailėstį, kalbama apie persekiojamą žmogų.

2.2.4. Deminutyvais pavadinti gyvūnai, augalai, įvairūs dalykai, reiškiniai uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmėse kelia pasigėrėjimo jausmą. Pvz.:

UTENIŠKIAI: 1. Ir grįžo karalius iš karo // eina / žiūri kad arkliukas toks gražus stovi prie šito namuko / kad žvengia // (ATT: 63); 2. Nors žmonės sakė / kad kai pripranti / ežėkas geras dalykas // (ATT: 40); 3. <...> mylėjo ožkytę / Jurgita ožkytę <...> // (ATT: 67); 4. <...> mano mamytė tai turėjo tokios medžiagėlės gražios / juodos // (ATT: 75); 5. <...> gražiausia buvo mano ta bliuskelė [t. y. palaidinukė] // (ATT: 75).

VILNIŠKIAI: 1. <...> o dabar avytaitės <...> o dabar / kai žolės joms navybar [= pasirinktinai] / taip <...> gražios // (Ch: 119); 2. Eisiu babut / vis tiek eisiu // ten labai gardi žolelė // (LT: 301); 3. Mėlyni čia lineliai / gražūs / padabojam [= pažiūrime] ir einam raut jų (ATT: 150); 4. Čia va gražios juostelės tokios padarytos odinės // (ATT: 120); 5. <...> rytą gražu / saulelė teka <...> // (ATT: 159).

ŠIRVINTIŠKIAI: 1. <...> ešeriukas ir kuojytė / tai gardi žuvytė / Antaniukas ir Julytė / tai graži porytė (ATT: 104); 2. Jau ir tuos vainikėlius rūtelių gražių jau mums įpynė / ir kaspiniukai (Ch: 167); 3. Gražus kelmelis mėlynių (ATT: 104); 4. Ir mergas vežiojo kavalieriai su važeliais gražiais / su arkliais gražiais (ATT: 104); 5. Seniau per vestuves <...> apvoždavo duonkepį / sodindavo jaunąją ant duonkepio / išpindavo jai kasas / šukuodavo plaukus su šepėčiais / o ana raudodavo // Šukuokit plaukus kuo ilgiausiai / pinkit kaseles kuo kiečiausiai <...> // (ATT: 106).

Pateiktuose pavyzdžiuose gėrimasi minimais dalykais. Malonumo išpūdį sustiprina dviejų pakopų darybos deminutyvas *avytaitė* (vilniškių patarmės 1-as pavyzdys),

tikslinamieji epitetai *gražus, geras, gražios, gražiausia, gardi, gražūs, graži, gražiais*, veiksmazodis *mylėjo*.

Vietoj mažybinių daiktavardžių pavartojus paprastus (*arklys, ežys, ožka, medžiagos, avys, žolė, linai, žuvis, pora* ir t. t.), kalbėjimo situacija netektų švelnumo, meilumo.

2.3. Teigiamo vertinimo atspalvį kalbėjimo situacijose turi tokie daiktavardžių deminutyvai, kurie kartu su platesniu kontekstu reiškia gailestį, užuojautą. Tokio mažybinių žodžių vartojimo pavyzdžių rasta uteniškių ir širvintiškių patarmėse. Pvz.:

UTENIŠKIAI: Irgi užkuriu buvo atėjęs <...> toks Juozelis // Tai biednas [= neturtingas] atėjo / nemylėjo jo boba [= žmona] // visą laiką nemylėjo // <...> valgyt jam neduodavo / <...> (ATT: 58).

ŠIRVINTIŠKIAI: 1. Būdavo žiūrim / kad kaip stovi / pakinkliukai taip dreba jų nabagyčių [= vargšelių] / <...> ir suknytė / net toji jau virpa // (Ch: 166); 2. Ir pasakojo kaip Aukštalienė raudėjo dukters // Guli mergiotė ant lentos / Uršulyte gi / tu mano dukryte // (ATT: 107).

Užuojautą bei gailestį uteniškių patarmės pavyzdyje rodo tikslinamasis epitetas *biednas*, kurio reikšmė – „neturtingas, vargingas“ (LKŽ_E), ir platesnis kontekstas – kalbama apie žmonos skriaudžiamą, engiamą, užkuriu atėjusi vyrą.

Širvintiškių patarmės pirmame pavyzdyje gailestį sustiprina deminutyvo *nabagyte* leksinė reikšmė (*nabagas* – „kas nelaimingas, pasigailėjimo, užuojautos vertas, vargšas“ (LKŽ_E), *vargšas* – „vargstantis, nelaimingas žmogus, varguolis“ (DŽ_E)), antrame sakinyje – pats kontekstas – motina aprauda savo mirusią dukterį.

Deminutyvais ypač pabrėžiama užuojauta, paguoda. Mažybinius daiktavardžius pakeitus jų pamatiniais žodžiais, situacija netenka švelnumo, nuoširdumo [plg. *Ir pasakojo kaip Aukštalienė raudėjo dukters // Guli merga ant lentos / Uršule gi / tu mano dukra //*]. Toks kalbėjimas tampa svetimas lietuviui, kuris įvairius jausmo niuansus reiškia vartodamas mažybinės priesagos (Gražiūnas 1991: 31).

2.4. Uteniškių ir širvintiškių patarmėse teigiamą vertinimą atskleidžia tokios mažybinių daiktavardžių vartojimo situacijos, kai deminutyvu pavadintas asmuo yra raginamas atlikti kokį nors veiksma arba jam kas nors liepiama. Mažybinis žodis sušvelnina kalbėjimo situaciją. Pvz.:

UTENIŠKIAI: 1. <...> jok / ženteli / ir man padėsi pakariaut // (ATT: 63); 2. Jau piršleliai jūs <...> nusiauokit kojas / autakojus [= autus] išvelėsiu [= išplausiu] aš jums // (ATT: 76); 3. <...> seneli pjauk / jau man kraujas bėga // (ATT: 67); 4. Jau Tamošiukai / jau tu ateik / jau mano diedas numirs <...> // (ATT: 58).

ŠIRVINTIŠKIAI: 1. Eikit mergiotės uogauti // (ATT: 107); 2. Nueikite mergiotės narakie [= tyčia] pas Julę / <...> labai gražų paltą nusipirko // (ATT: 107).

Pateiktuose pavyzdžiuose raginimo, liepimo situaciją paryškina liepiamosios nuosakos veiksmožodžiai – *jok, nusiaukit, pjauk, ataik, eikit, nueikite* ir mažybinio daiktavardžio šauksmininko linksnis. Pavartojus deminutyvus *ženteli, piršleliai, seneli, Tamošiukai, mergiotės*, kalbėjimo situacija sušvelninama [plg. su paprastais daiktavardžiais *žente, piršliai, seni, Tamošiau, mergos*].

2.5. Teigiamą vertinimą uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmėse rodo kalbėjimo situacijos, kai deminutyvu pavadinto asmens ko nors prašoma, maldaujama. Pvz.:

UTENIŠKIAI: 1. Taigi prašau / duok mamyt pasisiūt man bliuskele [t. y. palaidinukę] // (ATT: 75); 2. Priėjo prie bobelės, kuri turgavojo [= prekiaavo] gaidžiais // Ir sako / panelyt / susimildama / pagailėk tu manęs // (ATT: 38); 3. Dievuli / gi Dievuli / pasiimk tą mano senį / Juozelį // (ATT: 58).

VILNIŠKIAI: 1. Tėveli / duok ir mano <...> draugei šitą kortelę // (Diev: 47); 2. Babut babut leisk mane miškan / aš labai noriu paklausyt / ką paukščiukai šneka / ką medžiai ošia // (LT: 301); 3. <...> bobute / papasakok mums pasaką // (ATT: 128); 4. <...> tētele duok spirgū <...> // (Diev: 79).

ŠIRVINTIŠKIAI: Praktikantas sako / palauk močiute / sako // (ATT: 103).

Prašymo, maldavimo situaciją šiuose sakiniuose paryškina liepiamoji nuosaka (*duok, pagailėk, pasiimk, leisk, papasakok, palauk*), kontekste įgyjanti prašymo reikšmę. Prašymui įtaigumo suteikia pakartojami deminutyviniai kreipiniai. Meldimą pabrėžia uteniškių patarmės 2-ame sakinyje pavartotas žodis *susimildama* ir 3-ame sakinyje emocingas kreipinys *Dievuli, gi Dievuli*. Deminutyviniai daiktavardžiai kalbėjimo situacijai suteikia švelnumo, jausmingumo.

2.6. Visose trijose patarmėse teigiamas vertinimas atsispindi situacijose, kai kalbamasis asmuo yra perspėjamas, subaramas, sudrausminamas. Pvz.:

UTENIŠKIAI: Tylėk Jonuk / mes abu neprაžūsime // (ATT: 64).

VILNIŠKIAI: Ir baisu // šitokiam jaunime kai einat mergiotės / jūs prapulsite / amen // (ATT: 128).

ŠIRVINTIŠKIAI: Nustokit mergiotės žvięgti / net per ausis eina // (ATT: 107).

Sudrausminimą pateiktuose sakiniuose rodo liepiamoji nuosaka (*tylėk, nustokit*). Perspėjimas labai ryškus vilniškių patarmės pavyzdyje. Jį rodo būdvardis *baisu* ir būsimąjo laiko veiksmožodis *prapulsite* bei žodelis *amen*, turintis perkeltinę reikšmę „2. prk. pabaiga, galas“ (LKŽ_E). Asmenis pavadinus mažybiniais daiktavardžiais, subarama,

sudrausminama ar perspėjama labai švelniai, neįžeidžiant žmonių, greičiau tik geranoriškai pamokant ir nuraminant.

2.4 – 2.6 atvejai yra gana panašūs savo raiška. Raginimo, prašymo, subarimo, situacijos atskiriamos tik iš platesnio konteksto, nes visuose pavyzdžiuose vartojami šauksmininko linksnio deminutyviniai daiktavardžiai ir liepiamosios nuosakos veiksmažodžiai. Perspėjimo situacija skiriasi nuo jau minėtų tuo, kad joje nepavartota tik liepiamoji nuosaka.

2.7. Tik vilniškių patarmės tekstuose rasti du pavyzdžiai, kai mažybiniu maloniniu žodžiu kreipiamasi į žmogų, tik norint atkreipti jo dėmesį. Pvz.:

1. *Močiute* // (Diev: 67);

2. *Sakau / vyrukai / aš sakau* // (Diev: 75).

Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad deminutyvinis kreipinys, rodo teigiamą kalbėtojo nusiteikimą kalbamojo asmens atžvilgiu. Mažybiniu žodžiu, kuris tokioje kalbėjimo situacijoje atlieka apeliacijos funkciją, bandoma užmegzti kontaktą, sukurti draugišką atmosferą (Macienė 2005a: 68).

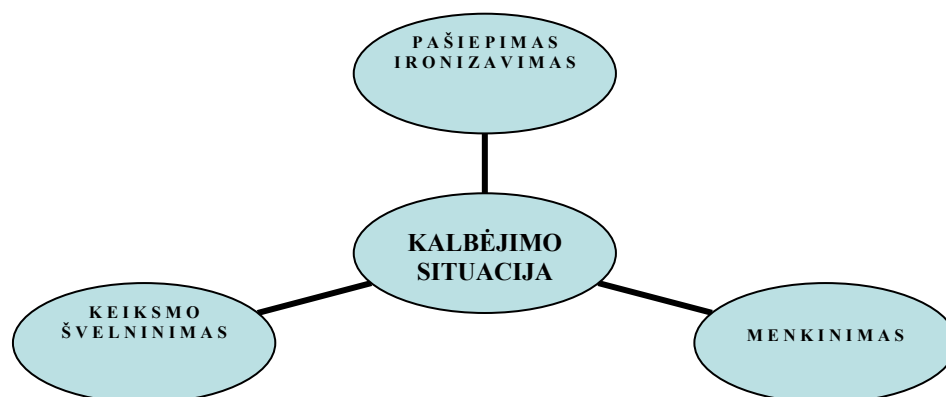
2.8. Teigiamas vertinimas jaučiamas situacijose, kai ko nors klausiami mažybiniu daiktavardžiu pavadinto žmogaus. Tokių deminutyvo vartojimo pavyzdžių rasta uteniškių ir vilniškių patarmėse. Pvz.:

UTENIŠKIAI: *Mergyte* / <...> *nori pasogai* („kraičiui“) *arkliuko* (Ch: 136).

VILNIŠKIAI: 1. <...> *bobule bobule* / *kodėl tavo tokios auselės* // (LT: 305);

2. *Močiute* / <...> *o kokią tu polzą* [= naudą] *turi* / (Diev: 59).

3. **Neigiamas santykis** su minimu asmeniu ar dalyku jaučiamas trijose kalbėjimo situacijose (žr. 4 paveikslą „Neigiamą vertinimą rodančių deminutyvų vartojimas“):

4 pav. Neigiamą vertinimą rodančių deminutyvų vartojimas

3.1. Uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmėse deminutyvu pavadintas asmuo yra pašiepiamas, ironizuojamas. Pvz.:

UTENIŠKIAI: 1. *Tai kaipgi taip gali būti / kad šitos **mergiotės** durnos / tai aš nesuprantu // <...> būtų ir patys bernai mandagesni / kad **mergiotės** nesiraitytų paskui juos // (ATT: 47);* 2. *<...> dabar kai žiūri / tai apsmukę / su kelnėm šitom **mergaitės** // <...> nesipuošia dabar // (ATT: 99);* 3. ***Juozeli** / tu durnas [= kvailas] <...> // ką tu čia galvoji dabar // (ATT: 58);* 4. *O tai pažabalam [= apyakliam] **seniokui** sunku įverti siūlą adaton // (ATT: 39);* 5. *Ir valgyt nieko neduoda // <...> anas [= jis] pavagia ir atneša ir peni [= valgydina] šitą / šitą **durnelį** [t. y. kvailelį] (ATT: 59);* 6. *O kito kaimyno tai jau motina <...> kaip priedvakė [= pamišėlė] tokia // eina visur per kaimus // ta **durnelė** [t. y. kvailelė] dar ir bernų turėjo // (ATT: 74).*

VILNIŠKIAI: 1. *Oi buvo **babutė** // ne babutė / ale ragana buvo // ragana // mamos mama buvo nežmoniška labai <...> // labai bloga // <...> vaikų nemylėjo // <...> labai bloga // <...> ir dabar aš pamisliju [= pagalvoju] / kaip buvo babutė bloga // ateidavo pas mus kur gyvenom / niekada nieko neatnešdavo // <...> oi bjauri buvo baba / oi bjauri // (ATT: 139–140);* 2. ***Sūnelis** toks pat pijokas [= girtuoklis] kaip ir mūsiškis // (ATT: 124);* 3. *<...> tokia gi **bobelė** / tokia invalidas / taigi tokia strošnutė [t. y. baisutė] // (Ch: 114);* 4. *<...> toks didelis / strašnas [= baises] **bernynas** (ATT: 129).*

ŠIRVINTIŠKIAI: *Merga serga / merga tūsos [= kamuojasi] / ir užpuolė mergą blusos // Oi **mergele** ko nešoki / gal tau biesas [= velnias] undaroke [= sijone] // (ATT: 107).*

Pateiktuose sakiniuose jaučiamos neigiamos emocijos: pašaipą, ironiją. Neigiamą požiūrį į minimus asmenis, dalykus atskleidžia pamatinių žodžių, iš kurių padaryti mažybiniai vediniai, leksinė reikšmė (*boba* – „1. menk. ištekėjusi moteris; sena moteris, senė“ (DŽ_E), *durnius* – „1. kvailys“ (LKŽ_E), *kvailys* – „kvailas žmogus“ (DŽ_E)), pats kontekstas: tikslinamieji epitetai *durnos, pažabalam, nežmoniška, bloga, bjauri, strašnas*, (deminutyvinis būdvardis) *strošnutė*, kurių reikšmės: *žabalas* – „1. aklas“, „2. apyaklis, žlibas, trumparegis, blogai matantis, nepastabus“ (LKŽ_E), *nežmoniškas* – „1. nebūdingas žmogui, labai žiaurus“ (DŽ_E), *strošnas* „1. keliantis baimę, baises“, „2. bjauriai atrodantis, atgrasus“ (LKŽ_E), *blogas* „2. turintis negerų, neigiamų ypatybių“ (DŽ_E), *bjaurus* – „1. negražus, nedailus; šlykštus, atstumiantis“ (DŽ_E), palyginimas *kaip priedvakė tokia*, veiksmazodžiai *nesiraitytų, nepritriubija*. Neigiamą vertinimą pabrėžia posakiai: *babutė – ne babutė, ale ragana, sūnelis – pijokas, bobelė – invalidas*.

Vilniškių patarmės 4-ame pavyzdyje neigiamai vertinamą kalbėjimo situaciją rodo dar ir deminutyvinis priesagos *-ynas*, turinčios menkinamąją, dažniausiai susijusią su didumu, reikšmę, vedinys. Mažybinio daiktavardžio *bernynas* leksinė reikšmė – „ištįsęs didelis niekam tikęs vaikas“ (LKŽ_E).

Deminutyvas *mergelė* širvintiškių patarmės pavyzdyje įgauna ironijos reikšmę. Visas sakinytis skamba kaip pašiepimas.

3.2. Neigiamas emocijas visose trijose – uteniškių, vilniškių ir širvintiškių – patarmėse sukelia žmogaus, jo kūno dalių, paukščių, įvairių dalykų menkinimas. Pvz.:

UTENIŠKIAI: 1. <...> *man ir sako // jau Adeliut / kaip tau šita <...> bliuskelė* [t. y. palaidinukė] *netinka // ai / ai / kai negraži // (ATT: 75)*; 2. <...> *man nelabai ir tinka ančiokai šitie // su raudonom va čionai gi va matai / kaip kruvina // nežinau // nosys bjaurios // (ATT: 86)*; 3. *Nu ir tenai gi mus sugrūdo / virtuvėlė tokia kaip mano kambarėlis / keturios šeimos // <...> viena šeima verda / kita / trečia / ketvirta / penka // (ATT: 53)*.

VILNIŠKIAI: 1. *Kaip buvo vaikai ugdyti sunku // neturėjom nieko / <...> nei <...> valgyt / nei / iš vienu sudriskusiu marškinėlių darėm <...> gerus // nebuvo <...> kuo apsilvilt // (ATT: 154)*; 2. *Kaziuliuose <...> liko tuščias daiktas // <...> tuščia liko / ir dar koks stovi lauželis* [t. y. trobelė (sena, sukrypusi)] / <...> *jau paplyšęs [= sulūžęs] // (Diev: 135)*.

ŠIRVINTIŠKIAI: 1. *Aš ieškojau sesers atsikėlusi rytą // O man sako kareivis / ko tu čia vaikštai / ir tave sako įdėsime traukinin / išvešime // O vienas ruskelis man sako / kad ko tu ieškai // (ATT: 101)*; 2. *Jo pilvelis netikęs // (ATT: 104)*; 3. *Nuplyšau visai / nebeturiu nei undarokėlio* [t. y. sijonėlio] *žmoniškėsnio // (ATT: 104)*; 4. *Ant sprando vočiūkštė suzbūrijo // (ATT: 104)*.

Pateiktuose pavyzdžiuose tikslinamieji epitetai *negraži, bjaurios, sudriskusiu, paplyšęs, netikęs, žmoniškėsnio, veiksmazodžiai netinka, suzbūrijo*, žodžių junginys *nelabai ir tinka* paryškina deminutyvais pavadintų dalykų menkumą, nepatrauklumą kalbėtojui.

Širvintiškių patarmės 1-ame sakinyje norima sumenkinti, suniekinti asmenį. Kalbėjimo situacija paaiškėja iš platesnio konteksto: šnekama apie trėmimą, bendravimą su svetimtaučiu. Kalbėtojas pavartoja deminutyvą hibridą, sudarytą su lietuvių bendrinėje kalboje nevartotina priesaga *-k-* (pamatinis žodis *ruskis* taip pat hibridas) ir lietuviška deminutyvine priesaga *-elis*. Mažybinis žodis *ruskelis* skamba pašaipiai, menkinamai.

Širvintiškių patarmės 4-ame sakinyje pavartotas žodis *vočiūkštė* turi neigiamą ir loginį, ir emocinį vertinimą (*votis* – „tynimas su pūliais, pūlinys“ (DŽ_E), priesaga *-(i)ūkštis, -ė* turi niekinimo, menkinimo darybos reikšmę (DLKG 2005: 92)).

Vilniškių patarmės 2-ame pavyzdyje deminutyvas *lauželis* vartojamas ironiškai, pamatinio žodžio *laužas* leksinė reikšmė – „6. sena, sukrypusi troba, lūšna“ (LKŽ_E). Priesaga *-elis* kalbėjimo situacijoje įgyja menkumo, skurdumo, prastumo darybos reikšmę.

Kaip matyti iš uteniškių patarmės 3-io pavyzdžio, minimas dalykas yra menkas, varganas, todėl, kad mažas. Mažumą rodo deminutyvas *virtuvėlė* [plg. su pamatiniu žodžiu *virtuvė*].

3.3. Tik širvintiškių patarmėje rasti deminutyviniai daiktavardžiai vartojami kalbėjimo situacijose, kai norima šiek tiek sušvelninti keikimąsi, išreikšti sumišimą. Pvz.:

1. *Kada arklys usiuparijo [= užsispyrė] / berniokas muša / nieko nepadaro // Tris valandas sėdėjo ant arklio / o arklys stovėjo // Eik <...> peklon [= pragaran] / sėdėčiau aš ant jo // Kad jį **pabaigyte** užeitų / tokį arklį // Tikras velnias pastacijo [= apsėdo] // (ATT: 105); 2. *Pas mus net ir keikdavos gražiai // Kad tave **smalytė** [t. y. dervytė] užeitų // Kad tave **kvarabytė** [t. y. ligytė] paimtų // <...> kad tave **pabaigyte** // (ATT: 109); 3. *Naktį jai reikėjo budėti / <...> karvė teliavos // Ir atsivedė toji karvė du teliokus [t. y. veršiokus] // <...> mįslija [= galvoja] / kas čia žinos kad buvo du / imsiu ir parsinešiu vieną namo // Įsidėjo maišan ir nešas // <...> tik žvilgt <...> pirmininko mašinėlė atvažiuoja // Kad tave **smalytė** [t. y. dervytė] užeitų / kas dabar daryti // (ATT: 100).***

Keikimai, kuriuose vartojami mažybiniai žodžiai, skamba švelniau. Pakeitus deminutyvus *pabaigyte*, *smalytė*, *kvarabytė* nedeminutyvais *pabaiga*, *smala*, *kvaraba*, keikimosi situacija būtų šiurkštesnė. 3-ame pavyzdyje be keikimosi pastebimas ir sumišimas, nebežinojimas, kaip elgtis.

Ž. Markevičienė, ištyrusi Vidiškių šnektos (širvintiškių patarmė) deminutyvus, teigia, kad mažybiniai žodžiai, vartojami nepiktai linkint blogo, pakeiksnojant ar labai stebintis, būdingi tik šiai šnektai (Markevičienė 2005: 86). Magistro darbo autorės atliktas tyrimas šį teiginį patvirtina.

4. Mažybiniai daiktavardžiai vilniškių ir širvintiškių patarmėse vartojami kalbėjimo situacijose, kai **pabrėžiamas minimo dalyko didumas**. „Didinamoji deminutyvinio daiktavardžio reikšmė paaiškėja tik iš konteksto“ (Macienė 2005: 74). Pvz.:

*VILNIŠKIAI: 1. Aš visą **viekeli** [t. y. amželi] / visą pakutavojau [= kentėjau] taip // (Diev: 127); 2. Mama tarnavo ir tarnavo visą **amželi** / kolai ištekėjo // (ATT: 140); 3. <...> eidavom pjaut rugių // kaip nusiveža / Jūravon kaip nusiveža / è mes gi jaunos / è mum gi miego noris / è mes gi kaip pastovim visą **dienelę** nuo saulei lig saulei / tai pjaunam rugius // (Ch: 113); 4. Kur mūsų nebuvo / dirbom visą **gyvenimėli** // visą / visą / visą // (ATT: 155); 5. Ir tėvas cielą [= visą] **vasarėlę** / pavasarį statė namą // (Diev: 51).*

*ŠIRVINTIŠKIAI: Pamergės giedodavo / nuims vainikėlį žaliųjų rūtelių / uždės čipkelį [t. y. nuometėlį] ant viso **viekelio** [t. y. amželio] // (ATT: 106).*

Kaip matyti iš pateiktų sakinių, mažybiniai daiktavardžiai *viekelį, amželį, dienele, gyvenimėlį, vasarėlę, viekelio* vartojami didinamąja reikšme. Kalbama apie laiką, jo tėkmę, tačiau, kaip tai yra vertinama, neaišku.

Apibendrinant galima teigti, kad nagrinėjamosė rytų aukštaičių patarmėse daiktavardžių deminutyvai vartojami tokiose kalbėjimo situacijose:

1. Kai nėra vertinimo, mažybiniu maloniniu daiktavardžiu uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmėse reiškiamas mažumas (pavadinamas mažas paukštis [širvintiškiai], smulkus daiktas, dalykas, abstrakti sąvoka [visos trys patarmės]; pabrėžiamas jaunumas (įvardijamas vaikas [uteniškiai, vilniškiai]; paukščio ar gyvulio jauniklis [visos trys patarmės]; jaunuolis, nesubrendęs asmuo [visos trys patarmės]); visose trijose patarmėse kalbėtojas vartoja deminutyvus todėl, kad tai jam įprasta (šnekamosios kalbos požymis). Tik uteniškiai deminutyviniu vediniu pavadina vidutinio dydžio dalyką, tik širvintiškiai mažybinius daiktavardžius vartoja, kai nori nuo ko nors apsisaugoti.

2. Uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmių tekstuose rasti deminutyvai, pavadinantys tikrovės dalykus, gali išreikšti teigiamą kalbėtojo nusiteikimą minimų dalykų atžvilgiu, kai pabrėžiamas jų ir mažumas, ir malonumas (mažą ir malonų asmenį deminutyvu įvardija uteniškiai bei vilniškiai, augalą, gyvūną, paukštį, dalyką – visos patarmės); kai suaugęs asmuo, augalas, gyvūnas, daiktas yra tik malonus; kai prašoma, maldaujama; perspėjama, sudrausminama, subarama. Uteniškių ir vilniškių patarmėse teigiamas emocijas kelia situacijos, kai asmenys vadinami deminutyviniais augalų vardais; kai klausiama. Uteniškių ir širvintiškių patarmėse deminutyvai dar vartojami, kai reiškiamas gailėstis, užuojauta; raginama, liepiama. Iš visų patarmių vieni vilniškiai vadina žmogų mažybiniu gyvūno vardu ir pavadina asmenį deminutyvu, tik norėdami atkreipti jo dėmesį.

3. Neigiamas emocijas uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmėse sukelia daiktavardžių deminutyvų vartojimo situacijos: kai yra pašiepiama, ironizuojama; kai menkinamas žmogus, jo kūno dalis, paukštis, daiktas. Tik širvintiškių patarmės tekste mažybiniais žodžiais šiek tiek švelninamas keiksmas. Neigiamai vertinamoms kalbėjimo situacijoms deminutyvai suteikia švelnumo, lyriškumo.

4. Vilniškių ir širvintiškių patarmėse rasti deminutyviniai daiktavardžiai gali būti vartojami didinamąja reikšme, kai pabrėžiamas kalbamojo dalyko didumas (šiuo atveju reikalingas platesnis kontekstas).

3.2. DEMINUTYVŲ FUNKCIJOS IR SEKA TEKSTE

J. Macienės teigimu, „Daiktavardžio deminutyvo ir bendrašaknio žodžio ar kontekstinio pakaito vartojimas netoli vienas kito nėra atsitiktinis – deminutyvinis vedinys vartojamas kokia nors intencija, tekste jis atlieka tam tikras funkcijas“ (Macienė 2005a: 41). Ištyrus uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmėse rastus deminutyvus, pastebėta, kad jie, kaip ir bendrinėje kalboje, atlieka keturias funkcijas: dvi pagrindines (susijusias su deminutyvų daryba) – tikslinamąją ir vertinamąją bei dvi papildomasias – estetinę ir teksto siejamąją. *Tikslinamąją funkciją* mažybinis daiktavardis tiksliau apibūdina, nusako kitu žodžiu pavadintą dalyką. *Vertinamąją funkciją* išreiškiamas teigiamas ar neigiamas kalbėtojo požiūris į asmenį, daiktą, reiškinį ir t. t. Daiktavardžio deminutyvas atlieka *estetinę funkciją*, kai padeda išvengti nemotyvuoto to paties žodžio kartojimo. Mažybinis daiktavardis, „vartojamas su savo pamatiniu žodžiu ar kontekstiniu pakaitu ir užimantis distancinę padėtį, atlieka *teksto siejamąją funkciją* [paryškinta A. D.]“ (Macienė 2005: 45)¹⁷.

Yra trys uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmių tekstuose rastų deminutyvų vartojimo (pagal vietą sakinyje) atvejai:

1. Postpozicinis.
2. Prepozicinis.
3. Dviejų deminutyvų derinys¹⁸.

1. Postpozicinis vartojimas – kai po pamatinio žodžio eina iš jo išvestas deminutyvas.

J. Macienė ištyrė, kad „gausiausiai deminutyviniai daiktavardžių vediniai pamatinio žodžio atžvilgiu tekste vartojami postpoziciškai <...>. Vadinasi, pirma asmuo, daiktas, savybė pavadinami nežymėtuoju stilistinės opozicijos nariu, o vėliau deminutyvu charakterizuojami, tikslinami“ (Macienė 2005a: 46).

1.1. Nedeminutyvo ir deminutyvo seka tekste gali būti tokiu atveju, kai pamatinis žodis ir iš jo padarytas deminutyvas pavadina tą patį dalyką. Tokio mažybinių žodžių vartojimo pavyzdžių rasta visose trijose – uteniškių, vilniškių ir širvintiškių – patarmėse. Pvz.:

*UTENIŠKIAI: Pasivertė uodu mažu / **uodeliu** // (ATT: 65).*

*VILNIŠKIAI: 1. Ir kunigo <...> mama man davė / jo / to **kunigėlio** mama / (Diev: 92); 2. Tėvas <...> mane mušė // <...> drykstelėjo diržu per nugarą // <...> man drykst **dirželiu** // (ATT: 116); 3. O vaikas pripratęs / kaip dvi valandos / taip turi jį sodinti <...> //*

¹⁷ Apie daiktavardžių deminutyvų tekste atliekamas funkcijas dar žr. Macienė (2005a: 41–46).

¹⁸ Šiame skyriuje deminutyvų seka tekste aptariama, remiantis J. Macienės „Deminutyvų stilistikoje“ (2005a) pateikta klasifikacija.

<...> ir valgyt gi verdi **vaikiukui** šitam jau / ir viską // (ATT: 112); 4. *Vaių spinta / ten knygas būdavo dedu // Taip man pagailo // Ai / galvoju / pasiimsiu va šitą spintelę / namo nusivešiu // (ATT: 112).*

ŠIRVINTIŠKIAI: *Kai perki gyvulį / būtinai reikia nors rublį nuderėt / nes neis gyvulėlis rankon // (ATT: 109).*

Pateikti pavyzdžiai rodo, kad po pamatinių žodžių (*uodu, kunigo, diržu, vaikas, spinta, gyvulį*) vartojami deminutyviniai vediniai (*uodeliu, kunigėlio, dirželiu, vaikiukui, spintelę, gyvulėlis*) pabrėžia, patikslina mintį, atlieka tikslinamąją funkciją. Užuo antrą kartą pavartojus nedeminutyvus, pasakomi deminutyvai, todėl šiuose sakiniuose mažiabiniai daiktavardžiai atlieka ir estetinę funkciją.

Vilniškių ir širvintiškių patarmių sakiniuose, kai pamatinis žodis ir deminutyvas yra vienas nuo kito nutolę, mažiabiniai žodžiai atlieka ir teksto siejamąją funkciją, padeda plėtoti mintį.

1.2. Vilniškių patarmėje nedeminutyvo – deminutyvo seka pavartojama sakinyje, kai abu žodžiai žymi skirtingus dalykus. Pvz.:

1. *Bobą [= moterį] suėmė pavydas // <...> sumišlijo [= sugalvojo] kraut pinigų skrynion / kad turėt vyrui pasigirt // dabar <...> niekam nieko nedavė / visus užėjusius vijo iš namų / kiekvieną pinigėlį dėjo skrynion // (LT: 296); 2. *Tris karves turi / dvi kiaules su paršais / kumelę <...> su kumeliuku (Diev: 60).**

Iš 1-o pavyzdžio matyti, kad nedeminutyvu *pinigus* pavadinamas abstraktus, o deminutyvu *pinigėlį* – konkretus dalykas. Mažiabinis daiktavardis kartu su epitetu *kiekvieną* atlieka tikslinamąją funkciją. 2-ame pavyzdyje bendrašakniais žodžiais (nedeminutyvu *kumelė* ir deminutyvu *kumeliukas*) kalbama apie du nevienodo amžiaus gyvulius. Deminutyvinis vedinys šiame sakinyje atlieka tikslinamąją funkciją, padeda atskirti suaugusį gyvulį nuo jo jauniklio.

1.3. Uteniškių ir vilniškių patarmėse rasta mažiabinių žodžių vartosenos atvejų, kai nebendrašakniai nedeminutyvas ir deminutyvas žymi tą patį dalyką. Pvz.:

UTENIŠKIAI: 1. *Ir įkrito vaikai ežeran // du prigėrė / mergaitė ir vienas berniukas // (ATT: 49); 2. <...> gyveno jie gražiai // aštuoniolika vaikų buvo // Ir visi // tai penki tik užaugo / jie taip miršta // kai miršta // tai nei verkia / nieko // ai // danguj bus angeliukų daugiau // (ATT: 76); 3. *Mano tėtės tėvas / senelis / tai kai užaina viesulas / taigi akėčias <...> šitaip va suka va / suka suka suka // (ATT: 71).**

VILNIŠKIAI: 1. *Vaių neturėjau / <...> bernėkų neturėjau / (Diev: 94); 2. *Keturi mano vaikai buvo / trys berniokai / viena tik mergaitė / o berniokai trys (Ch: 112); 3. *Būdavo / vaikai / jau berniokai / tai jau katras mažiausias / ir dar <...> prie mažųjų /***

tai vis eidavo gi miegot pas Kazelį (Ch: 133); 4. Žmona pasakoja apie vyrą: <...> *mano šitą tėvą / **diedukas** jau gi / tau tai **diedukas** aš galiu sakyt / tai pažino visas svietas [= pasaulis] plačiai* (ATT: 125).

Kaip matyti iš 1-o uteniškių patarmės ir 1–3-o vilniškių patarmės pavyzdžių, tarp skirtingų šaknų nedeminytyvų ir deminytyvų susidaro hiperonimų-hiponimų santykis. Pirma pasakomas platesnę reikšmę turintis nemažybinis daiktavardis (*vaiku, vaikai*), paskui – deminytyvas, paaiškinantis, patikslinantis, įvardijantis konkretų dalyką (*mergaitė, berniukas, bernėku, berniokai*) ir atliekantis tikslinamąją funkciją.

Uteniškių 2–3-ame ir vilniškių 4-ame pavyzdžiuose deminytyvais *angeliuku, senelis, diedukas* taip pat patikslinami sakinio pradžioje pavartoti paprasti daiktavardžiai *vaikai, tėtės tėvas, tėvas*. Deminytyvas *angeliuku*, pavyzdyje pavartotas perkeltine reikšme (*angelas* „1. bašn. geroji dvasia“ DŽ_E), kelia teigiamas emocijas. Tik šiame kontekste jis tampa sinonimu žodžiui *vaiku*.

2. Prepozicinis vartojimas – kai deminytyvas eina prieš pamatinį žodį. Prepoziciškai dažniausiai iš trijų patarmių deminytyvus vartoja uteniškiai ir vilniškiai. Širvintiškių patarmės tekstuose užfiksuotas tik vienas pavyzdys, kai mažybinis žodis vartojamas prieš pamatinį.

2.1. Uteniškių ir vilniškių patarmių tekstuose deminytyvinis daiktavardis sakinyje vartojamas prieš pamatinį žodį, kai siekama išvengti to paties žodžio kartojimosi. Deminytyvai atlieka estetinę funkciją. Pvz.:

*UTENIŠKIAI: Kaip **svočiutė**ėjo / kaip tik keliai buvo / visko // na gražiai dainuodavo // gražiai dainuodavo // tai svočia duodavo didelę baltą bapkę [= pyragą] kvietinę <...> // (ATT: 92).*

*VILNIŠKIAI: 1. **Karvelės** reikia / be karvės sunku / (Diev: 145); 2. Buvo diedas su boba [= žmona] // turėjo <...> tris dukteris ir vieną **oželį** // nugynė vyriausia duktė ganyt tą ožį // (LT: 307); 3. **Močiakos** [= pamotės] duktė buvo negraži / o **sirataitė** [t. y. našlaitė] buvo labai graži // <...> sirata nieko neturėjo / tik mamos karvę // (LT: 309).*

Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, deminytyvais ir nedeminytyvais kalbama apie tą patį dalyką. Antrą kartą sakinyje pavartojus nemažybinį žodį (*svočia, karvės, ožį, sirata*), išvengiama kalbos monotoniškumo, įkyraus to paties žodžio kartojimo.

3-ame vilniškių ir uteniškių patarmės pavyzdyje jaučiamas teigiamas minimų asmenų vertinimas. Deminytyvai *svočiutė, sirataitė*, drauge su tikslinamaisiais epitetais *gražiai, labai graži*, atlieka vertinamąją funkciją.

2.2. Uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmių tekstuose užfiksuoti mažybinių daiktavardžių vartojimo pavyzdžiai, kai deminutyvu ir jo pamatiniu žodžiu pavadinami skirtingi dalykai. Sakiniuose išryškėja tikslinamoji deminutyvo funkcija. Pvz.:

*UTENIŠKIAI: 1. O kai <...> sužaisdavom su šitom **lėlytėm** <...> // taip aš pykdavau / kai negaliu aš jos gražiais apvilkti // tai pakramtau / <...> ir nusviedžiu // tai tada vėl liepiu jau seserims / paduokit man šitą **lėlę** // (ATT: 95); 2. **Kailioniokus** tėvas iš senų **kailinių pasiuvo** // (ATT: 69).*

*VILNIŠKIAI: Vieną paklotėlę [t. y. užtiesaliuką] tokią ir tris **navalkštėles** [t. y. užvalkaliukus] paliko // šieno prikišau **navalkštėn** / ir gulėdavau // (ATT: 114).*

*ŠIRVINTIŠKIAI: <...> **lazdelėm** / lazdom / eglinėm šakom išpina <...> (LKT: 284).*

Uteniškių 1-ame ir vilniškių patarmės pavyzdyje deminutyvu pavadinama tam tikra visuma, o nedeminutyvu – konkretesnis dalykas. Uteniškių patarmės 2-ame ir širvintiškių patarmės pavyzdžiuose deminutyvinė priesaga parodo dalyko skirtumą nuo pamatiniu žodžiu įvardinto dalyko.

2.3. Kai nebendrašakniai deminutyvas ir nedeminutyvas pavadinama tą patį dalyką. Pvz.:

*UTENIŠKIAI: 1. **Kumelaitė** buvo / na **eržilas** toks // nezdarovas [= nesveikas] buvo labai // <...> bėga / **arklys** / <...> / gal kiek paraginau / tik zbrikt ir nugriuvo ant kelio // (ATT: 97); 2. <...> **miestelis** toks / **gyvenvietė** tokia // (ATT: 53); 3. **Juozelis** / tas jau jos **vyras** // **mįslijo mįslijo** [= galvojo] / ką čia dabar daryt ? // (ATT: 58).*

*VILNIŠKIAI: <...> įeina pirkion / gimęs **berniukas** / **sūnus** // (ATT: 137).*

Pavyzdžiuose deminutyvu yra konstatuojama, teigiama, o nedeminutyvu patikslinama. Uteniškių patarmės 1–2-ame pavyzdžiuose ryški estetinė funkcija. 1-ame pasakyme užuot pakartojus deminutyvą *kumelaitė*, pavartoti jo sinonimai – nedeminutyvai *eržilas*, *arklys*. 2-ame sakinyje, vengiant to paties žodžio kartojimo, pasakomas panašios semantinės grupės žodis *gyvenvietė*.

3. Dviejų deminutyvų derinys vartojamas greta susidūrus dviems deminutyviniais daiktavardžiams.

3.1. Uteniškių ir vilniškių patarmėse dviem bendrašakniais skirtingų priesagų deminutyvais pavadinamas tas pats dalykas. Pvz.:

*UTENIŠKIAI: 1. Vienąkart per karą mes radom **seneliukas** sėdi <...> // <...> šitas **senelis** ir sako // (ATT: 52); 2. Aš buvau apsilkęs tokiais geltonais **kailiniukais** pirkia buvo suodina [= išsitepęs suodžiais] / sienos suodinos // su kazoku susistumdėm // išsisuodinau tuos **kailioniokus** <...> // (ATT: 97); 3. Kaip seniau kūrėdavom pečius **ūkiškus** / tai turėdavom tokias medines **kačergėles** [t. y. žarsteklėlius] // <...> toliau ugnis /*

o jau tas kisielius reikia tik visiškai pakakti [= pabaigti] virt // tai ta medine <...> kačergyte taip pamaišom / pamaišom tą kisielių / na ir išverdam // (ATT: 94).

VILNIŠKIAI: 1. <...> po itas [= tas] avytes skraido <...> // <...> o dabar avytaitės <...> // (Ch: 119); 2. <...> mergyštė buvo Ona / menu / <...> tai ją tą mergaitę paėmė dėdė <...> // (Diev: 128).

Visuose pavyzdžiuose pavartoti sinonimiški mažybiniai žodžiai (*senelis – seneliukas, kailiniukais – kailiniokus, kačergėles – kačergyte, avytes – avytaitės, mergyštė – mergaitė*). Deminutyvai sakiniuose ir pasakymuose atlieka estetinę ir teksto siejamą funkcijas.

3.2. Visose trijose – uteniškių, vilniškių, širvintiškių – patarmėse dviejų deminutyvų derinys vartojamas, kai norima pabrėžti minimo dalyko svarbą. Pakartojamas tas pats mažybinis daiktavardis. Pvz.:

UTENIŠKIAI: 1. <...> grįžau pas tėvelį // Tėvelis sako / turi savo namus ir eik // Ir gyvenk // (ATT: 49); 2. Tai tada <...> apsigrėžė / po žingsniuką / po žingsniuką tolyn // (ATT: 85).

VILNIŠKIAI: 1. Mano <...> tu anūkėlė // Anūkėlėmis būdavo vadindavo // (ATT: 116); 2. <...> oi Dievuli mano Dievuli / Dievuli tu mano // (Diev: 81); 3. Anūkas va su šuniuku / su šuniuku <...> (Diev: 46).

ŠIRVINTIŠKIAI: 1. <...> mano jau draugė artimiausia buvo / kaimynė / Vandutė vardu // Toji Vandutė eina / aš einu // (Ch: 166); 2. <...> tam teliokui [t. y. veršiokui] bakstelėjo // tas teliokas tik mū // <...> ir vėl tą telioką pakliudė // vėl teliokas / mū // (ATT: 100); 3. Prieš pirmą karą / tai būdavo viso miestelio šunys susirenka / sugula ant plento ir staugia // <...> Sakė žmonės / nušluos miestelį // (ATT: 102).

Pateikti pavyzdžiai rodo, kad, pakartojus tą patį deminutyvą, patikslinama, plėtojama mintis bei pabrėžiamas minimas dalykas. Mažybiniai žodžiai atlieka tikslinamą ir teksto siejamą funkcijas.

Deminutyviniai daiktavardžiai uteniškių, širvintiškių patarmių 1-uose ir vilniškių 1–2-ame pavyzdžiuose rodo teigiamą kalbėtojo nusiteikimą minimų dalykų, asmenų atžvilgiu (pavadinti brangūs, artimi žmonės, kreipiamasi į Dievą), atlieka ir vertinamą funkciją.

3.3. Uteniškių ir vilniškių patarmėse apie tą patį dalyką kalbama keliais iš skirtingų pamatinių žodžių padarytais deminutyvais, kai:

3.3.1. Minimi dalykai tampa kontekstiniais sinonimais (uteniškių ir vilniškių patarmės):

3.3.1.1. Kai dviem deminutyvais kalbama apie tą patį dalyką. Mažybinis daiktavardis atlieka tikslinamąją funkciją. Pvz.:

UTENIŠKIAI: Naujoj vietoj toks neramus ežėkas pasidarė // <...> lakstė tai priekin / tai atgalios // ar ne rupūžėkas // (ATT: 40).

VILNIŠKIAI: 1. Mano tu vaikeli / mano tu sūniukas // (Diev: 69); 2. Tada jau du vaikiukai buvo / sesutė su broliuku // (ATT: 116).

Pavyzdžiuose antruoju (ir trečiuoju) deminutyvu yra patikslinamas pirmasis. Sakiniuose mažybiniai žodžiai *ežėkas* ir *rupūžėkas*, *vaikelis* ir *sūniukas*, *vaikiukai* ir *sesutė*, *broliukas* tampa kontekstiniais sinonimais. Ryški vertinamoji deminutyvinių daiktavardžių funkcija. Uteniškių patarmės pavyzdyje jaučiamas neigiamas gyvūno vertinimas: ežys lyginamas su rupūže („2. vulg. nenaudėlis, bjaurybė“ (DŽ_E)). Aišku, deminutyvinis vedinys *rupūžėkas* kalbėjimo situaciją sušvelnina. Vilniškių patarmės sakiniuose mažybiniai daiktavardžiai (*vaikeli*, *sūniukas*, *vaikiukai*, *sesutė*, *broliuku*), pavadinantys artimus žmones, vaikus, kelia teigiamas emocijas.

3.3.1.2. Kai du deminutyvai vartojami, norint išvengti vienodų žodžių kartojimosi, ieškoma kontekstinių sinonimų. J. Macienės teigimu, šiuo atveju deminutyviniai vediniai atlieka estetinę ir teksto siejamąją funkcijas – „kontekstiniai pakaitai suartina atskirus ilgo sakinio dėmenis“ (Macienė 2005a: 53). Tokio mažybinių daiktavardžių vartojimo pavyzdžių rasta uteniškių ir vilniškių patarmėse. Pvz.:

UTENIŠKIAI: Dabar jau reikia eit <...> durniukui [t. y. kvailiukui] // ir valgyt nedavė marčios // kaip nori // kad nori eik / nori neik // Ir nuėjo / ir nevalgęs berniukas nuėjo // (ATT: 61).

VILNIŠKIAI: Nusigando [= išsigando] kiškelis / eina keliu ir verkia // sutiko vilką // ko kūmulis [t. y. drauguži] verki // (LT: 307).

Pavyzdžiai rodo, kad deminutyvai *durniukas* ir *berniukas*, *kiškelis* ir *kūmulis* tampa kontekstiniais sinonimais tik šiuose sakiniuose. Mažybiniai daiktavardžiai atlieka vertinamąją funkciją. Uteniškių patarmės pavyzdyje deminutyvas *durniukas* (*durnius* „1. kvailys“ LKŽ_E) sušvelnina neigiamą vertinimą, o vilniškių patarmėje žodis *kūmulis* (kuriuo paprastai kreipiamasi į kažką artimą: *kūmas* „4. bičiulis, draugas“ (LKŽ_E)) rodo teigiamas emocijas.

3.3.2. Minimi dalykai yra tikrieji sinonimai (uteniškių ir vilniškių patarmės). Pvz.:

UTENIŠKIAI: Tada pastatė jam gryčiutę tokią mažutę <...> // Įėjo šitan namukan // (ATT: 62–63).

*VILNIŠKIAI: Kai gimdavo / tai **babutę** pašaukdavo / **senutę** / ir vaiką sutvarkydavo <...> (ATT: 116).*

Pateiktuose pavyzdžiuose mažybiniai daiktavardžiai (*gryčiutė* ir *namukas*, *babutė* ir *senutė*) yra tikrieji sinonimai. Deminutyvai atlieka estetinę bei teksto siejamą funkcijas.

Apibendrinus skyrių, galima teigti, kad paaiškėjo tokios nagrinėjamos uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmėse rastų deminutyvinių daiktavardžių sekos tekste tendencijos:

1. Uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmėse deminutyvai su savo pamatiniais žodžiais vartojami postpoziciškai, prepoziciškai arba derinami du deminutyvai.

2. Postpozicijoje su nedeminutyvu vartojami mažybiniai daiktavardžiai įvardija tą patį (visos trys patarmės) ar kitokį (vilniškiai) dalyką, sudaro hiperonimo ir hiponimo santykį (uteniškiai, vilniškiai). Šiuo atveju ryškiausia mažybinio žodžio atliekama tikslinamoji funkcija, be jos deminutyvai dar atlieka estetinę bei teksto siejamą funkcijas.

3. Pasirinkus seką deminutyvas – nedeminutyvas, stengiamasi išvengti to paties žodžio kartojimo (uteniškiai, vilniškiai), įvardyti skirtingus (visos trys patarmės) ar tuos pačius dalykus (uteniškiai, vilniškiai). Svarbiausia tampa estetinė mažybinio žodžio funkcija, nors atliekamos ir kitos – teksto siejamoji, vertinamoji.

4. Dviejų deminutyvų derinys vartojamas, norint pabrėžti dalyko svarbą (visos trys patarmės), įvardyti tuos pačius (uteniškiai, vilniškiai) arba skirtingus dalykus (kai dalykus įvardijantys žodžiai yra tikrieji ar kontekstiniai sinonimai) (uteniškiai, vilniškiai). Kai tekste vartojami du skirtingų ar vienodų šaknų deminutyvai, ryškiausios tikslinamoji ir vetinimoji funkcijos, nors nagrinėtuose pavyzdžiuose vyrauja ir estetinė bei teksto siejamoji.

3.3. DEMINUTYVŲ VARTOJIMAS STILIAUS FIGŪROSE

Stiliaus figūra – „ypatingas, nestandartinis kalbinės raiškos būdas“ (Župerka 1997: 57), „neįprastas kalbos vieneto vartojimas, padedantis pagyvinti minties išraišką“ (KTŽ 1990: 191). Figūros apima visus lygmenis: skirtinos semantinės, darybinės, morfologinės, sintaksinės, fonetinės ir t. t.

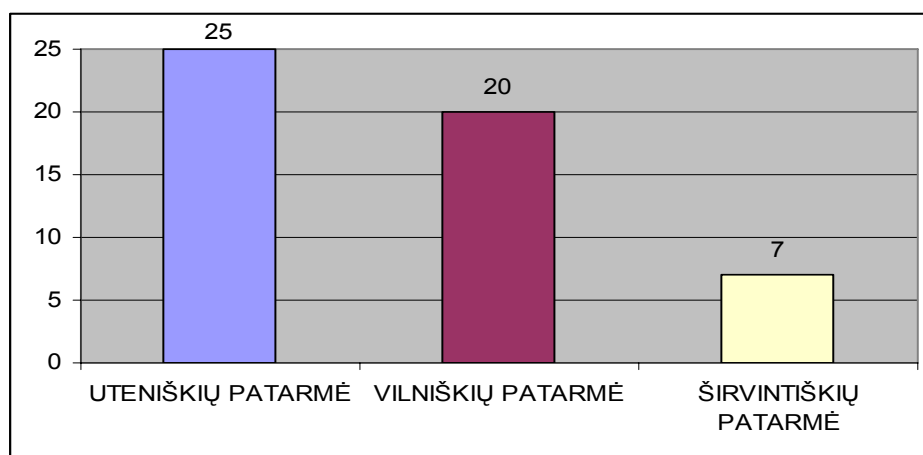
Stiliaus figūros lietuvių kalboje tyrinėtos gana plačiai: J. Pikčilingis (1975: 234–337) išanalizavo žodžio vartojimą perkeltine reikšme, J. Sprindytė (1982: 73–118) ištyrė tropus, meninės kalbos sintaksę ir foniką, K. Župerka (1980: 4–68; 1983: 67–98; 1997: 57–77) aptarė semantines, darybines, morfologines, sintaksines, fonetines figūras, A. Gudavičius (2000: 87–101) paanalizavo metaforą, V. Ramonaitė (2000: 36–44) ištyrė

fonetinę grožinės kalbos organizaciją, poetinę leksiką ir sintaksę, R. Koženiauskiene (2001: 205–348) išnagrinėjo tropus, fonetines ir retorines figūras.

Magistro darbe nagrinėjamos semantinės ir sintaksinės figūros, kuriose vartojami nagrinėjamų uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmių mažybiniai daiktavardžiai. Deminutyvų vartojimas figūrose aprašomas, remiantis K. Župerkos „Stilistikoje“ (1997) pateikta stiliaus figūrų klasifikacija.

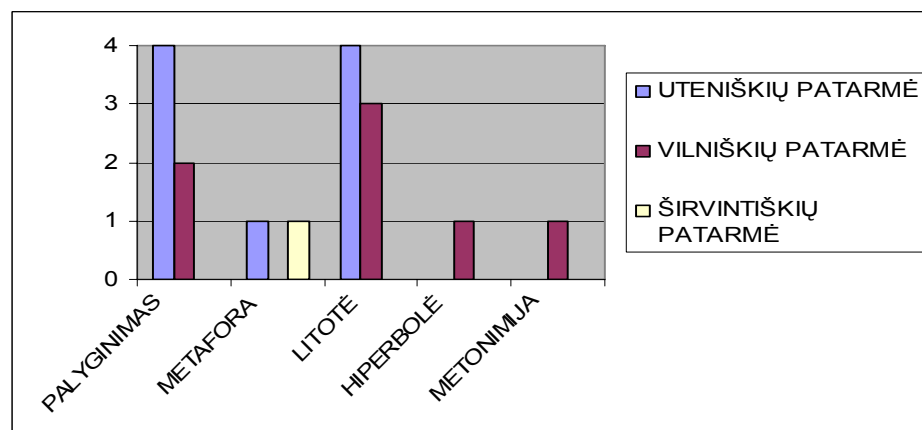
Iš viso nagrinėjamuose patarmių tekstuose rasti 52 pavyzdžiai su figūromis (25 uteniškių, 20 vilniškių ir 7 širvintiškių¹⁹) (žr. 5 paveikslą „Daiktavardžių deminutyvų vartojimas stiliaus figūrose“):

5 pav. Daiktavardžių deminutyvų vartojimas stiliaus figūrose

I. Semantinės figūros.

Nagrinėjamų patarmių tekstuose iš viso rasta 17 pavyzdžių su semantinėmis figūromis (uteniškių – 9, vilniškių – 7, širvintiškių – 1), kuriose vartojami deminutyvai (žr. 6 paveikslą „Daiktavardžių deminutyvų vartojimas semantinėse figūrose“):

6 pav. Daiktavardžių deminutyvų vartojimas semantinėse figūrose

¹⁹ Tyrimo rezultatams įtakos turėjo nevienodas lyginamų patarmių tekstuose rastų deminutyvų skaičius: uteniškių patarmėje iš viso rasti 593, vilniškių – 840, širvintiškių – 121 mažybinis daiktavardis.

1. Deminutyvai „turi aiškią darybos reikšmę (mažumo, malonumo, kartais ir abi), jais reiškiamos sąvokos gali būti nesunkiai palyginamos su sąvokomis, išreikštomis kitais žodžiais: ir nedeminutyvais, ir deminutyvais, todėl šie vediniai yra vartojami kuriant“ (Macienė 2004: 127) meninį palyginimą – daikto ar veiksmo ypatybės ekspresyvų nusakymą sugretinant su kitu dalyku, turinčiu bendrą (tikrą ar tariamą) požymį (Župerka 1997: 58).

Uteniškių (4 pavyzdžiai) ir vilniškių (2 pavyzdžiai)²⁰ patarmėse mažybiniai daiktavardžiai vartojami nepilnuosiuose palyginimuose²¹ (lyginimo pagrindas nepasakomas). Pvz.:

*UTENIŠKIAI: 1. O **balselis** kaip **zvanelis** [t. y. varpelis] / kožna [= kažin] kur girdis // (ATT: 39); 2. **Ežėkas** ne **katinas** / katras nagus pakavoja [= paslepia] kai eina // (ATT: 40); 3. Pasikapstė **berniokėlis** kaip **višta** po šiukšlyną / jokio tolko [= naudos] // (ATT: 42); 4. Visos pašokam / visos kaip **avelės** kampan / ir stovim // (ATT: 86).*

*VILNIŠKIAI: 1. <...> kaip gražiai **visi** gieda // <...> kaip **vieversėliai** // (ATT: 159); 2. <...> galvoj **guzas** kaip **kukelė** [t. y. kepaliukas] iššoko // (LT: 303).*

Pateiktuose palyginimuose deminutyvai pavartoti trejopai: kai tema (*balselis*) ir rema (*zvanelis*) yra deminutyvai, kai tema (*ežėkas*, *berniokėlis*) – deminutyvas, o rema (*katinas*, *višta*) – nedeminutyvas, kai tema (*visos*, *visi*, *guzas*) – nedeminutyvas, o rema (*avelės*, *vieversėlis*, *kukelė*) – deminutyvas.

Vilniškių 1-ame ir uteniškių 1–2-ame pavyzdžiuose pateikti palyginimai kelia teigiamas emocijas. Kalbėtojo palankumą minimiems dalykams rodo deminutyvu išreikšta rema – gražiai giedantis žmogus gretinamas su vieversėliu, garsus šuns lojimas – su varpelio skambėjimu. Ypač stiprų neigiamą asmens vertinimą uteniškių patarmėje rodo 3-as pavyzdys, kai rema – nedeminutyvas: vaikinai lyginami su po šiukšlyną besikapstančiais ir nieko nerandančiais *višta*. Neigiamas emocijas šioje patarmėje kelia ir palyginimas *visos kaip avelės stovim*. Vertinimas priklauso nuo leksinės žodžio *avis* reikšmės – „2. prk. menk. negudri moteris“, „3. prk. menk. nuolaidus, nedrąsus žmogus“ (DŽ_E). Deminutyvai aptartuose pavyzdžiuose atlieka vertinamąją ir tikslinamąją funkcijas.

Vertinimas aiškiai nepasakytas pavyzdžiuose: *ežėkas ne katinas* (uteniškių patarmė) *guzas kaip kukelė iššoko* (vilniškių patarmė). Juose deminutyvai tik apibūdina

²⁰ Magistro darbe pateikiamas nagrinėtų patarmių tekstuose iš viso rastų stiliaus figūrų su deminutyvais skaičius.

²¹ Pilną palyginimą sudaro trys dėmenys: tema (dalykas, su kurio lyginama), rema (dalykas, kuris lyginamas) ir lyginimo pagrindas žr. Župerka (1997: 58–60). Kad būtų aiškiau suprasti pateiktus pavyzdžius, magistro darbe palyginimo tema yra pabrūkta vienu brūkšniu, rema – dviem brūkšniais.

dalyką, dydį – atlieka tikslinamąją funkciją. Pakeitus mažiųjų daiktavardžius paprastais, kalbėjimo situacija netektų švelnumo.

2. Deminutyvai vartojami ir dviejose tropų grupėse: metaforoje ir metonimijoje.

2.1. Metafora – „tyčinis, motyvuotas prasminio žodžių jungumo (semantinio derinimo) pažeidimas“ (Župerka 1997: 61). Pasak A. Gudavičiaus, jos „mechanizmas – vieno daikto, reiškinio pavadinimo perkėlimas pagal kokį nors bendrą požymį, funkcijos ar tiesiog išpūdžio panašumą kitam daiktui ar reiškiniui pavadinti“ (Gudavičius 2000: 89).

Po vieną metaforą su deminutyvais, rasta uteniškių ir širvintiškių patarmėse. Pvz.:

UTENIŠKIAI: <...> vis jo bobelė [t. y. žmonelė] zirzė / zirzė / kad parduotų karvę // (ATT: 37).

ŠIRVINTIŠKIAI: <...> nuo Liukonių jau šaudo / arkliukai skrenda <...> // (LKT: 283).

Moterį pavadinus deminutyvu *bobelė*, užuot sakius žodį *boba*, kurio reikšmė – „1. ištekėjusi moteris; sena moteris, senė“ (LKŽ_E), sušvelninama situacija. Arklio pavadinimas *arkliuku* taip pat kalbėjimą daro švelnesnį. Papildomų prasių metaforoms teikia deminutyvinių daiktavardžių maloninė reikšmė ir vertinamoji funkcija.

Deminutyvai rasti ir metaforos atmainose – litotėje bei hiperbolėje.

Kaip litotė – meninis sumažinimas – vartojami mažiųjų reikšmę turintys deminutyvai. Uteniškių patarmėje iš viso rasti 4, vilniškių – 3 pavyzdžiai. J. Pikčilingio teigimu, daiktavardžiais reiškiamose litotėse mažiųjų priesagos yra labai dažnos (Pikčilingis 1975: 315), tai rodo jų svarbą, sudarant pačią figūrą. Pvz.:

UTENIŠKIAI: 1. <...> šėrikai <...> vagia miltus // o ana <...> kad nors <...> kišenėj atsineštų saujelę // (ATT: 70); 2. <...> duoda kokią duonos plutelę <...> // (ATT: 75); 3. <...> duoda jau kokios duonos ruginės kšnelį <...> // (ATT: 76); 4. Mums duonos buvo / mėsos kruopelė <...> // (ATT: 81).

VILNIŠKIAI: 1. <...> atpjauna va šitai gabalėlį taukų // (Ch: 116); 2. Išgėrėm <...> po kokį <...> lašelį // (ATT: 157); 3. Kad gaučiau kruopelę pinigų // (ATT: 151).

Liotėse pavartotų deminutyvų pamatiniai žodžiai DŽ_E turi perkeltines mažumo, nedidelio kiekio reikšmes²². Kontekstas rodo, kad daiktavardžių deminutyvais pavadinti ne tiek maži, kiek meniškai sumažinti dalykai – jų „dydis, kiekis, svarba <...> „redukuojami“ (Pikčilingis 1975: 316) – vietoj tam tikro kiekio maisto, gėrimo ar dalyko pasakoma – *kšnelis, lašelis, saujelė, plutelė*.

²² *Kšnis* – „2. prk. gabalėlis, dalelė, truputis“, *kruopa* – „3. prk. truputis, nedidelis kiekis“, *lašas* – „2. prk. truputis, mažas kiekis ko nors“, *sauja* – „4. prk. nedidelis kiekis“ (DŽ_E).

Kaip litotės vartojami deminutyvai kalbėjimui suteikia švelnumo (vertinimas nejauchiamas). Mažybinius daiktavardžius pakeitus paprastais (*sauja, pluta, kąsnis* ir t. t.) dingtų mažų dalykų įspūdis – nebeliktų litotės.

Tik vilniškių patarmėje su deminutyvais rasta viena hiperbolė – meninis padidinimas. Pvz.:

*O kai pabarė vieną kartą / tris **dienneles** verkė / o kai pabarė kitą kartą / **nedėlėlę*** [t. y. savaitėlę] *verkė* // (Diev: 83).

Pavyzdyje hiperbolizuojama laiko trukmė. Vedinių *dienelė* ir *nedėlėlė* (turinčių kontekstinę didumo reikšmę) gradacinis išsidėstymas sakinyje padeda „augti“ vaizdui bei sustiprina kalbėjimo emocingumą. Mažybiniai daiktavardžiai padidina ne dalyką, bet sustiprina kalbėjimo situaciją (vertinimas šiuo atveju neaiškus). Deminutyvus pakeitus nedeminutyvais, pakistų stiliaus figūra.

2.2. Metonimija – „žodžio reikšmės perkėlimas, grindžiamas sąvokų ryšiu“ (Župerka 1997: 63). Remiamasi erdvės, laiko, priežasties, medžiagos ir kt. ryšiais.

Viena metonimija su mažybiniu žodžiu rasta vilniškių patarmėje. Pvz.:

*O dainų visokių daugybė / kožnas [= kiekvienas] **kampelis** / gieda ir gieda <...>* (ATT: 130)²³.

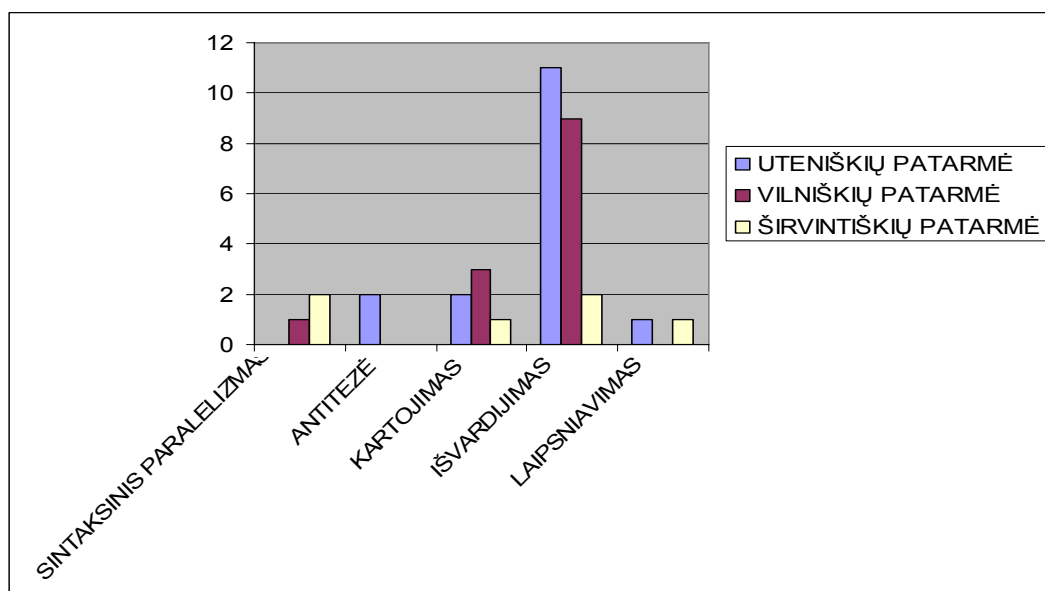
Deminutyvo *kampelis* pakeitimas nedeminutyvu – įmanomas – posakio esmė nekinta [plg. *kožnas kampas gieda*], dingsta tik švelnus kalbėjimas.

II. Darbe analizuojamos **sintaksinės komponavimo figūros**, kuriose vartojami daiktavardžių deminutyvai.

Komponavimo figūros – sakinio dalių ar sakinių išdėstymo būdai, didinantys pasakymo vaizdingumą, minties išraiškumą, jie susiję su pasakymo gramatine sandara bei semantika (Župerka 1997: 88).

Nagrinėtose patarmėse iš viso rasti 35 pavyzdžiai, kai deminutyvai vartojami sintaksinėse figūrose (uteniškių patarmėje – 16, vilniškių – 13, širvintiškių – 6) (žr. 7 paveikslą „Daiktavardžių deminutyvų vartojimas sintaksinėse figūrose“:

²³ Šiame pavyzdyje galima išvelgti ir hiperbolę, sustiprinama situacija. Bet darbe nagrinėjama tik metonimija.

7 pav. Daiktavardžių deminutyvų vartojimas sintaksinėse figūrose

Sintaksinis paralelizmas „yra išplėstas dviejų ar daugiau reiškinių gretinimas, išreikštas panašios gramatinės sandaros sintaksinėmis konstrukcijomis“ (Župerka 1997: 71). Ši stilios figūra su deminutyvais vartojama vilniškių (1 pavyzdys) ir širvintiškių (2 pavyzdžiai) patarmėse. Pvz.:

*VILNIŠKIAI: Koks **zuikelis** / **gyvulėlis** / visi gi pladijas („dauginasi“) // taip ir žmogus // (ATT: 149).*

*ŠIRVINTIŠKIAI: 1. Ešeriokas ir **kuojytė** / tai gardi **žuvytė** / Antaniukas ir **Julytė** / tai graži **porytė** (ATT: 104); 2. Kam **vagelis** / motinai **vaikelis** (ATT: 108).*

Pavyzdžiuose išryškėja darybinės (mažybinė, maloninė) deminutyvų reikšmės. Širvintiškių patarmės 2-ame pavyzdyje vediniai *vagelis*, *vaikelis* įgyja ir kontekstinę užuojautos, gailėsčio reikšmę. Mažybiniai žodžiai figūroje sustiprina emocinį dalyko suvokimą (atlieka tikslinamąją ir vertinamąją funkcijas) bei sušvelnina situaciją.

Antitezė – „priešingų, kontrastingų dalykų gretinimas, išreikštas panašios gramatinės sandaros sintaksinėmis konstrukcijomis“ (Župerka 1997: 71). Ši figūra su deminutyvais rasta tik uteniškių patarmės tekste (2 pavyzdžiai). Pvz.:

1. <...> buvo maža **vagelė** / o <...> tai dabar ir didelioji upė <...> (Ch: 136);

2. <...> kur ten už **ndrelės** pasislėpsi // <...> vis dėlto <...> ne už kokios **gryčelės** (ATT: 37).

1-ame sakinyje supriešinamas tas pats dalykas (iš pradžių buvo mažas upelis, paskui paliko didelė upė). Deminutyvas *vagelė* (turintis mažumo reikšmę) ir tikslinamieji epitetai *maža*, *didelioji* sustiprina kontrastą. Antruoju atveju, lyginant supriešinami skirtingi dalykai. Jaučiamas situacinio pobūdžio kontrastas, antiteze pabrėžiama, kad už

gležnos nendrelės užuovėją rasti sunkiau nei už tvirtos atramos. Mažybinės priesagos sumažina abu objektus, atlieka tikslinamąją funkciją.

Kartojimas padeda atkreipti dėmesį į kartojamus žodžius ir parodo veiksmo ilgumą, stiprumą, intensyvumą, dalykų gausumą. Kartojimo figūroje deminutyvai vartojami visose trijose patarmėse. Iš viso rasti 6 pavyzdžiai (uteniškių – 2, vilniškių – 3, širvintiškių – 1). Mažybiniai daiktavardžiai vartojami paprastajame kartojime ir anaforoje:

▪ *Paprastojo kartojimo* pavyzdžių rasta uteniškių (1 pavyzdys) ir vilniškių (3 pavyzdžiai) patarmėse. Pvz.:

UTENIŠKIAI: <...> **piemeniukai piemeniukai** / kieno <...> **karves ganot** // (ATT: 60).

VILNIŠKIAI: 1. **Babut babut** / leisk mane miškan // (LT: 301); 2. **Bobule bobule** / ko tavo tokios rankelės // (LT: 305); 3. <...> **darbeliai buvo** / ir **darbeliai** / **darbeliai** // (ATT: 123).

▪ Po vieną *anaforą* – kartojimą sakinių, posmų ar eilučių pradžioje – rasta uteniškių ir širvintiškių patarmėse. Pvz.:

UTENIŠKIAI: Kai **svietelis** [t. y. pasaulėlis] **sužinojo** <...> // Kai **svietelis** **sužinojo** <...> (Ch: 139).

ŠIRVINTIŠKIAI: **Galandu galandu peilelį** / pjausiu kiškelį // <...> **galandu galandu peilelį** / pjausiu lapelę // <...> **galandu galandu peilelį** / <...> // (LT: 308–309).

Kartojimo figūroje vartojami mažybiniai daiktavardžiai tik suteikia kalbėjimo situacijai švelnumo, pabrėžia deminutyvais vadinamus dalykus, bet jų pakeitimas nedeminutyvais yra įmanomas (Macienė 2006: 94).

Išvardijimą – vienaarūšių sakinio dalių ar vienaarūšių sakinių eilę (Župerka 1997: 73) – vartoja visos trys patarmės, tačiau nevienodai – uteniškių patarmėje iš viso rasta 11, vilniškių – 9, širvintiškių – 2 pavyzdžiai. Pvz.:

UTENIŠKIAI: 1. **Alei klaneliui** / **alei dirvoniukui** **pavadinimas buvo** // (ATT: 83); 2. <...> **gerai žuvis kimba** // ir **ešeriokas** / ir **akleika** / ir **pūgžlys** <...> // (ATT: 37).

VILNIŠKIAI: 1. <...> **kiek čia mano vargelio** / **kiek čia ašarėlių** <...> // (ATT: 112); 2. Moters pasakojimas apie avino pjovimą: <...> **kojytes aplupa** / <...> **pakaria** / užpakalines **kojytes** // tada tokios **gyslytės** yra / <...> **įduria** <...> **tada** <...> **su strykeliu** [t. y. lazdele] **pakaria** // <...> **lupa tą skūrytę** [t. y. odytę] <...> **nagelius numauna kojytėm** // (Ch: 121–122).

ŠIRVINTIŠKIAI: 1. <...> **juodai nešiodavo** <...> // ir **paltus** / ir **sukneles** / ir **skrybėles** <...> (ATT: 101); 2. <...> **pjausiu kiškelį** // <...> **pjausiu lapelę** // <...> **pjausiu vilkelį** // <...> **pjausiu meškele** // <...> **pjausiu bitelę** // (LT: 308–309).

Kaip matyti iš pavyzdžių, išvardijama gali būti vien deminutyvais arba ir deminutyvais, ir nedeminutyvais. Mažybiniai žodžiai suteikia dalykams mažumo arba malonumo išpūdį, o kalbėjimo situacijai – švelnumo. Pakeitus juos nedeminutyvais, stiliaus figūra nepasikeičia, tik išnyksta konteksto emocinis atspalvis [plg. *Alei klanui / alei dirvonui pavadinimas buvo //*].

Laipsniavimu vadinamas išvardijimas, kurio nariai „išdėstyti didėjančio ar mažėjančio stiprumo eile: auga veiksmo intensyvumas ar apimtis, daikto mastas, ypatybės kiekis“ (Župerka 1980: 61). Po vieną laipsniavimo figūrą su deminutyvais rasta uteniškių ir širvintiškių patarmėse. Pvz.:

UTENIŠKIAI: <...> turėdavo gražių dainų apdainuot svočioms / visokių gražių dainelių (ATT: 92).

ŠIRVINTIŠKIAI: <...> lazdelėm / lazdom / eglinėm šakom išpina <...> (LKT: 284).

Pavyzdžiuose pavartotas darybinis laipsniavimas: paminėtas paprastas daiktavardis ir iš jo padarytas deminutyvinis vedinys. Uteniškių pavyzdyje laipsniavimo nariai išsidėstę stiprėjančia tvarka (pirma pasakomas pamatinis žodis, paskui – deminutyvas), o širvintiškių – silpnėjančia (pamatinis žodis *lazda* pasakomas po deminutyvinio vedinio *lazdelė*). Pakeitus mažybinį daiktavardį paprastu, figūra neišlieka tokia pati, nes čia svarbi žodžių daryba – prie žodžio pridėjus mažybinę priesagą, gaunamas deminutyvas – sukliamas išpūdis, kad vardinami panašūs, bet kartu ir skirtingi dalykai. Be to, daiktavardžių negalima laipsniuoti, tai yra būdvardžių, prieveiksmių požymis. Tik su mažybinėmis priesagomis sukuriama laipsniavimo efektas.

Apibendrinant galima teigti, kad paaiškėjo tokios uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmėse rastų mažybinių daiktavardžių vartojimo stiliaus figūrose tendencijos:

1. Semantinės ir sintaksinės figūros su deminutyvais dažniausiai vartojamos uteniškių, kiek rečiau – vilniškių, rečiausiai – širvintiškių patarmėse.

2. Semantinių figūrų analizė parodė, kad uteniškiai deminutyvus dažniausiai vartoja palyginime ir litotėje, vilniškiai – litotėje. Mažybinius žodžius uteniškiai retai vartoja sudarydami metaforą, vilniškiai – hiperbolę ir metonimiją. Širvintiškių patarmės tekste su deminutyviniu vediniu rasta iš viso tik 1 figūra – metafora.

3. Iš semantinių figūrų deminutyvai svarbiausi litotei ir hiperbolei – mažybinio daiktavardžio pakeitimas paprastu beveik neįmanomas, tai lemia darybinė (mažumo) ir kontekstinė (didumo) reikšmės. Deminutyvai, vartojami kaip litotė, pabrėžia dalyko mažumą bei svarbą, kaip hiperbolė – sustiprina kalbėjimo situaciją. Deminutyviniai vediniai palyginimuose vartojami kaip tema arba rema. Palyginimams, metaforoms yra

svarbi deminutyvų mažybinė, maloninė reikšmė, tikslinamoji ir vertinamoji funkcijos. Metonimijoje deminutyvo pakeitimas nedeminutyvu įmanomas – stiliaus figūra nepakinta.

4. Iš sintaksinių figūrų uteniškiai ir vilniškiai deminutyvus dažniausiai vartoja išvardijime, širvintiškiai – sintaksiniame paralelizme ir išvardijime.

5. Sintaksinėse komponavimo figūrose dėl deminutyvų darybos galimybės (iš paprasto daiktavardžio gali būti padaromas mažybinis) deminutyvas yra bene svarbiausias laipsniavimo figūros komponentas. Paralelizme ir antitezėje svarbi mažybinio daiktavardžio darybinė reikšmė bei atliekamos funkcijos (tikslinamoji ir vertinamoji). Kartojime, išvardijime deminutyvai gali būti pakeičiami pamatiniais žodžiais – stiliaus figūra išlieka nepakitusi, tik pakinta kalbėjimo situacija.

IŠVADOS

1. Nagrinėtuose rytų aukštaičių patarmių tekstuose iš viso pavartoti 1554 daiktavardžių deminutyvai (635 skirtingi žodžiai): 593 (269 skirtingi) uteniškių, 840 (278 skirtingi) vilniškių ir 121 (88 skirtingi) širvintiškių, sudaryti su viena ir dviem priesagomis.

2. Daiktavardžių deminutyvai analizuotuose tekstuose dažniausiai sudaromi su bendrinėje kalboje vartojamomis priesagomis. Vilniškių ir uteniškių patarmėse deminutyvai sudaryti su keliomis savitomis tarminėmis priesagomis: uteniškiai – *-yčia*, *-(i)ūčia*, vilniškiai – *-ynas*, *-yštė*. Visose trijose patarmėse yra ir bendrinėje kalboje, ir rytų aukštaičių tarmėse vartojamų priesagų *-(i)okas*, *-ė*, *-(i)otė* deminutyvinių vedinių. Dariausios priesagos visose trijose patarmėse *-elis*, *-ė*, *-(i)ukas*, uteniškių – *-(i)okas*, *-elytis*, *-ė*, *-eliukas*, vilniškių – *-ėlis*, *-ė*, *-elytis*, *-ė*, širvintiškių – *-ytė*.

3. Deminutyvai yra vartojami visų trijų patarmių kalbėjimo situacijose (kai nėra vertinimo), norint pabrėžti minimo dalyko mažumą, jaunumą arba todėl, kad mažybinių daiktavardžių vartojimas kalbėtojams yra įprastas reiškinys (šnekamosios kalbos požymis). Tik uteniškiai deminutyvu vadina vidutinio dydžio dalyką, tik širvintiškiai vartoja mažybinių žodį, kai nori nuo ko nors apsisaugoti. Kai vertinama teigiamai, visos patarmės deminutyvu vadina mažą ir malonų ar tik malonų dalyką, prašo, maldauja, perspėja, subara; uteniškiai ir vilniškiai asmenis įvardija deminutyviniais augalų vardais, klausia; uteniškiai ir širvintiškiai reiškia gailėstį, ragina, liepia. Tik vilniškiai žmogų vadina mažybiniu gyvūno vardu arba pavadina deminutyviniu vediniu tam, kad atkreiptų dėmesį. Neigiamas emocijas visose trijose patarmėse sukelia situacijos, kai deminutyvais pašiepiama, ironizuojama, menkinama, širvintiškių – kai mažybiniais žodžiais švelninamas keiksmas. Vilniškių ir širvintiškių patarmių tekstuose rastais deminutyviniais daiktavardžiais pabrėžiamas kalbamojo dalyko didumas. Kalbėjimo situacijas parodo ir sustiprina deminutyvų priesagos, greta mažybinių daiktavardžių pavartoti epitetai ir platesnis kontekstas.

4. Visose trijose rytų aukštaičių patarmėse deminutyvai pamatinių žodžių atžvilgiu tekste užima postpoziciją, prepoziciją arba vartojamas dviejų deminutyvų derinys. Postpozicijoje su nedeminutyvu pavartotu mažybiniu daiktavardžiu uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmėse įvardijamas tas pats, vilniškių – skirtingas dalykas, uteniškių ir vilniškių – sudaromas hiperonimo ir hiponimo santykis. Svarbiausia yra tikslinamoji deminutyvo funkcija. Prepozicijoje su nedeminutyvu pavartoję mažybinių žodį, uteniškiai ir vilniškiai išvengia to paties žodžio pasikartojimo, įvardija tą patį dalyką, visos trys

patarmės pavadina skirtingus dalykus. Ryškiausia yra estetinė mažybinio daiktavardžio atliekama funkcija. Širvintiškių patarmėje mažybinių žodžių vartojimas prepozicijoje yra labai retas, nes rastas tik vienas tokio vartojimo pavyzdys. Dviejų deminutyvų derinys visų trijų patarmių tekstuose padeda pabrėžti minimo dalyko svarbumą, uteniškių ir vilniškių – įvardinti tą patį ar skirtingus dalykus. Svarbiausios šiuo atveju deminutyvų tikslinamoji ir vertinamoji funkcijos.

5. Iš semantinių figūrų uteniškiai mažybinius daiktavardžius dažniausiai vartoja palyginime ir litotėje, vilniškiai – litotėje. Uteniškiai su deminutyvais retai sudaro metaforą, vilniškiai – hiperbolę ir metonimiją. Širvintiškių patarmės tekste su deminutyvu rasta tik 1 figūra – metafora. Deminutyvai svarbiausi litotei ir hiperbolei. Kaip litotė vartojami deminutyvai pabrėžia dalyko mažumą bei svarbą, kaip hiperbolė – sustiprina kalbėjimo situaciją (vertinimo nėra). Mažybinio daiktavardžio pakeitimas pamatiniu žodžiu beveik neįmanomas dėl jo darybinės (mažumo) ir kontekstinės (didumo) reikšmių. Metaforai yra svarbi deminutyvų mažybinė, maloninė reikšmė, tikslinamoji ir vertinamoji funkcijos. Metonimijoje deminutyvo vartojimą nulemia tik noras pasakyti švelniau.

Sintaksinių figūrų analizė parodė, kad deminutyvai dažniausiai vartojami išvardijime (visos trys patarmės) ir sintaksiniame paralelizme (širvintiškiai). Dėl savitos darybos mažybinis daiktavardis yra bene svarbiausias laipsniavimo figūros dėmuo. Paralelizmui ir antitezei svarbi deminutyvo darybinė reikšmė bei tikslinamoji ir vertinamoji funkcijos. Kartojime, išvardijime deminutyviniai daiktavardžiai yra lengvai pakeičiami pamatiniais žodžiais – stiliaus figūra nepakinta, dingsta tik švelnus, emociingas kalbėjimas.

6. Rytų aukštaičių uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmėse rastų mažybinių daiktavardžių gausumas, įvairumas, emociingumas pabrėžia emociinį kalbėtojų, ir apskritai lietuvių tautos, santykį su supančiu pasauliu, rodo tarminio teksto koloritą.

ŠALTINIAI

1. ATT 1999 – Markevičienė Ž. *Aukštaičių tarmių tekstai I*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
2. Ch 2004 – *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
3. Diev 1997 – Mikulėnienė D., Morkūnas K. *Dieveniškių šnektos tekstai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
4. LKT 1970 – *Lietuvių kalbos tarmės*. Vilnius: Mintis.
5. LT 1992 – Urbonavičiūtė-Markevičienė Ž., Grinaveckio V. *Lietuvių tarmės II*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.

SUTRUMPINIMAI IR LITERATŪRA

Akelaitienė, 2005 – Akelaitienės G. Uteniškių ir vilniškių deminutyvai: darybos tipai ir leksemų vartojimo aktyvumas. *Žmogus ir žodis* 7. Nr. 1. P. 58–62.

Aleksynas, 1971 – Aleksynas K. Lietuvių liaudies dainų kalbinės ir stilistinės ypatybės. *Literatūra ir kalba* 11. P. 7–300.

Ambrazas, 1993 – Ambrazas S. *Daiktavardžių darybos raida*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Ambrazas, 1994 – Ambrazas S. Lietuvių kalbos deminutyvų darybos raida. – Lietuvių kalbotyros klausimai 34. P. 130–157.

Ambrazas, 2000 – Ambrazas S. *Daiktavardžių darybos raida II: Lietuvių kalbos vardažodiniai vediniai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Barauskaitė, Karenauskienė, 1996 – Barauskaitė J., Karinauskienė S. Giminytės pavadinimų *motina* ir *tėvas* vartosena lietuvių apsakyme. *Kalbos aktualijos III*. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas.

Bilkis, 1999 – Bilkis L. Lietuvių priesaginiai deminutyviniai helonimai. *Acta Linguistica Lithuanica (Lietuvių kalbotyros klausimai)* 41. P. 51–95.

DLKG 2005 – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Red. V. Ambrazas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Dresleris, Barbaresi, 1994 – Dressler W. U., Merlini Barbaresi L. *Morphopragmatics: Diminutives and Intensifiers in Italian, German and Other Languages*. Berlin-New York: Mouton de Gruyter.

Dunauskaitė, Macienė, 2006 – Dunauskaitė A., Macienė J. Širvintiškių patarmės daiktavardžių deminutyvų vartojimas kalbėjimo situacijose. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. 2006 4 (11). P. 14–19.

DŽ_E – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Prieiga per internetą: <http://www.autoinfo.lt/webdic>.

Gališanskytė, Macienė 2006 – Gališanskytė I., Macienė J. Zanavykų šnektos deminutyvų seka tekste. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. 2006 4 (11). P. 19–25.

Gražiūnas, 1991 – Gražiūnas A. Tauta ir kalba. *Gimtas žodis*. Nr. 9. P. 28–31.

Gudavičius, 2000 – Gudavičius A. *Etnolingvistika*. Šiauliai: K. J. Vasiliausko įmonė.

Jasiūnaitė, 1998 – Jasiūnaitė B. Mūsų maloniniai kreipiniai. *Kalbotyra XLVII (I)*. P. 43–59.

Jasiūnaitė, 2005 – Jasiūnaitė B. Eufemizmai tarmėse bei tautosakoje: problemos ir perspektyvos. *Baltistica*. VI priedas. P. 101–117.

Jurafskis, 1996 – Jurafsky D. Universal Tendencies in the Semantics of the Deminutive. *Language*, volume 72, number 3. P. 533–578.

Kalasniemi 1992 – Каласниemi М. *Оценочный суффикс -#к- в русском языке*. Ювяскюля: Университет Ювяскюля.

Kandratavičius 2006 – Kandratavičius S. Pokalbis su Pelene, arba Juodvarnio DNR. Prieiga per internetą: http://www.filosofija.ktu.lt/literatura/lt.php/urnalas_skaitymai/archyvas/urnalas_skaitymai/recenzijos/pokalbis_su_pelene_arba_juodvarnio_dnr/2487 [žiūrėta: 2007 m. gegužės 3 d.].

Kazlauskaitė, 1998 – Kazlauskaitė R. Kalbos vienetų prasmės tekste. *Gimtas žodis*. Nr. 12.

Keinys, 1975 – Keinys S. Priesaginė lietuviškų terminų daryba. *Lietuvių kalbotyros klausimai: Lietuvių terminologija* 16. P. 7–56.

Keinys, 1999 – *Bendrinės lietuvių kalbos žodžių daryba*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

Keinys, 2005 – Keinys S. *Dabartinė lietuvių terminologija*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Klimas, 1999 – Klimas A. *Lietuvių kalbos mažybinių (maloninių) daiktavardžių žodynėlis*. Vilnius: AB „Standartų spaustuvė“.

Koženiauskienė, 2001 – Koženiauskienė R. *Retorika: Iškalbos stilistika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

- Kožina, 1983 – Кожина М. Н. *Стилистика русского языка*. Москва: Просвещение.
- Krinickaitė, 1984 – Krinickaitė S. *Kalbų raiškos savitumas*. Vilnius: Mokslas.
- KTŽ 1990 – Gaivenis K., Keinys S. *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa.
- Kvašytė, 2005 – Kvašytė R. *Mokomas terminologijos žodynelis*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Jakaitienė ir kt., 1976 – Jakaitienė E., Laigonaitė A., Paulauskienė A. *Lietuvių kalbos morfologija*. Vilnius: Mokslas. 39–42.
- LKA III 1991 – *Lietuvių kalbos atlasas 3*. Morfologija. Atsak. red. K. Morkūnas. Vilnius: Mokslas.
- LKE 1999 – *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Red. V. Ambrazas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- LKG I 1965 – *Lietuvių kalbos gramatika 1*. Red. K. Ulvydas. Vilnius: Mintis.
- LKŽ_E – *Lietuvių kalbos žodynas*. Prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt/startas.htm>.
- Macienė, 2003 – Macienė J. *Lietuvių kalbos deminutyvų stilistika*. Daktaro disertacija. Šiauliai.
- Macienė, 2004 – Macienė J. Lietuvių kalbos deminutyvai palyginimuose // *Valoda dažadu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XVI*. Daugavpils: Saule. P. 127–132.
- Macienė, 2005a – Macienė J. *Deminutyvų stilistika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Macienė, 2005b – Macienė J. Deminutyvų vartojimas Zietelos lietuvių šnekteje. *Baltų kalbų tarmės*. Šiauliai: Discens. P. 124–131.
- Macienė, 2006 – Macienė J. Deminutyvų vaidmuo stiliaus figūrose. *Acta Humanitarica Universitatis Saulensis*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla. P. 88–98.
- Macienė, Kvašytė, 2006 – Macienė J., Kvašytė R. Lietuvių ir latvių kalbų deminutyvai kalbėjimo situacijose. *Lietuvių ir latvių gretinamosios stilistikos klausimai. Lietuviešu un latviešu sastatāmās stilistikas jautājumi*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla. P. 244–259.
- Markevičienė, Markevičius, 2005 – Markevičienė Ž., Markevičius A. Vidiškių šnektos deminutyvai. *Kalbotyra 54(1)*. P. 83–89.
- Nicholsas, 1971 – Nichols J. Diminutive Consonant Symbolism in Western North America. *Language*, volume 47. P. 826–848.
- Paulauskienė, 1983 – Paulauskienė A. *Lietuvių kalbos morfologijos apybraiža*. Kaunas: Šviesa.

Paulauskienė, 1994 – Paulauskienė A. *Lietuvių kalbos morfologija*: Paskaitos lituanistams. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Pikčilingis, 1975 – Pikčilingis J. *Lietuvių kalbos stilistika II*. Vilnius: Mokslas.

Savickienė, 2005 – Savickienė I. Morfopragmatika: deminutyvų vartojimas dabartinėje lietuvių kalboje. *Kalbotyra* 54(1). P. 91–100.

Sprindytė, 1982 – *Literatūros teorijos apybraiža*. Vilnius: Vaga.

Šimėnaitė, 1990 – Šimėnaitė Z. Maloniniai kreipiniai. *Kalbos kultūra* 59. Vilnius: Mokslas. P. 65–67.

Ramonaitė, 2000 – Ramonaitė V. *Literatūros mokslo įvado pagrindai*. Šiauliai: K. J. Vasiliausko įmonė.

Vainorienė, Vaskelienė, 2005 – Vainorienė E., Vaskelienė J. Deminutyvų reikšmės perteikimas verčiant iš lietuvių į anglų kalbą. *Jaunųjų mokslininkų darbai* 1 (5). P. 223–231.

Vartapetova, 1989 – *Стилистика русского языка*. Ленинград: Просвещение.

Vaskelienė, 2000 – Vaskelienė J. *Darybiniai sinonimai*. Šiauliai: K. J. Vasiliausko įmonė.

Vaskelienė, Kvašytė, 2006 – Vaskelienė J., Kvašytė R. Lietuvių ir latvių kalbų darybinių sinonimų stilistinės ypatybės. *Lietuvių ir latvių gretinamosios stilistikos klausimai. Lietuviešu un latviešu sastatāmās stilistikas jautājumi*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla. P. 295–308.

Vinogradovas, 1986 – Виноградов В. В. *Русский язык* (граматическое учение о слове). Отв. ред. Г. А. Золотова. Москва: Высшая школа.

Urbutis, 1978 – Urbutis V. *Žodžių darybos teorija*. Vilnius: Mokslas.

Župerka, 1980 – Župerka K. *Stiliaus figūros*. Vilnius: LTSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos Leidybinė redakcinė tarnyba.

Župerka, 1983 – Župerka K. *Lietuvių kalbos stilistika*. Vilnius: Mokslas.

Župerka, 1995 – Župerka K. Lietuviškas stilius: kalbos išgalės ir tekstai. *Gimtasis žodis*. Nr 4. P. 1–4.

Župerka, 1997 – Župerka K. *Stilistika*. Šiauliai: Šiaulių universitetas.

SUMMARY

THE DIMINUTIVES IN THE UTENIŠKIAI, VILNIŠKIAI AND ŠIRVINTIŠKIAI SUBDIALECTS

After a thorough analysis of collected examples from texts of the Uteniškiai, Vilniškiai and Širvintiškiai subdialects, it was observed that diminutives of nouns are constructed with the help of suffixes. The most popular suffixes in the three mentioned subdialects are *-elis* and *-(i)ukas*, in the Uteniškiai subdialect – *-(i)okas*, *-(i)ukas*, *-elytis*, *-ė*, and *-eliukas*, in the Vilniškiai subdialect – *-(i)ukas*, *-ėlis*, *-ė*, *-elytis*, *-ė* and in the Širvintiškiai one – *-ytė*. In the subdialects of Uteniškiai and Vilniškiai these dialectal subjects are inherent: in the Uteniškiai subdialect – *-yčia*, *-(i)ūčia*, and in the Vilniškiai one – *-ynas*, *-yštė*.

The diminutives of nouns of the analyzed subdialects are used in the following speech situations: 1) when the evaluation is not expressed explicitly; 2) when the subjects named by the diminutives of nouns are evaluated positively; 3) when the subjects are evaluated negatively; 4) when diminutives emphasize the size of the subjects (the extensive context is needed to perceive the speech situation).

After a thorough analysis of the sequence of the diminutives of nouns in the text, several cases of their usage have been singled out: postpositive, prepositive and mixture of the diminutives. The following functions of diminutives are singled out: the specifying, evaluating, aesthetical and text related.

The diminutives of nouns of analysed subdialects are used for formation of semantic and syntactic figures. The role of diminutives are of the most significant importance for litotes, hyperboles and comparisons because these figures depend on the composition of the diminutives or their main and contextual meanings. And conversely, the diminutives are less important in a metonymy, repetition and enumeration because if diminutives are replaced by their underlying words, the figure remains unchanged, and only the emotional shade of a wider context is transfigured.

The plentitude, variety and emotionalism of diminutives of nouns in the subdialects of eastern Aukštaičiai Uteniškiai, Vilniškiai and Širvintiškiai revealed how the speaker sees and evaluates the world and shows the colouring of the text of the dialect.

Key words: *diminutives, diminutives of nouns, speech situation, stylistic figures, the Širvintiškiai subdialect, the Uteniškiai subdialect, the Vilniškiai subdialect, evaluating function, specifying funkcion, text related function, and aesthetical function.*

PRIEDAS

1 lentelė

Uteniškių, vilniškių ir širvintiškių patarmių deminutyvai

PRIESAGA	PATARMĖSE RASTI DEMINUTYVAI		
	Uteniškiai	Vilniškiai	Širvintiškiai
-aitis, -ė	Karalaitė	Baronaitis ²⁴	-
	Kumelaitė	Bulbaitė ²⁵	
	Mergaitė	Karalaitis	
	Pirkaitė ²⁶	Karzinaitė ²⁷	
		Kepuraitė	
		Kumelaitė	
		Mergaitė	
		Pušaitė	
		Rubaškaitė ²⁸	
		Sirataitė ²⁹	
		Spadnyčaitė ³⁰	
		Telyčaitė	
	-elis, -ė	Aikštelė	Amželis
Akelė		Auselė	Eželė
Andrelis		Avelė	Grūdelis
Ašelė		Barzdelė	Kalnelis
Avelė		Bernelis	Kaselė
Balselis		Bitelė	Kelmelis
Bandelė		Blynelis	Kukelė ³²
Bliuskelė ³³		Bobelė ³⁴	Lapelis
Blynelis		Bulbelė	Lietelis
Bobelė		Bulkelė ³⁵	Maišelis
Būdelė		Čiūdelis ³⁶	Mergelė
Čipkelis		Dalėlė	Miestelis
Daiktelis		Dangtelis	Pečelis ³⁷
Dainelė		Darbelis	Pėdelis
Dėželė		Darželis	Pilvelis
Duonelė		Dienelė	Rogelės
Durelės		Dirvelė	Ruskelis ³⁸
Durnelė		Dirželis	Rūtelė

²⁴ *Baronas* – „1. avinas“ (LKŽ_E).

²⁵ *Bulbė* – „žr. bulvė“ (LKŽ_E).

²⁶ *Pirkia* – „1. gyvenamasis valstiečio namas, troba, gryčia“ (LKŽ_E).

²⁷ *Karzinė* – „žr. karzinka“ – „iš šaknų ar vytelių nupintas krepšelis, pintinėlė, kraitelė“ (LKŽ_E).

²⁸ *Rubaška* – „viršutiniai marškiniai, palaidinė“ (LKŽ_E).

²⁹ *Sirata* – „našlaitis“ (LKŽ_E).

³⁰ *Spadnyčia* – „sijonas (ppr.pirktinio audinio); apatinis sijonas“ (LKŽ_E).

³¹ *Čipkas* – „žr. čepčius“ – „2. toks galvos aprišalas, nuometas“ (LKŽ_E).

³² *Kukė* – „kepalas, bandelė“ (LKŽ_E).

³³ *Bliuska, bliuskė* – „palaidinė“.

³⁴ *Boba* – „1. ištekęjusi moteris; sena moteris, senė“ (LKŽ_E).

³⁵ *Bulka* – „banda, bandelė (ragaišio, duonos)“ (LKŽ_E).

³⁶ *Čiūdas* – „1. stebuklas, nepaprastas daiktas“ (LKŽ_E).

³⁷ *Pečius* – „krosnis patalpai šildyti, maistui virti, kepti, duonkepis“ (LKŽ_E).

³⁸ *Ruskis* – žr. rusas“ (LKŽ_E).

	Durnelis ³⁹	Dukrelė	Skarelė
	Dvarelis	Durnelis	Smertelė ⁴⁰
	Dzūkelis	Galvelė	Suknelė
	Giesmelė	Giesmelė	Šalėlė
	Gonkelis ⁴¹	Gojelis ⁴²	Tėvelis
	Gryčelė ⁴³	Grybelis	Tiltelis
	Jonelis	Gubelė ⁴⁴	Tvartelis
	Juozelis	Juostelė	Vagelis
	Kaimelis	Kalnelis	Vaikelis
	Kaktelė	Kampelis	Važelis ⁴⁵
	Kalnelis	Karvelė	Vėjelis
	Karvelė	Kašnelis	Viekelis ⁴⁶
	Kašnelis	Kaukelis	Žolelė
	Kaušelis ⁴⁷	Kiškelis	
	Kazelis	Knygelė	
	Kirvelis	Kojelė	
	Klanelis	Kortelė	
	Klėtkelė ⁴⁸	Kotelis	
	Klevelis	Kraštelis	
	Kojelė	Krepšelis	
	Košelė	Krukelis ⁴⁹	
	Kotelis	Kruopelė	
	Krūmelis	Krūvelė	
	Kruopelė	Kūjelis	
	Kūjelis	Kuodelis	
	Kuodelis	Kupkelis ⁵⁰	
	Lankelė	Lapelė	
	Lapelis	Lapolis	
	Lazdelė	Lašelis	
	Lizdelis	Laškelė ⁵¹	
	Lovelė	Lauželis ⁵²	
	Medelis	Lazdelė	
	Mėselė	Linelis	
	Miestelis	Lizdelis	
	Milteliai	Maišelis	
	Miškelis	Marelės	
	Namelis	Mergelė	
	Nendrelė	Mėselė	

³⁹ *Durnius* – „1. kvailys“ (LKŽ_E).

⁴⁰ *Smertis* – „1. mirtis“ (LKŽ_E).

⁴¹ *Gonkas* – „priebutis, prienamasis, veranda“ (LKŽ_E).

⁴² *Gojus* – „nedidelis, gražus miškelis“ (LKŽ_E).

⁴³ *Gryčia* – „1. pirkia, troba“ (LKŽ_E).

⁴⁴ *Guba* – „1. sustatytų javų pėdų krūva, šlitis, kupeta“ (LKŽ_E).

⁴⁵ *Važis* – „2. lengvas vežimas“ (LKŽ_E).

⁴⁶ *Viekas* – „1. amžius, gyvenimo metai, trukmė“ (LKŽ_E).

⁴⁷ *Kaušas* – „medinis trumpu kotu samtis jovalui, vandeniui, grūdams, miltams ir kt. semti; į jį telpantis kiekis“ (LKŽ_E).

⁴⁸ *Klėtkė* – „11. langelis, keturkampis (piešinio, audinio)“ (LKŽ_E).

⁴⁹ *Krukis* – „žr. kriukis“ – „riestu galu lazda“ (LKŽ_E).

⁵⁰ *Kupka* – „žr. kupa, kupas“ – „būrys, krūva“ (LKŽ_E).

⁵¹ *Laška* – „lova“ (LKŽ_E).

⁵² *Laužas* – „6. prk. sena, sukrypusi troba, lūšna“ (LKŽ_E).

	Noselė	Meškelė	
	Ožkelė	Mėtelė	
	Paukštelis	Miestelis	
	Pėdelis	Miškelis	
	Pelkelė	Nagelis	
	Piršlelis	Naktelė	
	Plytelė	Namelis	
	Plutelė	Olelė	
	Putrelė ⁵³	Oželis	
	Ratelis	Pakelis	
	Rūbelis	Paršelis	
	Saujelė	Paukštelis	
	Saulelė	Pečelis	
	Senelė	Peilelis	
	Senelis	Plytelė	
	Skarelė	Pulkelis	
	Skiedrelė	Pupelė	
	Skrandelė ⁵⁴	Puselė	
	Skūrelė ⁵⁵	Ragelis	
	Sodelis	Rankelė	
	Stirnelė	Ratelis	
	Suknelė	Ropelė	
	Sūnelis	Rublelis	
	Svietelis ⁵⁶	Rugelis	
	Šakelė	Saulelė	
	Šluotelė	Senelis	
	Šriubelis ⁵⁷	Skarelė	
	Tėvelis	Smertelė	
	Tvartelis	Spintelė	
	Ugnelė	Strykelis ⁵⁸	
	Uodelis	Suknelė	
	Upelis	Sūnelis	
	Vagelė	Šakelė	
	Vaikelis	Šėpelė ⁵⁹	
	Vyšnelė	Šienelis	
	Zvanelis ⁶⁰	Tėtelė	
	Žarnelė	Tėvelis	
	Žentelis	Tiltelis	
	Žievelė	Tuplelis ⁶¹	
	Žmogelis	Tvorelė	
	Žolelė	Ugnelė	
	Žuvelė	Uogelė	
	Žvaigždėlė	Vagelė	

⁵³ *Putra* – „1. miltų, bulvių kukulių, krupų ar kitokia sriuba“ (LKŽ_E).

⁵⁴ *Skranda* – „1. nemušti, neaptraukti audiniu kailiniai“ (LKŽ_E).

⁵⁵ *Skūra* – „1. viršutinis kūno sluoksnis, oda“ (LKŽ_E).

⁵⁶ *Svietas* – „1. pasaulis, žemė“ (LKŽ_E).

⁵⁷ *Šriubas* – „1. sraigtas, varžtas“ (LKŽ_E).

⁵⁸ *Strykas* – „1. lentelė su įtemptu ašutu pluoštu garsui iš styginių instrumentų išgauti, griežiklis“ (LKŽ_E).

⁵⁹ *Šėpa* – „1. spinta“ (LKŽ_E).

⁶⁰ *Zvanas* – „1. varpas“ (LKŽ_E).

⁶¹ *Tuplis* – „1. batelis“, „2. šlepetė“ (LKŽ_E).

		Vaikelis	
		Vargelis	
		Važelis	
		Vėjelis	
		Veršelis	
		Viekelis	
		Vilkelis	
		Vištelė	
		Vytelė	
		Zuikelis	
		Žydėlis	
		Žmogelis	
		Žolelė	
		Žuvelė	
-ėkas	Bernėkas	Bernėkas	-
	Ežėkas		
	Gaidėkas		
	Grybėkas		
	Katinėkas		
	Kiaulėkas		
	Paršėkas		
	Rupūžėkas		
	Šunėkas		
	Žmogėkas		
-ėlis	Aguonėlė	Anūkėlė	Gyvulėlis
	Bažnytėlė	Anūkėlis	Kunigėlis
	Giedojuolis	Ašarėlė	Mašinėlė
	Gyvulėlis	Bažnytėlė	Prieblandėlė
	Hektarėlis	Gabalėlis	Undarokėlis ⁶²
	Jaunimėlis	Gyvenimėlis	Vainikėlis
	Kačergėlė ⁶³	Gyvulėlis	
	Kišenėlė	Ivanėlis	
	Kupetėlė ⁶⁴	Jaunimėlis	
	Medžiagėlė	Kamarėlė	
	Meškerėlė	Katinėlis	
	Motinėlė	Kerėplėlė ⁶⁵	
	Petelnėlė ⁶⁶	Kiaušinėlis	
	Skudurėlis	Koplytėlė	
	Virtuvėlė	Kralikėlis ⁶⁷	
	Žiponėlis ⁶⁸	Kunigėlis	
		Marškinėliai	
		Mašinėlė	
		Medžiagėlė	

⁶² Undarokas – „sijonas“ (LKŽ_E).

⁶³ Kačerga – „1. žarsteklis, maišiklis“ (LKŽ_E).

⁶⁴ Kupeta – „1. didelė šieno, šiaudų ar kt. krūva“, „2. nedidelė šieno ar šiaudų krūva“ (LKŽ_E).

⁶⁵ Kerėpla – „5. nevikrus, nerangus žmogus“ (LKŽ_E).

⁶⁶ Petelnė – „žr. patelnia“ – „keptuvė“ (LKŽ_E).

⁶⁷ Kralikas – „triušis“ (LKŽ_E).

⁶⁸ Žiponas – „1. ilgas susagtomas viršutinis moteriškas ar vyriškas drabužis“ (LKŽ_E).

		Navalkštėlė ⁶⁹	
		Nedėlėlė ⁷⁰	
		Pakaušėlis	
		Paklotėlė ⁷¹	
		Pinigėlis	
		Poterėliai	
		Priemenėlė	
		Pušynėlis	
		Sandalėlis	
		Siratėlė	
		Sveikatėlė	
		Teresėlė	
		Uzbonėlis ⁷²	
		Vainikėlis	
		Vasarėlė	
		Vazonėlis	
		Veidrodelis	
		Vėtyklėlė	
		Vieversėlis	
		Viktorėlis	
		Žiponėlis	
-inas	-	Vištinas	-
-yčia	Karalyčia	-	-
-ynas	-	Bernynas	-
-yštė	-	Mergyštė	-
-ytis, -ė	Eglytė	Avytė	Anūkytė
	Elžbietytė	Blauzdytė	Dukrytė
	Jenytė	Brolytis	Julytė
	Kačergytė	Dalgytis	Juostytė
	Lėlytė	Galvytė	Kuojytė
	Mamytė	Gyslytė	Kvarabytė ⁷³
	Mergytė	Kojinytė	Mergytė
	Moterytė	Kojytė	Nabagyte ⁷⁴
	Ožkytė	Lovyte	Pabaigyte
	Suknyte	Mamytė	Paukštytė
	Žolytė	Mergyte	Poryte
		Mėsyte	Smalyte ⁷⁵
		Pelyte	Suknyte
		Pupyte	Uršulyte
		Rankyte	Žuvyte
		Skūryte	Žvakyte
		Suknyte	
-(i)okas	Adomiokas	Berniokas	Berniokas

⁶⁹ Navalkštė – „užvalkalas“.

⁷⁰ Nedėlia – „1. savaitė“ (LKŽ_E).

⁷¹ Paklotė – „žr. paklodė“ – „1. balta į lovą klojama marška, drobulė“, „3 raštuota marška, užtiesalas ant lovos“ (LKŽ_E).

⁷² Uzbonas – „ąsotis“ (LKŽ_E).

⁷³ Kvaraba – „1. liga“ (LKŽ_E).

⁷⁴ Nabagas – „kas nelaimingas, pasigailėjimo, užuojatos vertas, vargšas“ (LKŽ_E).

⁷⁵ Smala – „derva“ (LKŽ_E).

	Akmeniokas	Kiauliokas	Teliokas
	Ančiokas	Mergiokė	
	Aviniokas		
	Baroniokas		
	Berniokas		
	Biesiokas		
	Buteliokas		
	Čerkasiokas ⁷⁶		
	Daikčiokas		
	Duonkubiliokas		
	Ešeriokas		
	Ežiokas		
	Gabaliokas		
	Gyvuliokas		
	Kačiokas		
	Kailiniokai		
	Kaliošiokai ⁷⁷		
	Kamuoliokas		
	Katiliokas		
	Kaziokas		
	Kiauliokas		
	Ladziokas		
	Lašiniokai		
	Maišiokas		
	Meistriokas		
	Pagaliokas		
	Palčiokas ⁷⁸		
	Paršiokas		
	Pečiokas		
	Peiliokas		
	Pugžliokas		
	Puodžiokas		
	Ryziokas ⁷⁹		
	Seniokas		
	Sūniokas		
	Šuniokas		
	Teliokas		
	Tėvokas		
	Vailokiokai ⁸⁰		
	Viščiokas		
	Žašiokas		
	Žiponiokas		
	Žveriokas		
-(i)otė	Čeverykiotė ⁸¹	Mergiotė	Mergiotė
	Karviotė		

⁷⁶ Čerkasas – „naminis audeklas, kurio metmenys lininiai ar medvilniniai siūlai, o ataudai vilnoniai“ (LKŽ_E).

⁷⁷ Kaliošas – „guminis apavas, maunamas ant batų“ (LKŽ_E).

⁷⁸ Palčius – „pirštas“.

⁷⁹ Ryzas – „1. koks skuduras, skurlis“ (LKŽ_E).

⁸⁰ Vailokas – „1. veltinis“ (LKŽ_E).

⁸¹ Čeverykas – „batas“ (LKŽ_E).

	Kelnotės		
	Kojotė		
	Kumeliotė		
	Leteniotė		
	Mergiotė		
	Rankiotė		
	Šakiotė		
-(i)ukas	Ančiukas	Akmeniukas	Antaniukas
	Andriukas	Alberčiukas	Auskariukas
	Angeliukas	Andriukas	Diedukas
	Antukas	Arkliukas	Ešeriukas
	Arkliukas	Batisčiukas ⁸²	Gabaliukas
	Baroniukas	Berniukas	Kaspiniukas
	Berniukas	Broliukas	Kumeliukas
	Beržiukas	Broniukas	Pakinkliukas
	Broniukas	Buteliukas	Peiliukas
	Dirvoniukas	Diedukas	Velniukas
	Durniukas	Ėgliukas	Viščiukas
	Jonukas	Gabaliukas	Ženkliukas
	Kabliukas	Gaidžiukas	
	Kailiniukai	Guziukas	
	Kazimieriukas	Juziukas	
	Kralikiukas	Kailiniukai	
	Kumeliukas	Katiliukas	
	Kvailiukas	Kaziukas	
	Nagiukas	Kumeliukas	
	Namukas	Lašiniukai	
	Paukščiukas	Lietukas	
	Perkeliukas ⁸³	Lopiniukas	
	Piemeniukas	Metukai	
	Puslitiukas	Ožiukas	
	Ratukas	Paršiukas	
	Suoliukas	Paukščiukas	
	Tamošiukas	Pečiukas	
	Tėvukas	Peiliukas	
	Vabaliukas	Perkeliukas	
	Vacloviukas	Puliukas ⁸⁴	
	Vaikiukas	Puodukas	
	Vežimukas	Račiukas	
	Viščiukas	Rugiukas	
	Žaisliukas	Seniukas	
	Žingsniukas	Sūniukas	
		Šuniukas	
		Teliukas	
		Tėvukas	
		Užvalkaliukas	
		Vaikiukas	

⁸² *Batistas* – „plonas, permatomas medvilninis arba šilkinis audinys“ (LKŽ_E).

⁸³ *Perkelis*² – „plonas medvilninis audeklas“ (LKŽ_E).

⁸⁴ *Puliukas* – „dem. viščiukas“ (Diev).

		Vyrukas	
		Vladukas	
		Žvirbliukas	
-ulis	Dievulis	Bobulė	Dievulis
		Diedulis	Tėvulis
		Dievulis	
		Kūmulis ⁸⁵	
		Mamulė	
		Motulė	
-(i)utis, -ė	Adeliutė	Albinutė	Babutė
	Aldutė	Anciutė	Bobutė
	Anciutė	Babutė	Katriutė
	Babutė	Blakutė	Močiutė
	Bačkutė ⁸⁶	Bobutė	Pranutė
	Bobutė	Burokutis	Vandutė
	Broniutė	Elenutė	
	Gryčiutė	Galiutė	
	Katriutė	Janutė	
	Lėkštutė	Kaliutė	
	Marijutė	Kalnutis	
	Mikutis	Karvutė	
	Puškutė	Kleckutis	
	Rogutės	Klėtkutė	
	Sesutė	Knygutė	
	Spilkutė ⁸⁷	Močiutė	
	Svočiutė	Pieskutis ⁸⁸	
	Žvakutė	Plečkutė ⁸⁹	
		Rogutės	
		Sakutis ⁹⁰	
		Saulutė	
		Senutė	
		Sesutė	
		Spintutė	
		Spirgutis	
		Tekliutė	
		Tetutė	
		Vaikutis	
		Virgutė	
-(i)ūčia	Karaliūčia	-	-
-(i)ūkštė	-	-	Vočiūkštė
-aičiokas, -ė	Lydekaičiokas	Mergaičiokė	-
-aitėlė	-	Mergaitėlė	-
-elaitė	-	Pušelaitė	-
-elėlis	-	Darželėlis	-
-elytis, -ė	Gryčelytė	Lempelytė	-

⁸⁵ *Kūmas* – „4. bičiulis, draugas“ (LKŽ_E).

⁸⁶ *Bačka* – „statinė“ (LKŽ_E).

⁸⁷ *Spilka* – „1. smeigtukas su galvute“, „2. prisegamas prie krūtinės papuošalas, sagė“ (LKŽ_E).

⁸⁸ *Pieskas* – „žr. pieska“ – „1. smėlis“ (LKŽ_E).

⁸⁹ *Plečka* – „butelis (paprastai plokščias)“ (Diev)

⁹⁰ *Sakas*³ – „toks švarkelis“ (LKŽ_E).

	Kilpelytė	Vaikelytis	
	Panelytė		
	Pupelytė		
	Pušelytė		
<i>-eliokas</i>	Nameliokas		
	Lapeliokas		
<i>-eliotė</i>	Skryneliotė		
	Sukneliotė		
<i>-eliukas</i>	Daigeliukas	Keleliukas	Keleliukas
	Maišeliukas		
	Langeliukas		
	Puodeliukas		
	Pupeliukas		
	Seneliukas		
	Tėveliukas		
<i>-eliūkštė</i>			Janeliūkštė
<i>-ytaitė</i>		Avytaitė	
<i>-ytėlė</i>		Rūtytėlė	
<i>-(i)okėlis</i>	Berniokėlis		
<i>-utėlė</i>	Rogutėlės	Sesutėlė	